

HAUSJÄRVEN KUNTA

HAUSJÄRVEN KIRKONKYLÄN ja HIKIÄN OSAYLEISKAAVA-ALUEEN RAKENNETUN KULTTUURIYMPÄRISTÖN SELVITYS

Kannenkuva: Väkeä tulossa ilmeisesti juhannuskirkosta. Kortti on kulkenut vuonna 1908.
Kustantaja Kalle Fagerholm, Hausjärvi. Kokoelma: Aki Ranta.

Kuva- ja karttalähteet ja käytetyt lyhenteet:

ELKA	Suomen elinkeinoelämän keskusarkisto
KA	Kansallisarkisto
KaK, HY	Kansalliskirjasto, Helsingin Yliopisto (Doria)
JY	Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto, vanhakartta.fi, C Public Domain.
MML	Maanmittauslaitos, avoimet aineistot, http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi
KTJ	Kiinteistötietojärjestelmä
MFA	Arkkitehtikuvaukset Arkkitehtuurimuseo mfa.fi
MO	Museovirasto, Finna/musketti, vapaasti käytettävät kokoelmat ja CC BY 4.0 Hausjärven kunta: ilmakuvat ja rakennusvalvonnan arkisto Hausjärvi Seura Aki Ranta, Akin keräily sivut, akiranta.com , Aki Rannan yksityisarkisto

Rakennusten nykykuvat ja teemakartat 2021: Laura Uimonen, Heilu Oy. Pohjakartat MML2021 ja alueen vanhimmat peruskartat 1960 ja 1964, vanhatkartat.fi MML. Ilmakuvat 2021, Röni-Kuva Oy, Hausjärven kunta.

SISÄLLYSLUETTELO

1	Johdanto ja tiivistelmä	6
1.1	Selvityksen tarkoitus, sisältö ja käytetyt menetelmät	7
1.2	Kulttuurihistorialliset arvotusperusteet ja kulttuuriympäristö kaavoituksessa	8
1.3	Kuvaus alueesta ja sijainnista	10
2	Hausjärven ja Hikiän kulttuuriympäristö kaavoissa, aikaisemmat selvitykset ja inventoinnit	12
2.1	Maakuntakaavan 2040 kulttuuriympäristö ja kulttuurimaisemat	14
2.2	Hausjärven kirkonkylän ja Hikiän kylän osayleiskaava	17
3	Selvitysalueen kehitys ja kulttuurihistorialliset ominaispiirteet	19
3.1	Salpausselän harjumaaisemaan rakentunut kulttuuri ja rajapitäjä	20
3.2	Eräalueesta kohti kyläasutusta	21
3.3	Metsäkansan kylistä Hausjärveksi	23
3.4	Tiestö: Vanhasta Hämeentiestä valtatie 4:ksi - läpikulkureittien pitäjä	28
3.5	Viljelymaiseman kasvu ja uudistalot, isojako Hausjärvellä ja Hikiässä.....	33
3.6	1850-luvulla rautatie kehittää Hausjärveä, kunta syntyy	35
3.7	Hausjärvi, pitäjän ainoan järven kuivaaminen	37
3.8	1900-luvun jälleenrakennus, siirtoväki ja palveluiden kehittyminen	38
3.9	Rautarouva voimalinjaverkosto.....	40
3.10	Koulujärjestelmä.....	42
4	Hausjärven kirkonkylä.....	43
4.1	Kirkollinen rakentaminen ja Hikiäntie.....	48
4.1.1	Hausjärven kirkko, 08640300010144, Hikiäntie 2	49
4.1.2	Entinen kirkkoherran pappila, 08640300070034, Pappilantie 59	53
4.1.3	Kirkonkylän tiemaisema	57
4.1.4	Pitäjänmakasiini, 08640300010145, Alitie	59
4.1.5	Hautausmaat.....	60
4.1.6	Hausjärven siunauskappeli, 0884030007 0037, Hikiäntie 51	64
4.2	Kirkonkylän muita kohteita	68
4.2.1	Kotiseututalo Koskela, Uusi Koskela 086 403 00070036, Hikiäntie 15	68

4.2.2	Entinen kunnantalo, 08640300070033 Kaurismäki, Hikiäntie 8.....	69
4.2.3	Kylä-Vainola, 086 403 00060007, Hikiäntie 20	70
4.2.4	Seuratalo Ahjola, 08640300090002 ja 08640300090015,Hikiäntie 137,.....	72
4.3	Vuorenalusta.....	75
4.3.1	Kajanto, 08640300090013, Hikiäntie 151	76
4.4	Aapolan mäen kylätontti, Kappalaisentie	81
4.4.1	Aapola, 086403047, Kappalaisentie 115.....	84
4.4.2	Ali-Hinkkala, 08640300010077, 8640300010134, Kappalaisentie 153	87
4.4.3	Yli-Hinkkala, 08640300010132, Kappalaisentie 114.....	89
4.5	Haukantien vanhat tilat.....	91
4.5.1	Äijälä, 08640300170031, Haukantie 40.....	91
4.5.2	Kolkkala 086 403 006 027, Haukantie 68	94
4.5.3	Palkkimäki, Murrenmaa 08640300110016, Haukantie.....	96
4.6	Pietilän kantatilasta kirkonkylän koulun, hoivan ja papiston tiloiksi	98
4.6.1	Entinen kunnalliskoti, 08640300010147, Kappalaisentie 49 ja 53	101
4.6.2	Entinen mielisairaalarakennus, 08640300010119, Husuntie 18.....	104
4.6.3	Entinen työnjohtajan asuinrakennus, 08640300010124, Kappalaisentie 45.....	106
4.6.4	Kansakoulusta kirkonkylän päiväkodiksi	107
4.6.5	Entinen tyttökoulu, Pikku Pappila, 08640300010097, Kappalaisentie 41.....	108
5	Hikiän kylä Hämeen tien varrella	110
5.1	Vanha Hämeentie Hikiässä.....	115
5.2	Hikiän kantatalot keskiajalta	116
5.4	Viinuntien vanha kylätontti	118
5.5	Hikiän kestikievarikydeistä rautateille	121
5.6	Hikiän asemanseutu	122
5.6.1	Hikiän asema, 08640400010501	124
5.6.2	Hikiän Asemantie, Hikiän vanha keskusta	128
5.6.3	Hausjärven Säästöpankki, 08640400010084, Asemantie 11	132
5.6.4	Hikiän meijeri, 08640400010043, Asemantie 13.....	134
5.6.5	Hausjärven osuuskauppa, 086404000010441, Asemantie 10	135
5.6.6	Hikiän asemanseutu eteläinen	137
5.6.7	Eteläisen asemaseudun rakennuskanta	139
5.6.8	Kekomäen vahtitupa, 08641500040034, Kekomäentie.....	144
5.6.9	Muut rautatien rakennukset; Haukan seisake ja vahtitupa, 08640300450000	146
5.6.10	Hikiän muuntoasema (Omexom), 08640400150002, Sepäntie 21.....	147
5.6.11	Hikiän palveluista asumiseen: paloasema ja osuuskassa	150
5.7	Hikiän koulut.....	151

5.7.1	Palanderin koulu, Mäkelä, 08640400030004, Selänojantien risteys	153
5.7.2	Hikiän koulu, 08640400020027, Selänojantie 31.	154
5.8	Kalkee, 08640400030087, Hikiäntien ja Kalliontien risteys	156
5.9	Pakkala, 086404 00040039, Selänojantie 121.....	158
5.10	Kartano, 0864040003134, Selänojantie 178	159
6	Selänojan kylä ja Selänojantie	161
6.1	Mäkelä, 08641500020079, Selänojantie 332.....	164
6.2	Alitalo, ent. Alinokkala, 08641500010018, Selänojantie 346.....	166
6.3	Alastalo eli Isotimperi, 08641500030049, Selänojantie 350	168
6.4	Timperi eli Koivurinne, 0864150030026, Selänojantie 371	169
6.5	Heiskala 08641500040036, Vastamäentie	171
7	Kaavaa rajaava Karhin kylä	172
7.1	Mattila, 08640600030067, Karhinkulma.....	175
7.2	Entinen Karhin koulu, 08640600030065.....	177
7.3	Karhinkulma.....	178
8	Syvänojan kylä.....	179
9	Seppälä 08640400050024, Hikiäntie 557	180
10	Yhteenveto	182
10.1	Kylätonteille ja niiden tuntumaan sijoittuvat elävät maatilat	182
10.2	Tiestö	183
10.3	Kirkolliset tilat ja koulut	183
10.4	Teollisen historian kerros, asemanseutu ja muuntoasema	183
11	Lähteet	184
11.1	Kirjallisuus.....	184
11.2	Sähköiset lähteet	186
11.3	Kartat	188
11.4	Kuvalähteet	190
12	LIITTEET:.....	191

1 Johdanto ja tiivistelmä

Raportti esittelee Hausjärven kirkonkylän ja Hikiän kulttuuriympäristön selvityksen. Kyliä on yhdistänyt Salpausselän harjuja seurannut Vanha Hämeentie. **Hausjärvi** viittaa selvityksessä ennen kaikkea kirkonkylään. Koko kunnan nimeksi Hausjärvi tuli, kun Hausjärven kunta perustettiin 1868. Hausjärvi niminen järvi on kuivattu 1900-luvun vaihteessa useassa vaiheessa. Rakennetun kulttuuriympäristön ydin ovat edelleen toimivat maatalojen pihapiirit viljelys- ja laidunmaineen, joiden historia ulottuu useiden vuosisatojen taakse. Monet tilat ovat olleet myös virkataloja ja niiden historia kuuluu kirkon, kunnanhallinnon ja erilaisten palveluiden kerrokseen. Uudempi historiallinen kerros syntyi rautateiden myötä, kun Hikiän asemanseutu kasvoi palveluiden ja liikenteen keskuksiksi. Teollinen kerros on 1920-luvulla rakennettu kansalliselle voimanjaolle merkittävä Hikiän muuntoasema ja voimalinjaverkosto. Alueen erityispiirre on väljä kyläverkosto, nauhamaisuus sekä säilyneet ryhmäkylien piirteet. Erityistä ovat harjut ja lähes puuttuvat vesistöt. Järvi Hausjärvi on kuivattu ja pienet puroumat ja ojat yhdistävät alueen pohjoisessa Puujokeen ja Puujoen suurmaisemaan.

Rakennuksia on palanut, niitä siirretty, täydennetty, ja muutettu kaikilla vuosisadoilla. Kantatalojen historia ei ole ollut täysin sidottu paikkaan, vaan saman nimisiä taloja sijaitsee jakamisten ja siirtojen vuoksi samalla seudulla. Autioitumisten vuoksi rakennuskantaa on hävinnyt paljon ja suurin osa vanhimmista säilyneistä rakennuksista on vasta 1800-luvun lopulta. Pihapiirien vanhin rakennus on alueella usein kaksikerroksinen luh-tiatta, joka on usein siirretty. Maatalousvaltaisessa pitäjässä palvelut syntyvät tilojen yhteyteen ja alkoivat eriytyä erillisiksi tiloiksi vasta 1900-luvulla. Silloinkin asunto kuului usein edelleen samaan rakennukseen tai pihapiiriin. Koulut ja hoitolaitokset tuottivat usein itse ainakin osan ravinnostaan, joten tallit, navetat ja hyötytarhat kuuluivat myös julkisiin rakennuksiin, samoin henkilökunnan asunnot. Rakentamisessa hyödynnettiin tyyppi-irrokseja, erityisesti rautatien rakentamisessa, mutta myös kouluissa, hoitolaitoksissa ja virkamiestaloissa. Osuusliiketoiminta toi tyyppi-rakennuksia kauppa- ja pankkitoimintaa varten.

Arvokkaat kulttuuriympäristökerrostumat:

HAUSJÄRVEN KIRKONKYLÄ

Tiestö ja kylätontit, asutus

- *Vanhat tielinjat: Vanha Hämeentie, Porvoontie, Haukantie*
- *Vanhat kylätontit ja ryhmäkylien jäänteet: Aapolan mäki*
- *Avoim viljelymaisema ja tilakeskukset*
- *Itsellisten ja jälleenrakennusajan asutuskerrostuma*

Julkinen rakentaminen:

- *Kirkko, pappila, siunauskappeli ja hautausmaat*
- *Entinen kunnantalo*
- *Entinen kunnalliskodin alue*

Yhteisöjen tilat:

- *Ahjola seuratalo, kotiseututalo Koskela*

HIKIÄN KYLÄ

Tiestö ja kylätontit, asutus

- *Vanha Hämeentie, Kalliontie, Selänojentie, Viinuntie*
- *Avoim viljelymaisema ja tilakeskukset*

Julkinen rakentaminen:

- *Asema*
- *Kyläkoulujen jäänteet: Palanderin koulu ja Hikiän koulu*

Teolliset rakenteet, kauppa, käsityöläisyys

- *Riihimäki-Pietari rata, asemanseutu*
- *Lemmenpolku ja Riiakan lähteen ympäristön 1900-luvun itsellisten asutus*
- *Hikiän päämuuntoasema 1926, Rautarouvan verkoston yhteiskunnallinen ja maisemallinen merkitys*

TUTKITUT RAJAAVAT KYLÄT: SELÄNOJA, KARHI, SYVÄNOJA
Selvityksen ulkopuolella ERKYLÄ ja KURU

1.1 Selvityksen tarkoitus, sisältö ja käytetyt menetelmät

Selvitys on tehty Hausjärven kunnan tilauksesta Hausjärven kirkonkylän ja Hikiän kylän osayleiskaavaa varten. Tavoite on ollut tuottaa tietoa kaavoitukselle, päivittää aiempien selvitysten tietoja ja muodostaa ajantasainen kokonaiskuva kaava-alueen rakennuskulttuurista ja historiallisista ominaispiirteistä. Selvitys kuvaa rakennettuun ympäristöön vaikuttaneita ilmiötä ja niitä edustavia rakennuksia ympäristöineen. Lähtökohdina olivat kaavan aluerajaus ja sen täydennys, rakennushistorian arvojen tarkastelu niiden taustailmiöitä vasten sekä aikaisemmin tehdyt inventoinnit ja selvitykset. Kulttuuriympäristön selvittämistä edellyttää maankäyttö- ja rakennuslaki. Osayleiskaavassa kulttuuriympäristöä suojellaan ja vaalitaan rakennuskohtaisilla merkinnöillä, että aluerajauksin.

Tämä raportti esittelee kaavoituksessa huomioitavat kohteet ja aluekokonaisuudet yleiskaavatason mukaisesti valokuvilla, paikkatiedoilla ja tekstikuvauksilla. Niillä kuvataan Hausjärven ja Hikiän ominaispiirteet ja kulttuurihistorialliset arvot sekä paikallisen maaseutumaiseman perusrakennus. Aiempia inventointiaineistoja täydennettiin kirjallisuuden, historiallisten karttojen, keskiaikaisten kylien sijaintitiedoilla sekä kunnasta ja Hausjärvi-Seuralta saaduin tiedoin ja aineistoin, mm. 2021 ilmakuvin. Maastossa kartoitettiin aikaisempien inventointien kohteiden nykytila osayleiskaavatason mukaan. Runsasta rakennusperintöä etenkin 1900-luvun puolelta ei voitu työssä selvittää tarkasti, vaan tehtävä jää asema-kaavatason selvityksille. Huomattavaa on, että yksittäisilläänkin pihapiireissä säilyneillä aitoilla ja maatalousrakennuksilla on paikallinen arvonsa, vaikka niitä ei olisi mainittu selvityksessä.

Maastotyöt ja selvityksen on tuottanut Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:n rakennustutkija arkkitehti, TaT Laura Uimonen. Maastotyöt ja raportti on koostettu touko-elokuussa 2021. Työ on tehty arkistolähteitä, kirjallisuutta ja rakennuksia paikan päällä tutkien. Selvityskohde on rajautunut kaava-alueen ja siihen rajautuvien kylien tärkeimpiin rakennuskulttuurin kohteisiin. Hausjärven puolelta työtä on ohjannut kaavoittaja Tuula Vuorinen. Aluevastuumuseon puolelta työn tavoitteita ja työtä on ohjannut rakennustutkija Laura Vikman. Työn lähtökohtien valintaan ovat osallistuneet lisäksi Hausjärven kunnan rakennusvalvonta, Hämeen ELY-keskus ja sekä Väylävirasto. Hausjärvi-Seura ry:n paikallishistorian selvitykset rakennusperinnöstä, kouluista, Hausjärvi-kirja sekä Lasse Toivolan *Vaivaistaloista lehtimajoihin* sekä Aki Rannan sivusto Hausjärven historiasta ovat olleet myös työn olennaisia lähteitä. Rakennuspiirustuksia on esitetty vain kohteissa, joista aiemmat inventointitiedot puuttuivat. Raportin valokuvat Uimosen vuodelta 2021, jollei erikseen mainittu lähde.

Työmenetelmä perustuu rakennetun kulttuuriympäristön selvitysohjeisiin, yhteispohjoismaiseen kulttuuriympäristöjen selvittämisen DIVE-menetelmään, Museoviraston *Talon tarinat*-oppaaseen sekä Suomen ympäristökeskuksen Kulttuuriympäristö vaikutusten arvioinnissa 2013. Kohdetietojen keruussa ja arvottamisessa on hyödynnetty Kanta-Hämeen aluevastuumuseon ohjeita ja inventointilomakkeita sekä Etelä-Savon liiton ohjeita kulttuuriympäristön inventointiin ja arvottamiseen teoksen *Reittiopas rakennuksen kulttuurihistoriallisen arvon, käytön ja kunnan selvittämiseen* 2019 avulla. Selvityksessä esitellään ensin kirkonkylän ja Hikiän kylien kehitystä kylärakenteen, maiseman, tiestön ja rautateiden yhteydessä. Rakennetun ympäristön muotoutumista ovat ohjanneet maantieteelliset, liikenteelliset, ja hallinnolliset seikat. Rakennushistorialtaan arvokkaat kohteet on esitetty kartoin, valokuvin sekä kuvauksin. Kuvaukset on esitetty kohteista tai alueista, joiden kulttuuriarvot edellyttävät yleiskaavatasoista suojelua tai huomioimista kaavassa. Kuvausten yhteydessä on suositus, jossa on huomioitu kaavaluonnoksen merkinnät. Kohteet on esitetty nykykartan lisäksi 1960-luvun peruskartalla.

1.2 Kulttuurihistorialliset arvotusperusteet ja kulttuuriympäristö kaavoituksessa

Kulttuuriympäristöt ovat aluekehityksen voimavara ja tärkeä imago- ja identiteettitekijäalueille. Laadukas ja ajallisesti kerrostunut kulttuuriympäristö on tavoiteltu asuinympäristö. Kulttuuriympäristöt ovatkin nousseet merkittäväksi näkökulmaksi maankäyttöä ja yksittäisiä hankkeita koskevassa päätöksenteossa.

Kulttuuriympäristöllä tarkoitetaan ympäristöä, jonka ominaispiirteet ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Kulttuuriympäristöön liittyy myös ihmisen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt. Uudet rakennukset ja rakenteet, täydennysrakentaminen, purkaminen tai käytön muutokset muuttavat ja luovat kulttuuriympäristöä. Kun rakennetaan jotain uutta, on huomioitava jo olemassa oleva rakennuskanta ja ympäristö. Uutta rakennettaessa syntyy uusi kokonaisuus, jolla saattaa olla voimakkaastikin entisestä poikkeavat ominaispiirteet ja painopisteet. (YM 2013:3, 10.)

Arvotetut kohteet ovat osa alueellista kokonaisuutta. Arvottamista tehdään nykyhetkestä käsin, jonka vuoksi selvityksiä on syytä päivittää, vaikka ympäristö olisi muuttunut vain vähän. Rakennusten ja ympäristön kohteiden arvo liittyy paikkaan, johon rakennettu kulttuuriympäristö on syntynyt ja kehittynyt aikojen saatossa. Kulttuuriympäristö muuttuu, ihminen muokkaa ympäristöä edelleen ja tavat liikkua, viljellä maata, kasvattaa karjaa, hoitaa metsiä, asua ja tuottaa sekä käyttää palveluita muuttuvat. Kulttuuriympäristön kerroksellisuus muistuttaa siitä, ettei ympäristö kuulu vain nykyisille käyttäjille vaan myös tuleville kertoen edellisten polvien jäljistä, arvostuksista ja tavoista muokata ympäristöä ja sen rakenteita.

Työn lähtökohdat perustuvat maankäyttöä ja rakennusperintöä ohjaaviin kansainvälisiin ja kansallisiin tavoitteisiin ja viranomaisten tehtäviin maakunnassa ja kunnassa. UNESCO:n, ICOMOS:in ja Euroopan neuvoston kansainvälisissä sopimuksissa, peruskirjoissa ja julkilausumissa on aina 1970-luvulta lähtien edistetty kulttuuriperinnön parissa tehtävän työn integroimista osaksi maankäytön suunnittelua. Kansallisesti rakennusperinnön vaalimista ohjaavat Museolaki (2019/314), laki rakennusperinnön suojelemisesta (2010/498) sekä valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet 2018. Kanta-Hämeen alueella kulttuuriperinnöstä vastaavat Hämeen ELY-keskus ja Hämeen aluevastuumuseo Hämeenlinnan kaupungin museo. Arvokkaiden kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvot, kohteiden alueellinen monimuotoisuus ja ajallinen kerroksisuus turvataan maakuntien suunnittelussa ja kuntien kaavoituksessa sekä valtion viranomaisten toiminnassa.

Selvityskohteiden kulttuurihistoriallinen arvo on merkitty H= historiallinen, R= rakennushistoriallinen ja M= maisemallinen.

Työ seuraa Museoviraston ja Kanta-Hämeen aluevastuumuseon arvoperusteita ja rakennetun kulttuuriympäristön merkittävyyden arvioimisen mallia:

Rakennetun kulttuuriympäristön merkittävyyttä arvioidaan vakiintuneen mallin avulla, jossa tarkastellaan alueita, kohteita ja rakennuksia seuraavien arvojen kautta:

- rakennushistoriallinen:** Kohdetta leimaavat sen rakentamisajankohdalle ominaiset piirteet, jollekin muutosajankohdalle ominaiset piirteet tai jatkuvuudet. Kohde ilmentää esimerkiksi rakennusaikaansa, materiaali- tai rakennusteknisiä piirteitä.
- historiallinen:** Kohteeseen liittyy esimerkiksi merkittäviä henkilöhistorian, sosiaalishistorian, elinkeinohistorian, sotahistorian, liikennehistorian tai teollisuushistorian ilmiöitä.
- maisemallinen:** Kohteella on merkitystä ympäröivässä maisemassa tai kaupunkikuvassa tai kohteella on merkitystä ympäröivän maiseman muodostumiselle esimerkiksi elinkeinotoiminnan kautta.

Inventoitavien alueiden, kohteiden ja rakennuksien arvottamisessa käytetään seuraavia kriteereitä, jotka perustuvat lakiin rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010):

harvinaisuus tai ainutlaatuisuus: Kohteen harvinaisuus voi liittyä esimerkiksi rakennustapaan tai arkkitehtuuriin.

historiallinen tyypillisuus alueelle: Kohde edustaa esimerkiksi alueen tyypillisiä piirteitä tietyllä ajanjaksolla.

edustavuus: Kohde ilmentää alueen tai ajanjakson tyypillisiä piirteitä, jotka ovat säilyneet hyvin.

alkuperäisyys: Kohde on alkuperäisessä käyttötarkoituksessa tai siinä on säilynyt alkuperäinen arkkitehtuuri ja/tai rakennustapa. Kohteen alkuperäisyys voi liittyä esimerkiksi käytön jatkuvuuteen.

historiallinen todistusvoimaisuus eli kohteen merkitys historiallisen tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä. Historiallinen merkitys voi liittyä esimerkiksi teollisuushistoriaan, tekniikan historiaan, kulttuurihistoriaan, henkilöhistoriaan tai yhteiskunnallisiin ilmiöihin.

historiallinen kerroksellisuus: Kohteessa on näkyvissä olevat eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta.

Historiallisen ajan kylätonteista vain autioituneet ja rakentamattomat tontit, tai niiden osat, ovat suojeltuja muinaisjäännöksiä. Karttojen perusteella paikannetut, mutta **nykyisin käytössä olevat kylätontit ovat arkeologisia kulttuuriperintökohteita.** Myös niiden alueelta voi löytyä muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä rakenteita tai kulttuurikerroksia. Museovirasto 2015 ja Kanta-Hämeen historialliset kylätontit, Hämeen liitto 2017.

1.3 Kuvaus alueesta ja sijainnista

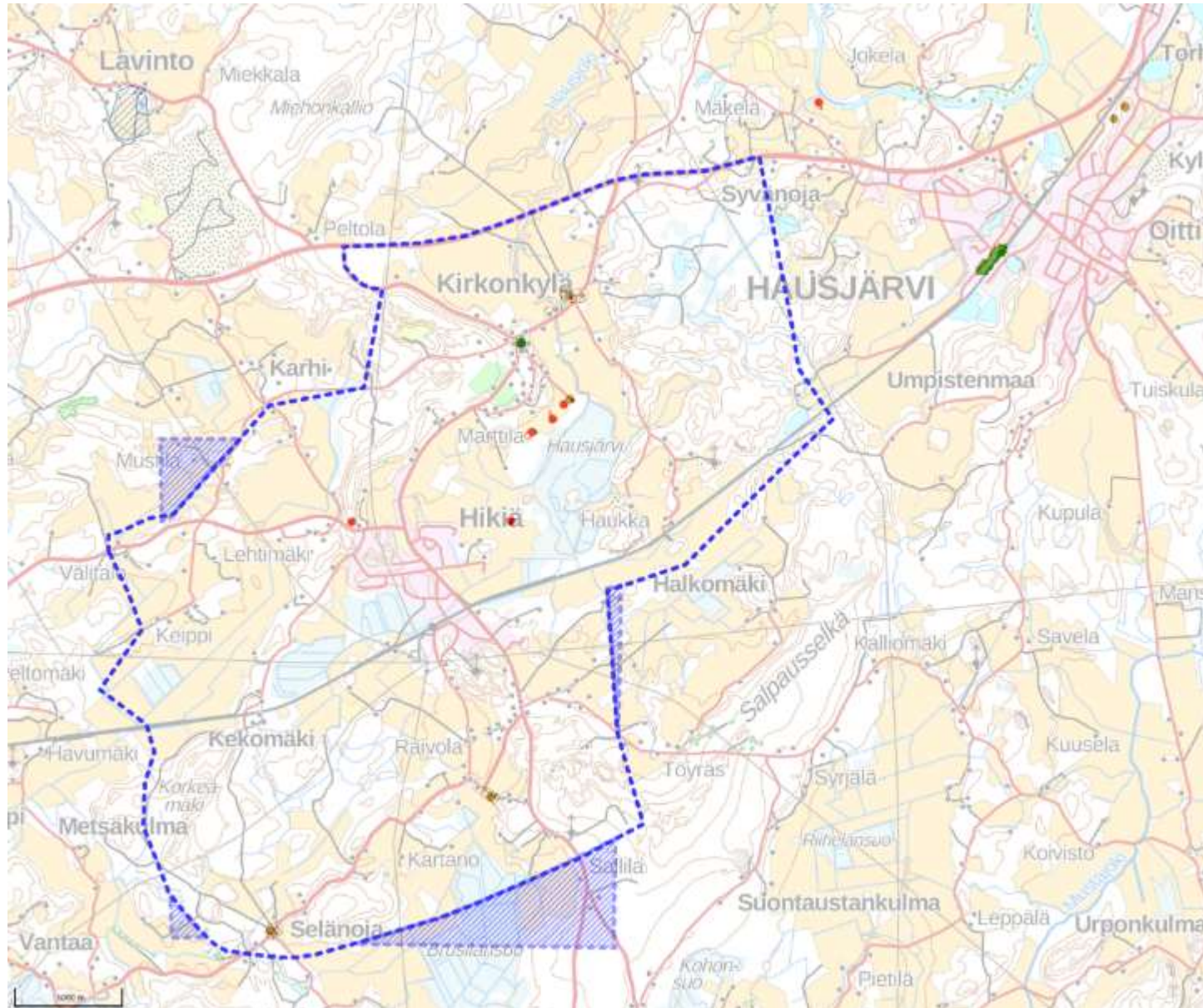
Selvitysalue, Hikiän ja Kirkonkylän osayleiskaava-alue, sijaitsee Hausjärven kunnassa Kanta-Hämeen maakunnassa. Kunnan rajanaapureita ovat etelässä Hyvinkää, lännessä Riihimäki, pohjoisessa Janakkala ja Hämeenlinna sekä idässä Hollola, Kärkölä ja Mäntsälä.

Hikiän ja Kirkonkylän alueet sijaitsevat Hausjärven hallinnollisesta keskukselta Oitista lounaaseen kunnan keskelle. Osayleiskaava-alue rajautuu pohjoisessa kantatiehen 54. Aluetta halkoo Riihimäki-Lahti-Pietari rautatie. Hikiän asemakylässä on seisake. Hikiä on myös kansallisen sähköverkon merkittävä risteysalue. Osayleiskaava koskee kyliä Hausjärvi, Hikiä sekä osia kylistä Karhi ja Selänoja. Osayleiskaava-alueen pinta-ala on noin 30 km².

Maisemamaakuntajaossa alue kuuluu Eteläisen rantamaahan ja sen eteläiseen viljelyseutuun. Selvityskohde kuuluu Kanta-Hämeen maakunnallisesti arvokkaaseen Salpausselän-Puujokilaakson alavaan viljelymaisemaan, jolle on tyypillistä laajojen tasaisten tai loivasti kumpuilevien peltoaukeiden ja korkealle kohoavien harju- ja moreenimuodostumien vuorottelu. Historiallinen rakennuskanta ja kyläkokonaisuudet ovat muodostuneet ensin viljelymaiden ja sittemmin hyvien liikenneyhteyksien äärelle. Selvitys-alueella sijaitsee maakunnallisesti arvokkaaksi perinnemaisemaksi luokiteltu Kajannon metsälaidun ja haka.

Karttakuvat: Hausjärvi-info. Hausjärven kunta, selvityskohteen sijainti keltaisella.

Kartta: Selvitysalueeseen otettiin mukaan 1979 kaavan mukaiset alueet. Lisäksi tarkasteltiin kaava-alueen rajalla sijaitsevia kyliä Karhi, Selänoja ja Syvänoja. Erkylän ja Kurun kyliä ei tutkittu tämän selvityksen yhteydessä. Taustakartta ja kohdetiedot, MML. Kaava-alueen raja katkoviivalla, lisäalueet raidoitettu. Kartassa merkittynä vihreällä kirkkoiilla suojeltu Hausjärven kirkko, punaisin pistein ja raidoituksella kiinteät muinaisjäänökset ja ruskein pistein tai raidoituksella muut kulttuuriperintökohdet.

2 Hausjärven ja Hikiän kulttuuriympäristö kaavoissa, aikaisemmat selvitykset ja inventoinnit

Hausjärven rakennettua kulttuuriympäristöä on selvitetty useilla eri vuosikymmenillä. Tässä selvityksessä koottiin, analysoitiin ja päivitettiin aikaisempien inventointien kohteiden tietoja.

Museovirasto on inventoinut aluetta valtakunnallisissa selvityksissä 1993 ja 2009. *Rakennettu kulttuuriympäristö* 1993 sisälsi valtakunnallisesti arvokkaiden kohteiden ja alueiden luettelon, johon sisältyivät kohdealueelta Kirkonkylä-Hikiä kulttuurimaisema, Hikiän rautatieasema sekä rajaava Karhin kylä ja kulttuurimaisema. 2009 inventoinnissa kohteiden arvoa ei enää luokiteltu valtakunnalliseksi, vaan ne muuttuivat maakunnallisesti arvokkaiksi. Muutos liittyy koko maata koskevaan menettelyyn, jossa RKY-kohteiden määrää vähennettiin koko maassa.

Maakunnallinen Hämeen ympäristökeskuksen ja Hämeen taidetoimikunnan Päijät-Hämeen ja Kanta-Hämeen kuntien ympäristöselvitys KUKUSE-hanke selvitti Hausjärveä 2005, Hämeen liitto 2003 ja 2016 sekä 2019 Kanta-Hämeen maakuntakaavaa 2040 varten. KUKUSE-hankkeessa selvitetiin Hausjärven kunnan rakennuskantaa. Kohteiksi valikoitiin ennen 1950-lukua rakennetut kohteet ja teemainventoinnit kohdistuivat kunnan tietyytyypiset rakennukset, kuten kirkot, kartanot, koulut, seurantalot, meijerit, myllyt ja asemat. KUKUSE-selvityksen inventointikortistoa hyödynnettiin tässä selvityksessä.

Maakuntakaavassa on esitetty maakunnallisesti arvokkaat rakennetun kulttuuriympäristön alueet ja kohteet (2019), Hausjärveltä yhteensä 7 kohdetta. Maakuntakaavan liite on oikeusvaikutteinen.

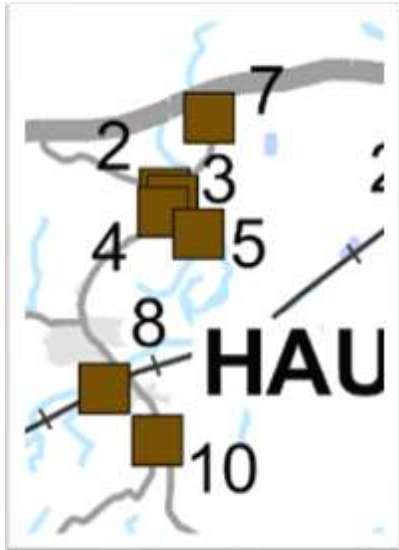
Valtakunnalliset selvitykset:

1993	RKY, Rakennettu kulttuuriympäristö, Museovirasto.
2009	RKY, Rakennettu kulttuuriympäristö, Museovirasto.

Maakunnalliset selvitykset:

2003	Rakennettu Häme – Maakunnallisesti arvokas rakennusperintö. Hämeen liitto ja Rakennustieto Oy.
2005	KUKUSE. Hausjärven rakennetun kulttuuriympäristön selvitys. Hämeen ympäristökeskuksen moniste 95/2005 ja inventointikortit.
2016	Kanta-Hämeen maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivytysinventointi, Hämeen liitto, Koski, K. & Hirvonen, A.
2019	Kanta-Hämeen maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt. Hämeen liitto, Tuomainen, K. päivitys.

RKY on Museoviraston laatima inventointi, joka on valtioneuvoston päätöksellä otettu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi rakennetun kulttuuriympäristön osalta 1.1.2010 alkaen. Valtioneuvoston valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskeva 14.12.2017 tehty päätös tuli voimaan 1.4.2018. Päätös edellyttää, että valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvot, kohteiden alueellinen monimuotoisuus ja ajallinen kerroksisuus turvataan maakuntien suunnittelussa ja kuntien kaavoituksessa sekä valtion viranomaisten toiminnassa.

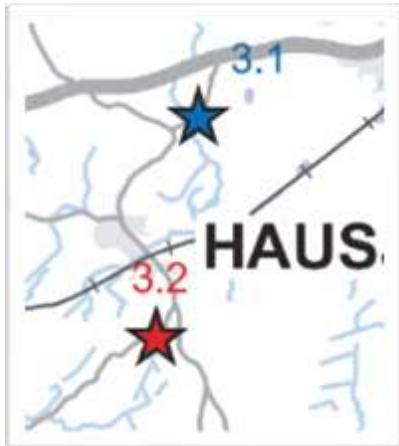

Kohdealueella on maakunnallisesti arvokasta ympäristöä. Alueella ei sijaitse valtakunnallisesti arvokkaita RKY-kohteita. Hausjärven kirkkoa suojaa kirkkolaki, maakunnallisesti arvokkaat kohteet on määritelty maakuntakaavassa.

Kanta-Hämeen maakuntakaavassa 2040 maakunnalliset kohteet 2019 ja kylätontit:

- 2 HAUSJÄRVI Hausjärven kirkko
- 3 HAUSJÄRVI Pitäjänmakasiini, kirkonkylä
- 4 HAUSJÄRVI Hausjärven entinen kunnantalo, kirkonkylä
- 5 HAUSJÄRVI Entinen kirkkoherranpappila, kirkonkylä
- 7 HAUSJÄRVI Hausjärven entinen kunnalliskoti, kirkonkylä
- 8 HAUSJÄRVI Hikiän rautatieasema, Hikiä
- 10 HAUSJÄRVI Kalkee, Hikiä

Kylätontteja on kartoitettu kartta- ja arkistolähteiden avulla Kanta-Hämeen vanhojen kylätonttien selvityksessä 2017 maakuntakaavaa varten sekä Hausjärven kirkonkylän ja Hikiän osayleiskaavan arkeologisessa selvityksessä 2011, sekä arkeologisen selvityksen päivityksessä karttojen ja maastohavaintojen avulla 2020.

Kanta-Hämeen maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt -päivitysselvityksen lähtökohtana ovat Kanta-Hämeen maakuntakaava 2006:ssa osoitetut arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt sekä Kanta-Hämeen kuntien rakennusperintöinventoinnit ja voimassa olevat kaavat. Päivitysselvitys toteutettiin Hämeen liitossa 2018 ja 2019 aikana ja kohteiden arvottaminen tehtiin yhteistyössä Museoviraston, ELY-keskuksen ja Kanta-Hämeen kuntien edustajien kanssa.

Karttaotteet: Kanta-Hämeen **Maakuntakaava 2040**, Maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö, kohdeluettelo. Kaavaselostuksen oikeusvaikutteinen liite, 2019. Historialliset kylätontit.

2.1 Maakuntakaavan 2040 kulttuuriympäristö ja kulttuurimaisemat

Alueella on voimassa Kanta-Hämeen maakuntakaava 2040, jossa alueelle on osoitettu maakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (Kirkonkylä ja Hikiän kulttuurimaisema) sekä maakunnallisesti merkittävä maisema-alue (Hikiä-Karhi-Lavinto-Turkhausta-Kirkonkylä) sekä historiallinen tielinja (Vanha Hämeentie). Selvitysalueen ulkopuolella aluetta rajaavat maakunnallisesti merkittävät Karhin ja Selänojan rakennetut kulttuurimaisemat. Rakennetun ympäristön kokonaisuuteen vaikuttavat kaavassa merkityt arvokkaat geologiset muodostumat (ge) sekä maa- ja metsätaloustalvaiset alueet, jolla on arvokas perinnumaisema (MYp), Kajannon metsälaidun ja haka.

Kuva: Otteet ja kaavamerkinntät Kanta-Hämeen maakuntakaavasta, 2040. Kohdealue maakuntakaavassa punaisella viivalla.

- Merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö, maakunnallinen
- Merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö, valtakunnallinen
- Muinaismuistokohde
- ≡ Arvokas maisema-alue (maakunnallinen)
- ≡ Arvokas maisema-alue (valtakunnallinen)
- ≡ Merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (maakunnallinen)
- ≡ Merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (valtakunnallinen)

Taulukko seuraava sivu: Kaava-alueen ja reuna-alueiden maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden kuvaukset ja arvotusluokat Kanta-Hämeen maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt -päivitysselvityksestä. Alueeseen vaikuttaa neljä kulttuurimaisemaa. Kulttuurimaisemat Perusteet: H = Historialliset perusteet, R = Rakennushistorialliset perusteet, M = Maisemalliset perusteet sekä I = Visuaalisuus sekä Identiteetti- ja symbolimerkitykset.

Maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt Hausjärven kirkonkylä 2019, koostettu taulukosta 6. s. 35–38.				
N	Kohde	Peruste	Ryhmä	Kuvaus
				H = Historialliset perusteet, R = Rakennushistorialliset perusteet, M = Maisemalliset perusteet, I = Visuaalisuus sekä Identiteetti- ja symbolimerkitykset
1	Kirkonkylän kulttuuri- maisema	H,R,M	Talopoikaiskulttuuri	Keskiaikaisperäisen Vanhan Hämeentien varrella on kaunista asutus- ja viljelymaisemaa. 1800-luvun rakennuskantaa on Kajannon ja Kolkkalan tiloilla. Kirkolta Lavintoon päin on tien varressa joukko 1800-luvun pieniä itsellisasumuksia. Ali-Hinkkalan päärakennus on vuodelta 1905. Yli-Hinkkalan ja Aapolan tilojen rakennukset muodostavat tiiviin kokonaisuuden. Seuratalo Ahjola on vuodelta 1908.
2	Hausjärven kirkko	H,R,M	Kirkollishistoria	Puukirkko on Martti Tolpon 1787–1788 rakentama tornillinen pitkäkirkko. Runko huoneen molemmin puolin on kapeammat ja matalammat ristivarret.
3	Pitäjänmakasiini, kirkonkylä	H,R,M	Talopoikaiskulttuuri	Hirsinen pitäjänmakasiini rakennettiin kirkon viereen 1853. Hausjärven kotiseutuyhdistys perusti makasiiniin kotiseutumuseon 1949.
4	Hausjärven entinen kunnantalo, kirkonkylä	H,R,M	Hallinto ja puolustus	Hausjärven entinen kunnantalo on rakennettu 1881 ja laajennettu kaksikerroksiseksi 1934. Uuden kunnantalon valmistuttua 1981 rakennus on siirtynyt yksityiskäyttöön.
5	Entinen kirkkoherranpappila, kirkonkylä	H,R,M	Kirkollishistoria	Uusrenessanssityylinen päärakennus on vuodelta 1892, arkistosiipi vuodelta 1939. Vanha renkituparakennus on vuodelta 1897. Aittarivi ja tiilinen navettarakennus 1800-luvun lopulta ovat nykyisin yksityisomistuksessa.
6	Pikkupappila, kirkonkylä	H,R,M	Kirkollishistoria	Entinen kappalaisen pappilan päärakennus on vanha kirkonkylän tyttökansakoulu vuodelta 1869, siirretty nykyiselle paikalleen 1892.
7	Hausjärven entinen kunnalliskoti, kirkonkylä	H,R,M	Sosiaali- ja terveydenhuolto	Hausjärven puinen, osin kaksikerroksinen kunnalliskoti on rakennettu 1905. Rakennuksessa toimi vahainkoti vuoteen 1991.
8	Hikiän rautatieasema	H,R,M	Liikenne	Hikiän puinen asemarakennus on rakennettu vuosina 1867–69 IV-luokan aseman tyyppiirustusten mukaan.
9	Hikiän kulttuurimaisema	H,R,M	Talopoikaiskulttuuri	Paikassa, jossa Selänojantie haarautuu Vanhasta Hämeentiestä, on kaunista kulttuurimaisemaa. Kulttuurihistoriallisesti merkittävää rakennuskantaa on Kalkeen, Pakkalan ja Seppälän tiloilla. Alueen keskellä on vanhaa itsellisasutusta. Hikiän koulu on edustava näyte 1950-luvun kansakouluarkkitehtuurista.
10	Kalkee, Hikiä	H,R,M	Talopoikaiskulttuuri	Kalkeen tilan päärakennus (1885) sijaitsee Vanhan Hämeentien varrella. Tien toisella puolen on Kalkeen isännän Vilhelm Palanderin 1891 rakennuttama W. F. Palanderin koulu.
11	Selänojan kylä ja kulttuurimaisema	H,R,M	Talopoikaiskulttuuri	Selänojan kylä lienee asutettu myöhäiskeskiajalla. Tiiviisti rakennetun kyläkeskuksen ympärillä levittäytyy kumpareinen peltomaisema. Perinteistä rakennuskantaa on mm. Alastalon, Mäkelän ja Timperin tiloilla.
15	Vanha Hämeentie	H	Liikenne	Vanha Hämeentie johti keskiajalla Hämeenlinnasta Janakkalan ja Hausjärven kautta Vantaanjoen suulle. Tien merkitys kasvoi vielä Helsingin kaupungin perustamisen jälkeen 1550. Hausjärvellä Hämeentie kulkee Turkhaudan kylästä Lavintoon, josta ilmeisesti vanhempi haara kulkee Karhin kylän kautta Hikiään uudemman kulkiessa Hausjärven kirkon kautta kohti Porvoota.
23	Karhin kylä ja kulttuurimaisema	H,R,M	Talopoikaiskulttuuri	Karhin kylä lienee asutettu 1300-luvun kuluessa. Kylän läpi kulkee Vanhan Hämeentien toinen haara. Kuumolan, Pekkanen, Ali-Rekolan ja Yli-Rekolan talot muodostavat viljelysten ympäröimän kyläkeskuksen, jonka ulkopuolella sijaitsevat Mäki-Hinkkala ja Mattila. Kaikkien tilojen päärakennukset ovat 1800-luvulta tai 1900-luvun alusta. Karhin kansakoulu on valmistunut 1926.

Maisema-alue on **tyypillistä Salpausselän-Puujokilaakson viljelymaisemaa**, jossa on pääosassa laajojen tasaisten tai loivasti kumpuilevien peltoaukeiden ja korkealle kohoavien harju- ja moreeni-muodostumien vuorottelu. Ensimmäisestä Salpausselästä Hikiäntienoilta kohti Janakkalaa suuntautuva harju on maakunnan parhaimpia esimerkkejä harjuun tukeutuvasta vanhasta kyläasutuksesta ja kulttuurimaisemasta. Harjua pitkin kulkee Vanha Hämeentie, yksi maamme vanhimmista pääteistä Helsingin tienoilta Janakkalan kautta Hämeen linnalle.

Alue koostuu useasta keskiaikaisperäisestä kylästä ja niiden viljelyaukeista. **Hikiä ja Hausjärven kirkonkylä ovat taajamamaisesti rakennettuja**, Karhissa, Lavinnossa ja Turkhaudassa on edelleen tiiviit kyläkeskukset. Keskiaikaiset kylät ovat sijoittuneet helminauhamaisesti historiallisen tien varrelle. **Hausjärven kirkko on aikoinaan sijoitettu perinteiden mukaisesti merkittävälle paikalle, jonne on ollut hyvä näkymä pääteiltä saavuttaessa. Hausjärvi on muuttunut monien eri kuivatusvaiheiden jälkeen laajaksi suoalueeksi.** Maisemakuva vaihtelee Turkhaudan laajasta viljelyaukeasta, Lavinnon kulttuurihistoriallisesti arvokkaaseen kyläraittiin, Karhin pienipiirteisestä peltomaisemasta Hikiän uuden rakennuskannan ohi Hausjärven kirkonkylän kulttuurimaisemaan. Maisemassa hallitsevat alavat peltoalueet ja niiden keskellä kohoavat harjujaksot.

Kulttuurimaiseman arvot perustuvat keskiaikaisperäisiin kyliin, jotka ovat sijoittuneet historiallisen tiereitien varrelle. Rajaukseen sisältyvät Turkhaudan, Lavinnon, Karan ja Karhin kylät sekä **Hausjärven kirkonkylän viljelyaukeat.**

Hausjärven kirkonkylä ja Hikiä kuuluvat maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueille (vihreä katkoviiva kartalla) Turkhaudan-Lavinnon-Karhin kulttuurimaisemiin. Kartta ja kuvaus: Kanta-Hämeen maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi 2016: 36-37.

2.2 Hausjärven kirkonkylän ja Hikiän kylän osayleiskaava

Suunnittelualueella sijaitsevaan Hikiän taajamaan on laadittu oikeusvaikutuksen Hikiän osayleiskaava, joka on hyväksytty 25.09.1979. Yleiskaava-alueella on voimassa useita eri aikoina tehtyjä detaljikaavoja. Alueelle on laadittu rakennuskaavoja 1970-luvulta 1990-luvulle asti. Vanhin kaavoista on 7.1.1974 vahvistettu Hikiän rakennuskaava. Uudemmat kaavat ovat asemakaavoja, joita on tehty 2000-luvun alusta lähtien. Viimeisimpänä niistä lainvoiman on saanut 15.1.2016, Vehkalukko, asemakaava ja asemakaavan muutos.

Selvitys on tehty osayleiskaavaa varten, joka on ollut vireillä vuodesta 2011. Hausjärven kunnan Hikiän ja Hausjärven Kirkonkylän alueille osayleiskaavan luonnos oli nähtävillä 14.4.-20.5.2021. Osayleiskaava laadittiin oikeusvaikutteisena ja ohjaten maankäyttöä tavoitevuoteen 2040 seuraten maakuntakaavaa. Kunnassa on tehty kulttuuriympäristöön liittyvät selvitykset maisemasta ja arkeologiasta 2011, joita on päivitetty 2020 ja 2021. Kohteiden valinnassa ja arvottamisessa huomioitiin osayleiskaavaluonnoksen 2, 16.2.2021 maisema-arvot ja suojelu- ja maisemamerkinnot sekä kaavaluonnoksen 2 liitteet 1, 2 ja 3. Alla: Osayleiskaavaluonnoksen 2 maisemaa ja kulttuuriympäristöä koskevat merkinnät, 2021.

Maisemallisesti arvokas alue.

Maakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö, Kirkonkylän, Hikiän ja Selänojan kulttuuri- maisemat. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Turkhaudan-Lavinnon-Karhin kulttuurimaisema.

Alueen yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa ja toteutuksessa on otettava huomioon alueen kuuluminen maakunnallisesti arvokkaaseen kulttuurimaisema-alueeseen ja erityisesti se, etteivät toimenpiteet heikennä alueen kulttuurimaiseman arvoja.

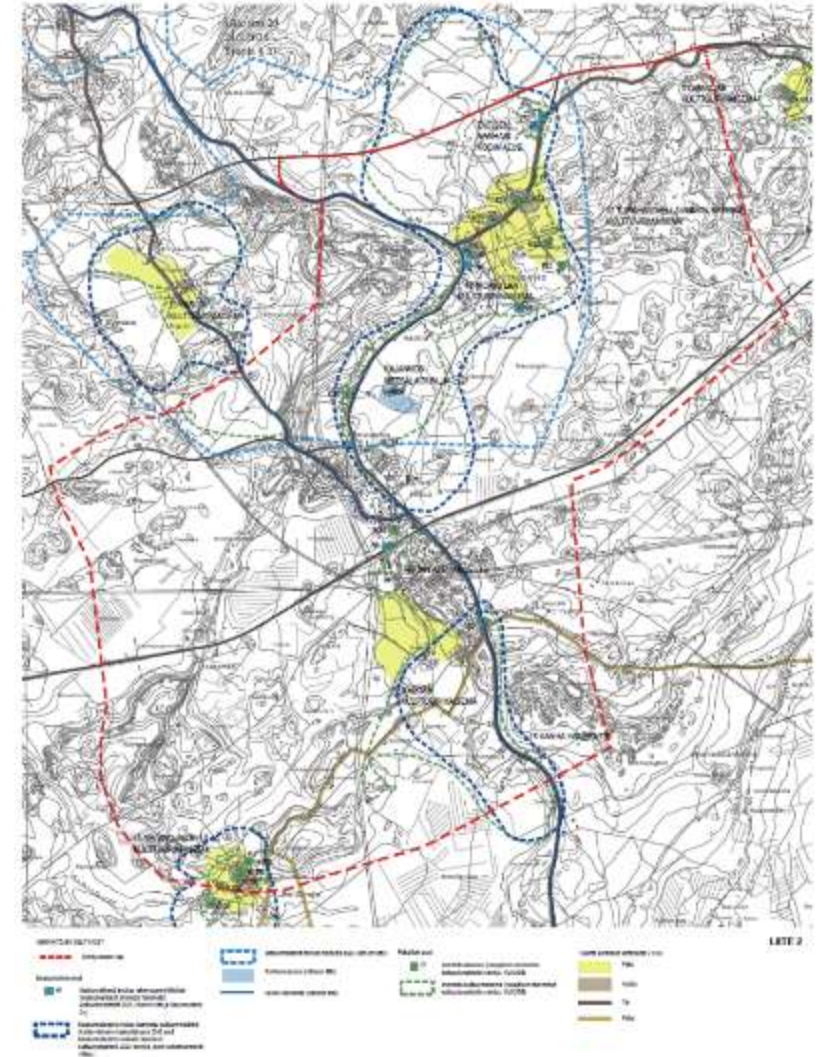
Alueelle rakennettaessa tai tehtäessä muutoksia olemassa oleviin rakennuksiin on huolehdittava siitä, että uudisrakentaminen sijoitukseltaan, mittasuhteiltaan, tyyliiltään ja materiaaleiltaan sopeutuu kyläkuvaan, olemassa oleviin tilakeskuksiin ja rakennuskantaan sekä ympäristöön.

Viljelysalueet on suositeltavaa säilyttää avoimina ja rakentaminen sijoittaa siten, ettei yhtenäisiä viljelysalueita tarpeettomasti pirstota.

Maisemallisesti arvokas alue.

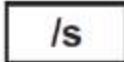
Maakunnallisesti arvokas perinnumaisema, Kajannon metsälaidun ja haka. Perinnumaisema-alueen hoidossa ja alueella suoritettavissa toimenpiteissä tulee huomioida alueen arvot.

- Muinaismuistokohde.
Muinaismuistolaiilla (295/1963) rauhoitettu kiinteä muinaisjäännös. Kohteen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen on kielletty. Kohdetta koskevista suunnitelmista on pyydyttävä Kanta-Hämeen alueellisen vastuumuseon lausunto.
- Maakunnallisesti arvokas rakennus.
Rakennuksissa suoritettavien korjaus- ja muutostöiden ja käyttötarkoitusten muutosten on oltava sellaisia, että rakennus- tai kulttuurihistoriallisesti tai maisemakuvan kannalta arvokas luonne säilyy. Maankäyttö- ja rakennuslain 41§:n 2 momentin perusteella määrätään, että arvokasta rakennuskantaa ei saa purkaa.
- Paikallisesti, kulttuurihistoriallisesti tai maisemallisesti arvokas rakennus tai rakennusryhmä.
Rakennuksissa suoritettavat korjaus- ja muutostöiden toimenpiteet sekä pihapiirin uudisrakentaminen tai muut lähiympäristöön kohdistuvat toimenpiteet tulee toteuttaa siten, että kohteen kulttuurihistoriallisesti ja/tai maisemallisesti arvokas luonne säilyy.
- Kirkkolain 14. luvun 5§:n nojalla suojeltu kirkollinen rakennus.
Korjaus- ja muutostöistä on pyydyttävä Museoviraston lausunto.
- Valtakunnallisesti arvokas luontokohde.
Luonnonsuojelulain nojalla perustettu luonnonsuojelualue, Haukankallion lehmusmetsiköt. Alueella ei saa suorittaa sellaisia toimenpiteitä, jotka saattavat vaarantaa alueen suojeluarvoja.
- Muu arkeologinen kulttuuriperintökohde, historiallinen kylätontti tai talotontti.
Muu kulttuuriperintökohde esim. historiallinen kylänpaikka. Alueella olevat historialliset asutus- ja elinkeinorakenteet on säilytettävä. Suuremmista kohdetta koskevista suunnitelmista tulee neuvotella Kanta-Hämeen alueellisen vastuumuseon kanssa.
- Maakunnallisesti arvokas historiallinen tielinja, Vanha Hämeentie.
Tien linjaus ja suhde ympäristöön tulee säilyttää. Tavanomaiset tien hoito- ja kunnostustyöt ovat sallittuja. Suuremmista tien linjausta ja sen rakenteiden muuttamista koskevista suunnitelmista tulee neuvotella alueellisen vastuumuseon kanssa.
- Taajama- tai kyläkuvallisesti arvokas alue.
Paikallisesti arvokas Hikiän taajaman seutu. Alueen vanha rakennuskanta on suositeltavaa säilyttää ja uudisrakentamisen tulee sijoituksestaan, mittasuhteiltaan, tyylliltään ja materiaaleiltaan sopeutua kyläkuvaan sekä olemassa olevaan rakennuskantaan.

Vasemmalla: Osayleiskaavan luonnos 2:n maisemaa ja kulttuuriympäristöä koskevat merkinnät, 2021.

Alla: Ympäristöministeriön yleiskaavamerkintä- ja /s merkintää, jota on käytetty suosituksissa. Lähde: Opas 11, yleiskaavamerkinnät- ja määräykset, Maankäyttö- ja rakennuslaki, Ympäristöministeriö sekä ohje kylätonteista.

76 Alue, jolla ympäristö säilytetään.

Merkinnällä osoitetaan sellaisia merkittäviä ympäristökokonaisuuksia, joiden säilyttäminen edellyttää yleiskaavalta aktiivista ohjausta, mutta alueiden pääkäyttötarkoitus ei kuitenkaan ole suojelu. Säilytettävään ympäristöön kuuluvat talloin yleensä rakennusten lisäksi erilaiset rakenteet ja viherympäristö. Tavallisimpana esimerkkinä tästä ovat yhtenäisinä säilyneet ja rakennushistoriallisesti huomattavat puutaaloalueet. Myös ympäristökuvaltaan arvokkaat keskusta-, teollisuus-, rautatie- ja uudemmat asuinalueet tai niiden osat voidaan osoittaa tällä merkinnällä.

Museoviraston ohje (Arkeologinen perintö ja kaavoitus 2020, 26) kaavamerkinnäksi historiallisten teiden yhteydessä:

s/ historiallinen tielinja: Tien linjaus ja suhde ympäristöön tulee säilyttää. Tavanomaiset tienhoito- ja kunnostustyöt ovat sallittuja. Suuremmista tien linjausta ja sen rakenteiden muuttamista koskevista suunnitelmista tulee neuvotella alueellisen vastuumuseon kanssa.

Kulttuurihistorialliset ominaispiirteet:

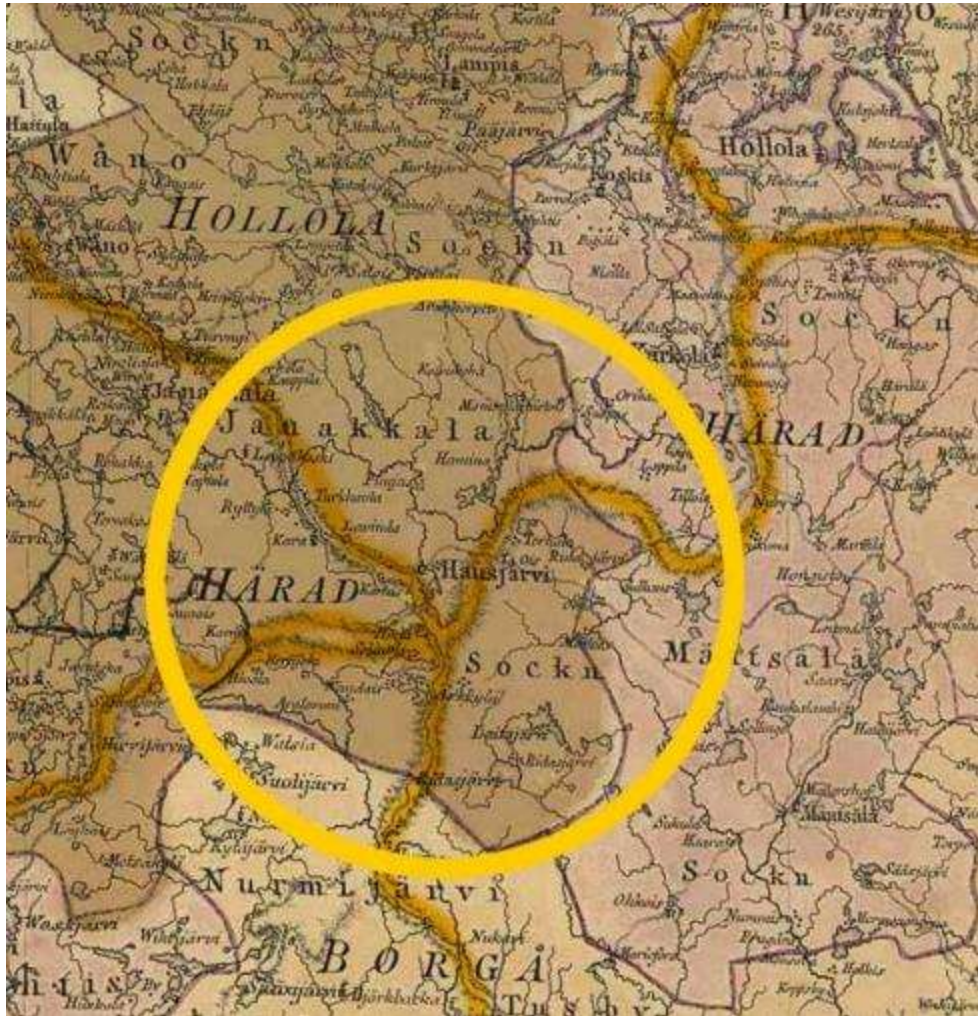
- Salpausselän harjujaksojen jakama maisema
- Vanha Hämeentie, kulkureittien kylät
- Kehitys eräalueista erillisiksi kyliksi keskiajalta alkaen, ryhmä—ja nauhakylläluonne
- Maatalouden jatkumo, latvavesialueen vähäiset vesistöt ja Hausjärven kuivaaminen
- Rautatie, Hikiän kasvu ja muuttunut kylärakenne
- Rautarouvalinja, Hikiän muuntoasema
- Kadonneet palvelut, asuinvaltaiset alueet, palveluiden keskittäminen: Eskon koulu 2010 uuden kerroksen ydin

3 Selvitysalueen kehitys ja kulttuurihistorialliset ominaispiirteet

Alueen vanhinta kulttuuriympäristöä ovat harjujaksoja myötäilleet kulkureitit ja vanhojen eräalueiden yhteyteen syntyneet keskiaikaiset kylätontit harjujen laidalla ja laaksojen kumpareilla sekä niiden ympärillä vanhimmat pellot. Harjuilla ja niiden väliin jäävillä hedelmällisillä laaksoilla on erityinen merkitys kylärakenteelle edelleen. Kuivattu Hausjärvi näkyy peltolaaksona, joita pienet ojat ja kapea jokiuoma halkovat. Ilmakuva: Peltoaukea on vanhaa kuivattua Hausjärveä idästä katsottuna. Röni-Kuva Oy.

3.1 Salpausselän harjumaisemaan rakentunut kulttuuri ja rajapitäjä

Hausjärven kunta sijaitsee maiseman solmukohtassa, jossa ulompi Salpausselkä kulkee läpi koko Hausjärven. Hikiän itäpuolella Salpausselästä eroaa luoteeseen suuntautuva pitkittäisharju, joka jatkuu Hattemalan harjuna kohti Hämeenlinnaa. Maisemarakenteessa näkyy jäätikönreuna ensimmäisellä Salpausselällä n. 12500 vuotta sitten, jolloin rantaviiva on sijainnut n. 150 m korkeudella.

Harjujen solmukohta on vedenjakaja: vedet kerääntyvät pieninä puroina ja ojien kautta latvavesinä eri suuntiin. Lounaaseen kohdealueesta sijaitsevat Vantaanjoen latva-alueet, pohjoisessa vedet valuvat Puujokeen kohti Hämeenlinnaa Vanajaveden reittiä ja kaakossa sijaitsee Mustijoen valuma-alue. Alueella ei ole suuria järviä eikä keskeisiä vesireittejä, jota on pidetty syynä siihen, että kiinteä asutus alueelle on syntynyt melko myöhään verrattuna Sydän-Hämeeseen.

Kunnan nimeksi valittu Hausjärvi on ollut alueen ainoa järvi, joka on kuivattu 1861 alkaen peltoalaa ja radan rakentamista varten. Varsinaiset vesitiet sijaitsevat kaikki kohdealueen ulkopuolella. Kuivatusta Hausjärvestä laskee kapea oja, Hausjoki kohti pohjoista Puujoen reitille, josta on ollut yhteys Hämeenlinnaan.

Moreeniharjujen ketjut ovat jyrkkiä ja kivikkoisia, jonka vuoksi ne ovat jääneet asuttamatta. Harjuketjuihin liittyy runsaasti jyrkkäreunaisia syviä suppia, lukkoja. Asutus ja kulkureitit ovat syntyneet harjujen tuntumaan niiden alarinteille muinaisten rantojen, lähteiden ja hedelmällisten laaksomaiden rajalle. Harjut jakavat alueen useisiin erillisiin kulkureittien varsien nauhamaisiin kyliin.

Kartta 1798. Ote kartasta, korostettu oranssilla harjujaksot ja keltaisella Hausjärven sijainti. Charta öfver Nylands och Tavastehus samt Kymmenegårds höfdingedömen. KaK, HY.

Kartta: 2021 Peruskartan rakennukset ja rinnevarjostus osoittaa hyvin, miten Hausjärvellä on rakennettu harjujen rinteille ja alavat osat jääneet viljelyyn tai soiksi. Vasta uusimmat asuinalueet on rakennettu pelloille. Sisältää MML aineistoa.

3.2 Eräalueesta kohti kyläasutusta

Asutuksen historia on kuvattu osayleiskaavan arkeologisessa selvityksessä 2020. Varsinainen kiinteä asutus Hausjärven kirkonkylään ja Hikiään on historialliselta ajalta. Esihistoriallisella ajalla alue on ollut erä- ja pyyntialuetta. Koko Hausjärveltä tunnetaan selvitysten mukaan 15 kivikautista asuinpaikkaa, joista muutama on voitu löytöjen perusteella ajoittaa nuorakeraamiseen kulttuuriin (n. 3500–3000 eKr.). Muut asuinpaikat voivat ajoittua mihin tahansa pyyntikulttuurin vaiheeseen aikavälillä 9000 eKr. - 500 jKr.

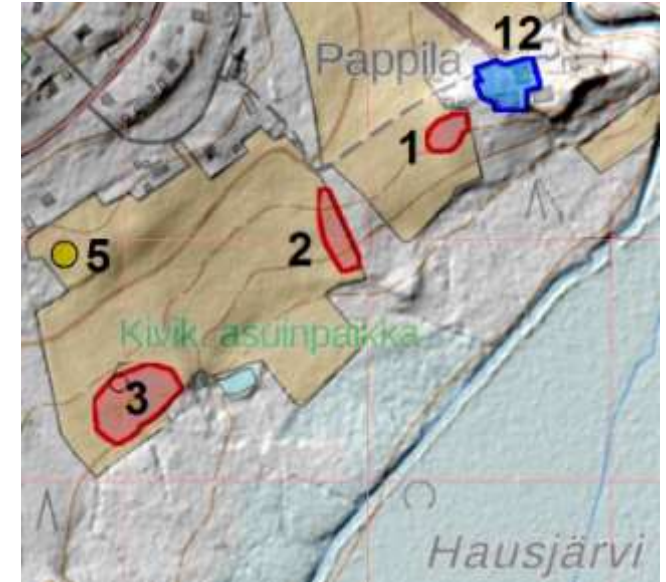
1. Kivikautisia asuinpaikkoja ja kylien rajamerkkejä on löydetty Kirkonkylässä Pappilan pelloilta

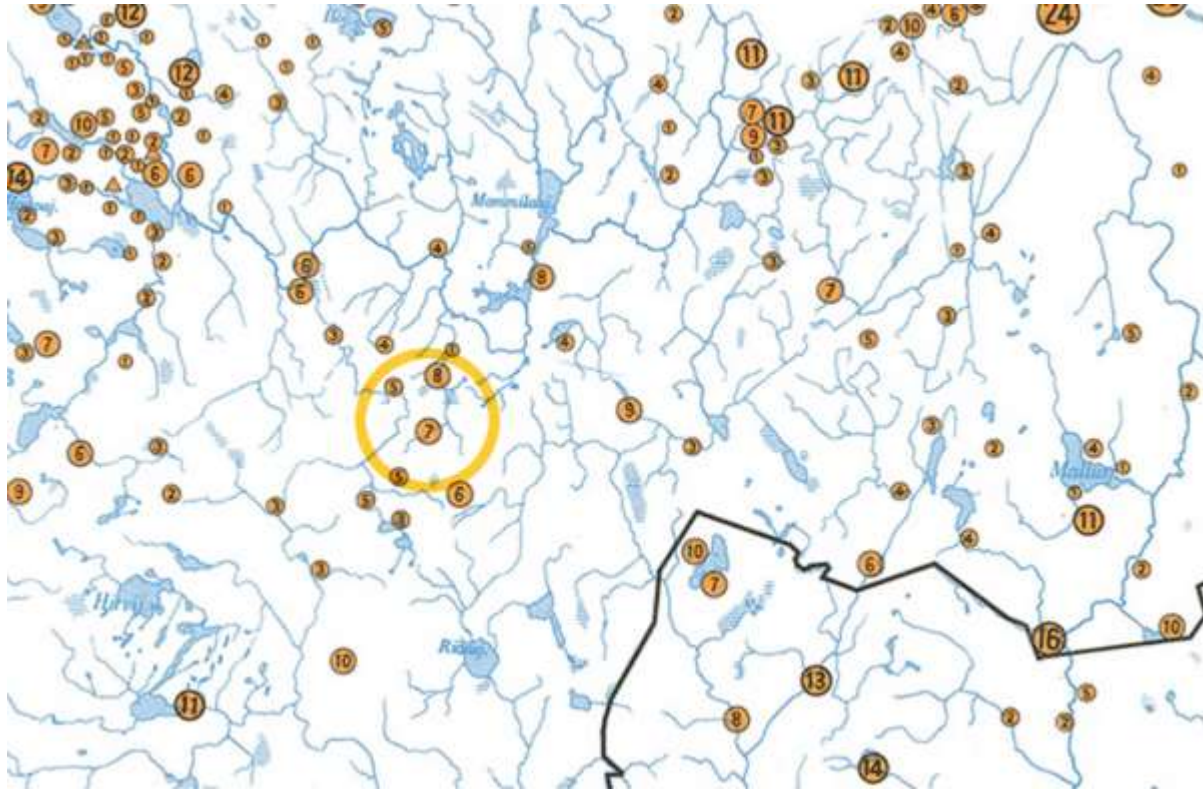
2. Ketunkivi rajakivi Hausjärvi-Hikiä-Selänoja-Karhi kylien rajalla
3. Hausjärven ja Hikiän kylien rajan rajamerkki, ilmeisesti kylärajamerkki Rötörannan tilan rajalla, pellon ja peltotien välisellä kaistaleella.

Hausjärven kirkonkylässä muinainen rantatörmä sijaitsee n. 95 mpy korkeustasolla, jolla arkeologisen selvityksen mukaan paljon asuinpaikkoja. Hausjärven muinaishistoriaa on selvitetty esihistorialliselta ajalta mm. esinelöytöjen, paikannimien sekä vuosina 1983 ja 2001 tehtyjen maastointientien avulla. Muinaislöydöistä ensimmäiset 1800-luvun puolivälissä ja suurin osa jo 1950–60-luvuilla.

Selvitysten mukaan kivikautisten löytöjen määrä osoittaa, miten ihminen vaelsi seudulle idän suunnalta heti jääkauden jälkeen, pitkin silloisten Itämeren vaiheiden rantojen tuntumassa olevia Salpausselkiä pitkin. Liikkuvan metsästyksen ja kalastukseen perustuvan keräilykulttuurin jälkeen alkoi otollisille paikoille harjujen, järvien sekä jokien tuntumaan muodostua pysyviä asuinpaikkoja, joilla alettiin harjoittaa maanviljelystä ja karjanhoitoa. Rautakautisen maanviljelyskulttuurin ja kivikautisen nuorakeraamisen kulttuurin asuinpaikkojen sijainti ei kuitenkaan ole ollut rantasidonnainen. Arkeologisen selvityksen 2020 mukaan nuorakeraamiset ja rautakautiset asuinpaikat ovat usein sijainneet savikoiden ympäröimillä karkeamaalajisemmillä kumpareilla. Rakennetun kulttuuriympäristön kannalta onkin merkittävää, että myöhemmillä ja alueen asuttajilla on ollut samat talonpaikan kriteerit ja siten myös nykyiset talot ja tilat sijaitsevat juuri saman kaltaisilla, suotuisilla asuinpaikoilla. Kartat: Arkeologinen selvitys 2011, 2020 Mikroliitti Oy ja kuva Ketunkivi 2021.

3.3 Metsäkansan kylistä Hausjärveksi

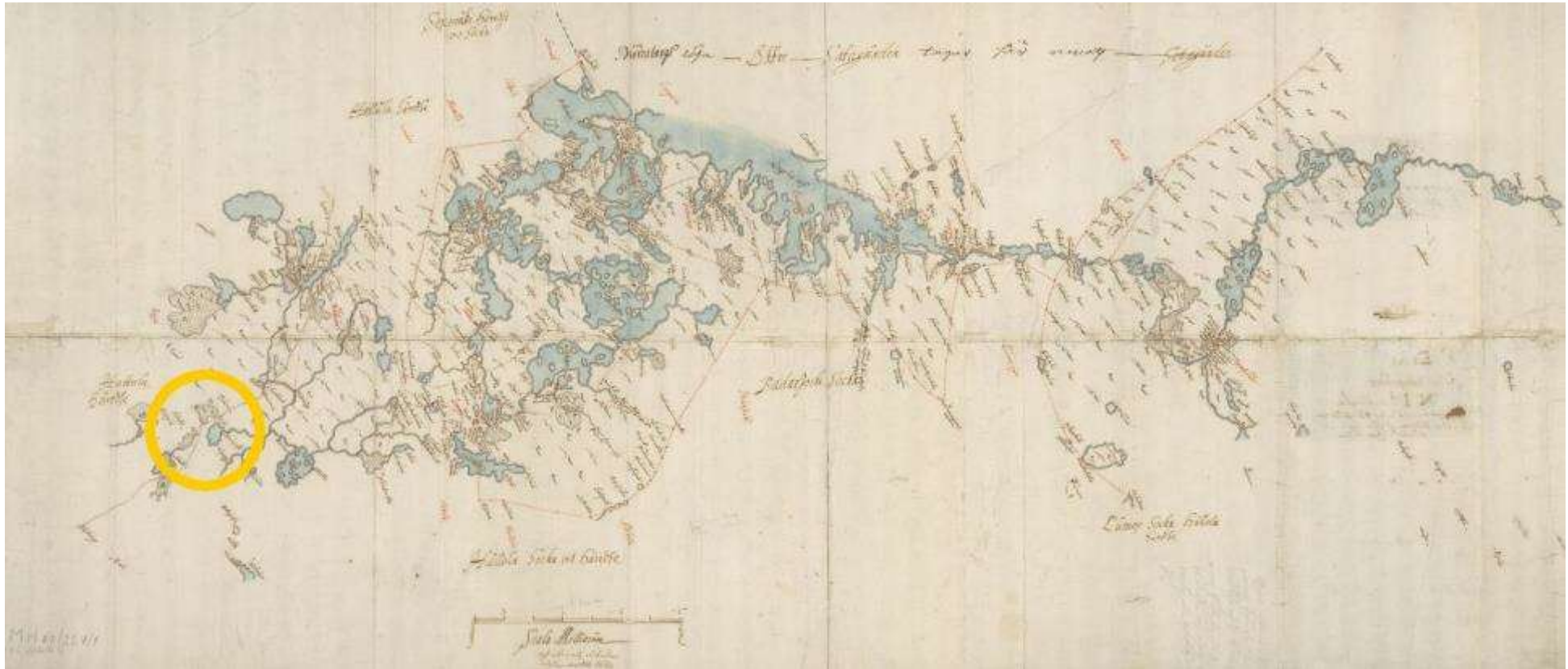

Metsäkansa oli hajallaan sijainneita kyliä yhdistävä nimi. Hausjärvi-nimi esiintyy asiakirjoissa 1400 Puujaan ja Hausjärven kylien rajojen vahvistuksessa sekä 1543 järven nimenä (Keskitalo, O 1964). Kylien erillisuus leimaa aluetta edelleen.

Hausjärven asuttamiskauden on arvioitu alkaneen varsinaisesti 1300-luvulla, jolloin pääkylät ovat syntyneet Muinais-Vanajan kylien väestön liikkua Puujaan reittiä pitkin. Kirjalliset tiedot asutuksesta alkavat kirkon ja valtion hallinnon asiakirjoista 1539 veroluetteloista. Maatalouden jatkuminen läpi vuosisatojen on alueen kulttuuriympäristön tärkein piirre. Arkeologisten selvitysten mukaan alueen kiinteä, maanviljelykulttuurin asutus on saattanut alkaa jo rautakaudella.

Hausjärvi kuului Janakkalan seurakuntaan, joka esiintyy lähteissä itsenäisenä kirkkoherrakuntana 1431. Tarkemmat tiedot alueen kehityksestä alkavat vuodesta 1539, jolloin voutien tilinpito veroista taloitain alkoi. Kaava-alueella on neljän kylän maita: Hausjärvi, Hikiä, Selänoja ja Karhi. Nämä ryhmäkylät on asutettu ennen 1500-lukua. Kaava-alueella on kaksi kylätonttia (3.1.) **Kirkonkylä** vuosi 1539 ja (3.2.) **Hikiän kylä** vuosi 1539.

Kartta: Suomen asutus 1560-luvulla: kyläluettelot ja kartasto, Helsingin yliopisto, historian laitos, 1973:28. Keltaisella merkitty Hausjärven sijainti. Keltaiset numeroympyrät viittaavat kylien talolukuun, Hausjärven kirkonkylän 8 ja Hikiän 7 kantataloa.

Kartta: 1653 Häme. Schröder, Lars. JY. Karttaan lisätty keltaisella Hausjärven sijainti. Kartassa kihlakuntajako: Hausjärven vesistö näkyy kartalla Hattulan kihlakunnassa. Seuraavalla sivulla ote samasta kartasta.

Kartta:1653 Ote edellisen sivun kartasta, Hämeen lääni. JY. Otteessa kylät kaava-alueelta Selänöja (Selänoja), Hiki (Hikiä), Hausjerfvi (Hausjärvi) sekä Syvoneäja (Syvänoja) sekä järven länsipuolella kulkeva Hämeen tie.

Hämeen läänin- ja kihlakuntien kartta osoittaa vesistöjen merkityksen reittien ja kylien sijoittumisessa. Hausjärven alue jakautuu harjujen solmukohtassa jokien latvavesien alueeksi. Myös pienillä latvapuroilla on luonnollisesti ollut tärkeä merkitys kylien sijaintiin, kuten myös harjualueelle tyypillisillä lähteillä. Hausjärvi oli alueen ainoita laajempia järviä. Se kuivattiin useissa vaiheissa alkaen 1850-luvun lopulta peltoalan lisäämiseksi sekä Riihimäki-Pietariradan rakentamisen vuoksi. Hausjoki virtaa edelleen pieninä purona pohjoiseen keräten peltomaiseman vedet kohti pohjoista Puujokeen.

Kartassa katkoviivalla näkyvän Hämeen tien merkitys kasvoi 1550 Helsingin perustamisen seurauksena kulkureittinä Hämeenlinnasta Helsinkiin. Uuden ajan asutus keskittyi Kuninkaankartaston mukaan erityisesti harjujen ja niitä myötäilevien maanteiden tuntumaan. Osa nykyisistä laajoista pelloista on kuitenkin otettu viljelykäyttöön vasta viimeisen kahdensadan vuoden aikana.

Hallinnollisesti Hausjärvi on kuulunut reuna- ja hallintorajojen raja-alueelle. 1611 Hausjärvi erotettiin Janakkalan emäseurakunnasta omaksi kappeliseurakunnakseen ja Hausjärvi sai oman saarnahuoneen Vuorenmäen juurelle. Kappeliseurakuntaan kuuluneet toistaan etäällä sijaitsevat kylät kuuluivat kolmeen eri hallintopitäjään, mutta muodostivat vanhastaan Metsäkansaksi kutsutun alueellisen kokonaisuuden. Kohdealueen kylät kuuluivat kaikki Janakkalan pitäjään: Kirkonkylä ja Hikiä kuuluivat molemmat sen Hikiän neljänneskuntaan ja kaava-alueita rajaavat Karhi ja Selänöja Kernaalan neljänneskuntaan.

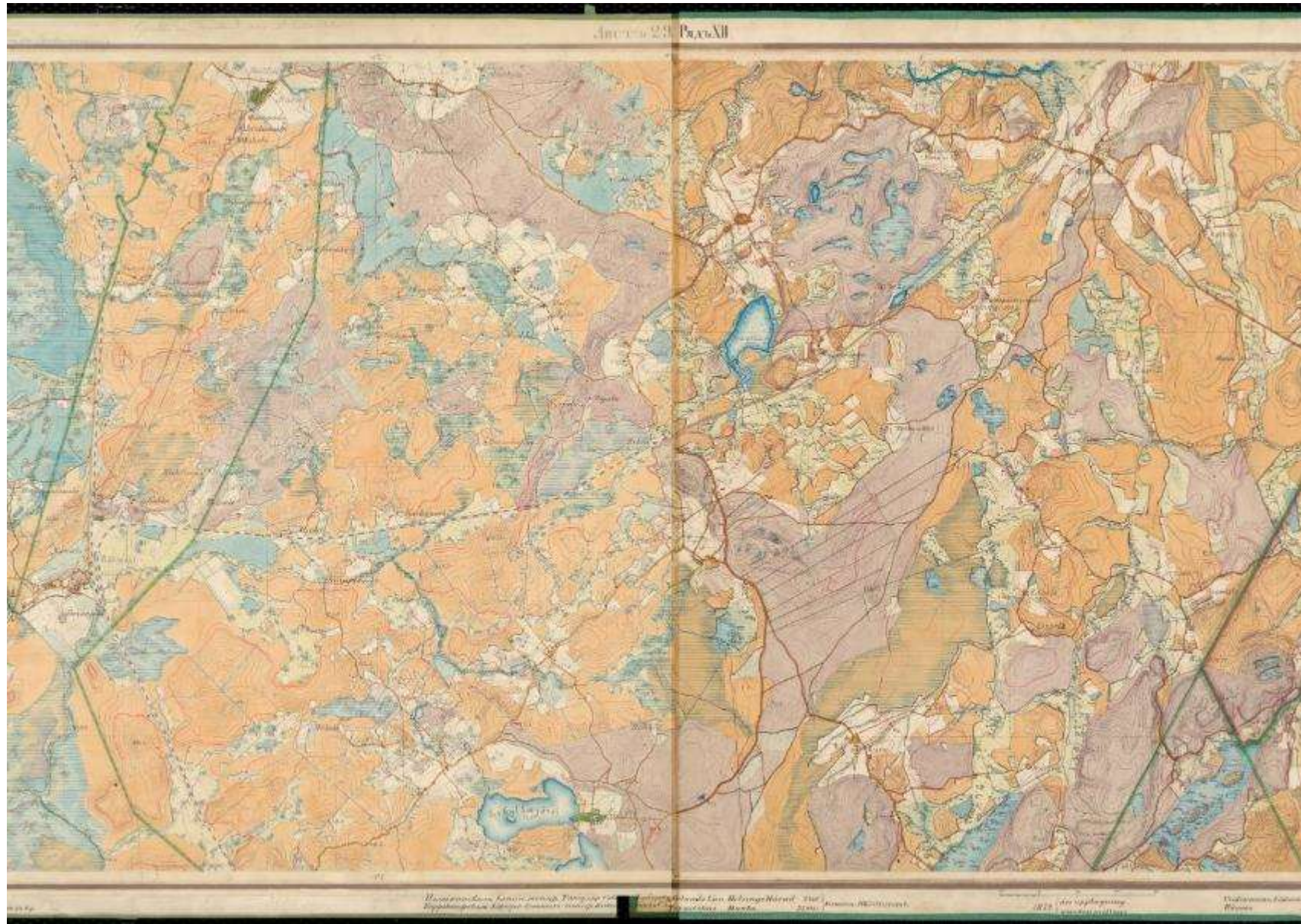
Metsäkansan alue kuului kokonaisuudessaan keskiajan lopulla Hämeen linnalääniin ja osana Janakkalaa Hattulan kihlakuntaan. 1634 perustettiin Uudenmaan ja Hämeen maaherrakunta, johon Hämeen linnalääni liitettiin Hämeenlinna keskuksenaan. 1685 Janakkala siirrettiin Aliseen Hollolan kihlakuntaan.

Hallintopitäjät jaettiin edelleen neljänneskuntiin. Hausjärven kirkonkylä ja Hikiä sekä kaava-alueen itäinen laita Syvänoja kuuluivat Hikiän neljänneskuntaan, selvitysalueen luode- ja lounaisreunoilla sijaitseva Karhi ja Selänöja Kernaalan neljänneskuntaan. Neljänneskunnissa toimi neljänneskuntamies kantamassa veroa sekä kruunun väkeä keskitsemässä tarpeen mukaan.

Sotien ja säätyvallan kausi ei muuttanut talonpoikien asemaa merkittävästi, mutta kirkko menetti talousvaltaa kuninkaan vallalle, kruunulle. Tilinpito kertoo myös väestömäärästä ennen seurakunnan 1670 vuodesta säilyneitä hautaluetteloita ja varsinaisen väestölaskennan alkua 1700-luvulla. Hausjärven kylien yhteenlasketusta väestömäärää kuvaa 15-vuotta täytäneiden talollisten miesten määrää kuvaava jousiluku, joka pieneni vuosina 1539–1600 aina 137:sta 48:aan. On arvioitu, että jousiluku kuvaisi korkeintaan 20 % määrää väestöstä. Tämän tulkinnan mukaan Hausjärven kylien väestö olisi ollut 1500-luvun alkukymmeninä noin 600 henkeä. Valtaosa väestöstä kuului talollisluokkaan ja 1570-luvulle asti talot halottiin sitä mukaa kun ne vaurastuivat.

Rakennetun ympäristön kannalta 1570 puhjennut Venäjän sota toi talonpojille ylivoimaista verotaakkaa. Useat verotalonpojat menettivät perintöoikeutensa ja muuttuivat kruununtiloiksi tai läänitettiin aatelistolle tai sotilaspäällystölle. Lukuisat talot myös autioituivat. Vasta suurvaltasotien pitkän kauden jälkeen 1600-luvulla autiotaloja asutettiin, mutta suuret kuolonvuodet, Pohjansota ja isoviha vaikuttivat rakentamiseen ja väestön määrään. 1686–1697 kuolonvuosien jälkeen Hausjärven väkimäärä oli vain 600, pelkästään vuoden 1697 aikana kuoli yli 400 henkeä.

1700-luvulla autiotiloja jälleen asutettiin ja Hausjärven asukasmäärä kolminkertaistui 1700-luvun lopulta isojaon edessä. Vanhoja kantataloja jaettiin ja Hausjärven kylään, että Hikiään kumpaankin neljä uudistaloa. Torppia Hausjärven ja Hikiään kyliin syntyi suhteellisen vähän. Osa uusista tiloista syntyi kaava-alueen ulkopuolelle.

Yhdistelmä Se-
naatinkartta-
lehdistä XII 29
ja 30. KA.
1872–1884.

3.4 Tiestö: Vanhasta Hämeentiestä valtatie 4:ksi - läpikulkureittien pitäjä

Hausjärven ja Hikiän kylät ovat syntyneet kulkureittien varrelle. Vanhat tiet ja harjumaastossa säilyneet polut ovat vanhoja ratsuteitä rannikon ja sisämaan välillä. Niitä pitkin kulkivat papit, virkamiehet, aatelisto ja rahvas sekä posti ja kauppatavarat, kunnes rautatie muutti koko pitäjän.

Hausjärven kirkonkylän ja Hikiän nykyiset tiet pohjaavat suurelta osin vanhoihin kyläteihin ja historialliseen Vanhaan Hämeentiehen. Hausjärven kirkonkylän ja Hikiän vanhin rakennettu ympäristö seuraa nauhana tiestöä, koska vesireittejä on ollut vähän. Hämeen tie on ollut tärkeä kyliä yhdistävä tekijä, yhteisöä yhdistävä julkinen tila, raitti. Yhteisestä tilasta teiden rooli on muuttunut huomattavasti niin maisemallisesti kuin käytöltään. Pääteiden kehittäminen alueellisen tiehallinnon läpikulkuväylinä ja niiden varsia seuraavina kevyen liikenteen väylinä on muuttanut raittien luonteen kohtauspaikkoina. Samalla tavoin runsas yksityisteiden määrä on säilyttänyt kulttuurimaisemaa, mutta käyttö on muuttunut ja menettänyt merkitystään, kun pihapiirit sulkeutuvat ja liikenne ohjautuu kiertäville pääreiteille kylistä toisiin ja ryhmäkylä luonne purkautuu hiljalleen.

Tielinjaukset ovat säilyneet hyvin. Tosin pihapiirien läpi kulkevia teitä on muutettu ja rakennettu uusia siltoja vanhan linjauksen viereen. Uusimpia teitä ovat kantatie 54 Lahteen, Karhintie Karhinkulmalta länteen Riihimäelle sekä kirkonkylältä länteen kulkevan Kupparlamintien läntisin osa. Myös Hikiäntien varren asuinalueille on rakennettu uusia teitä.

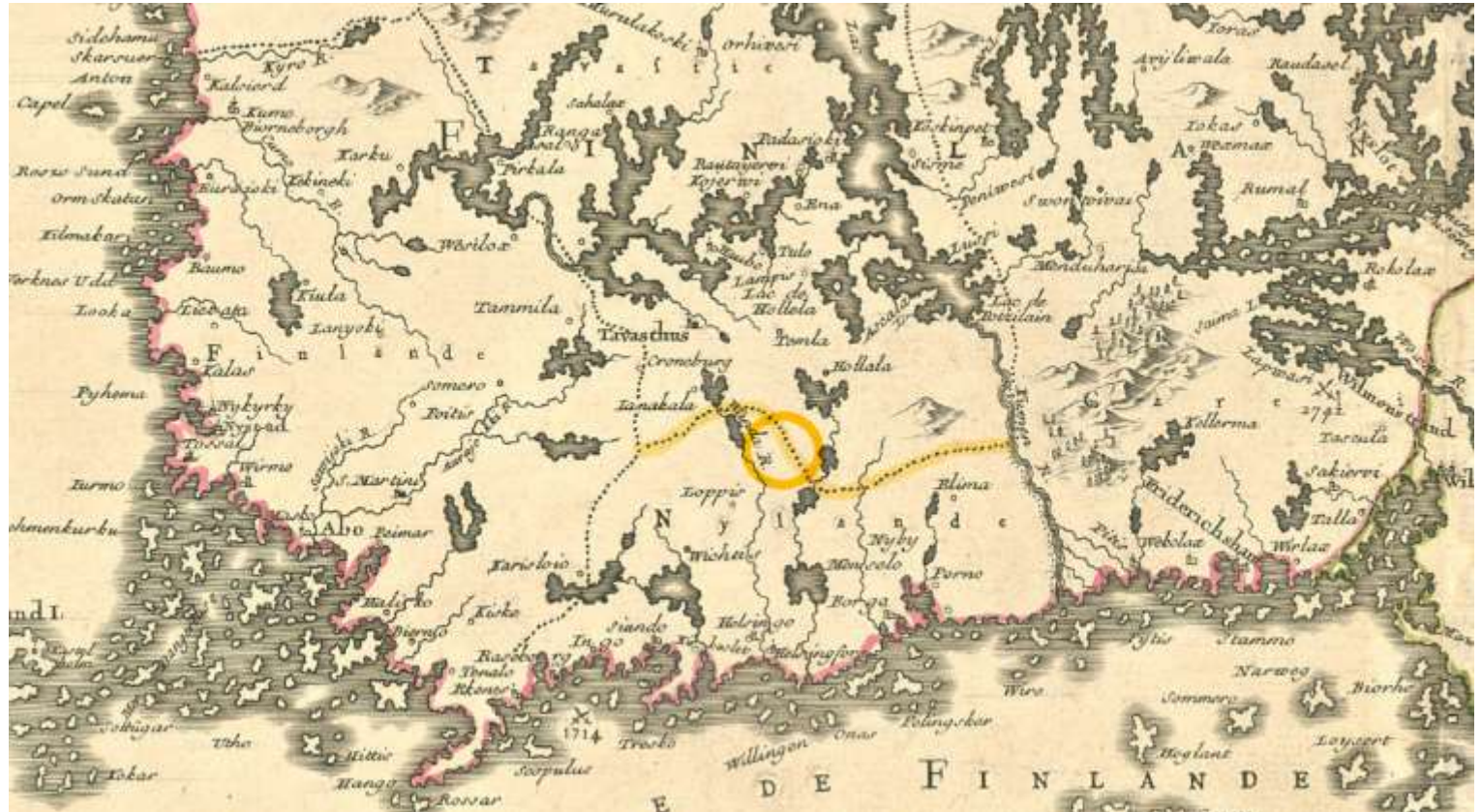
Riihimäki-Pietari radan Hikiän aseman sijoittaminen Hämeentien ja radan risteyskohtaan osaltaan vahvasti vanhan pääreitien säilymistä ja kehittymistä edelleen, mutta samalla radasta tuli uusi kylien raja harjujen rinnalle. Hikiän asemanseutua muuttivat 1970-luvun taitteessa tehty maantiesilta ja tien linjaaminen vanhan Hämeentien itäpuolelta.

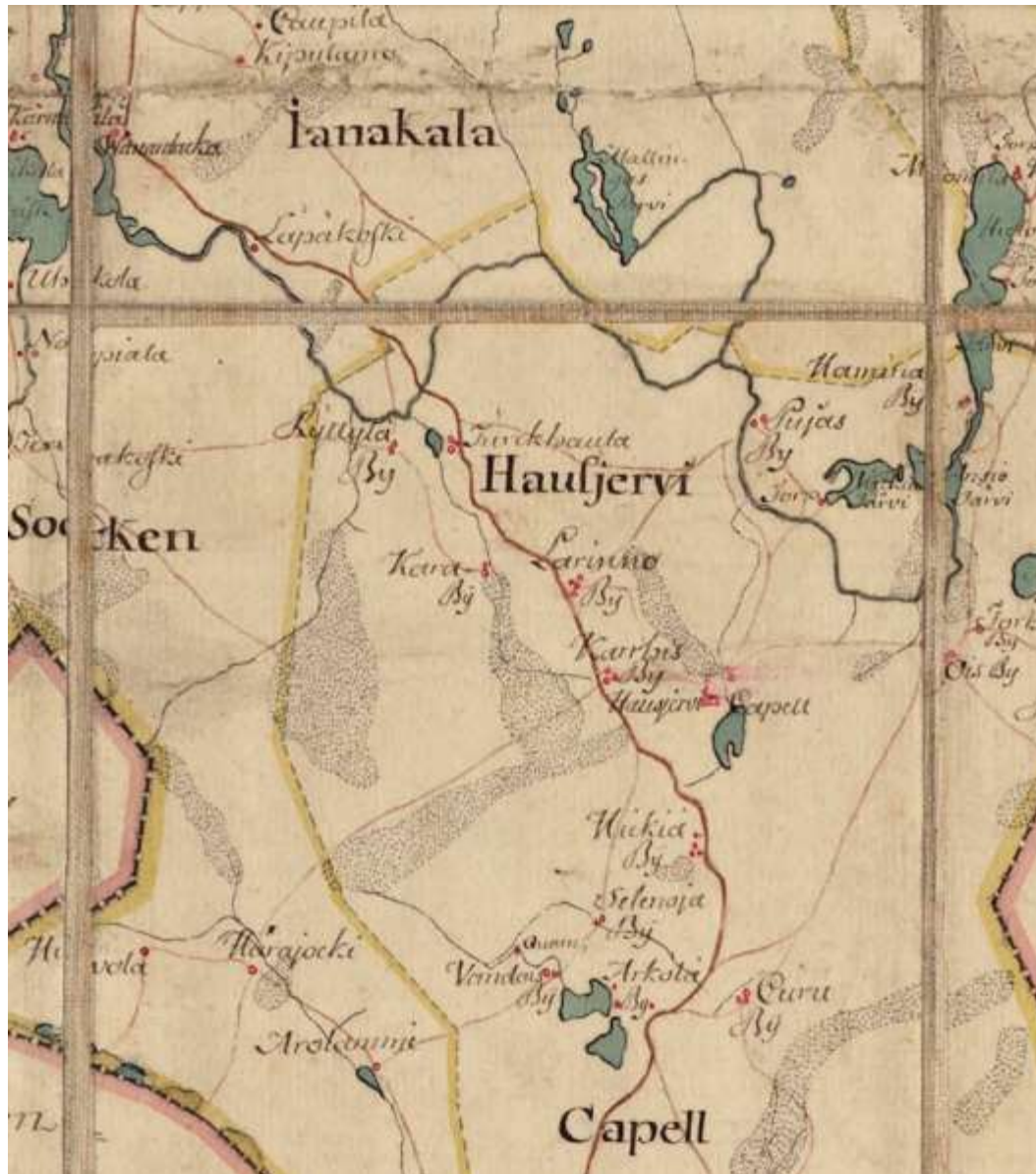
Kuva: Harjut ovat rinteiltään jyrkkiä ja kivikkoisia, mutta niiden laella kulkee polkuja. Kuva Lintumäeltä Ahjolasta nousevalta polulta kohti etelää.

Maakunnallisesti arvokas tielinjaus ja rakennetun maiseman historiallinen selkäranka on **Vanha Hämeentie**, joka johti keskiajalla Hämeenlinnasta Janakkalan kautta Vantaanjoen suulle ja vakiintui Helsingin ja Hämeenlinnan reitiksi 1505 Helsingin perustamisen jälkeen. Hämeen tie tuli Janakkalasta Hausjärven puolelle Uttamon sillalla, kulki Turkhaudan, Lavinnon, Karhin ja Hikiän kylien kautta Kurun ja Erkylän ohitse. Lavinnossa Hämeen tiestä erkani Hausjärven ja Oitin kylien halki menevä Porvoontie.

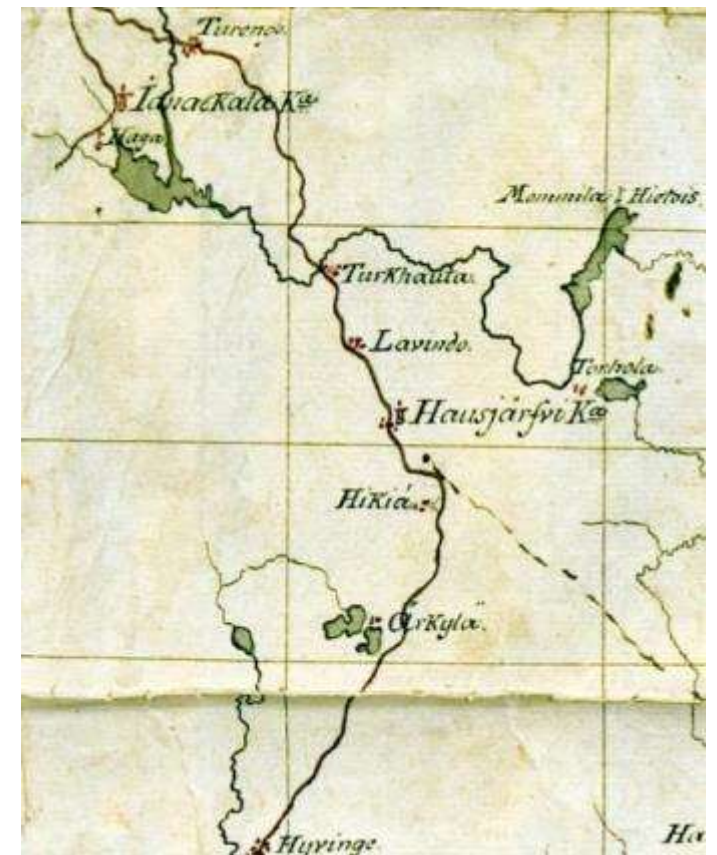
Kartta: 1742. Etelä-Suomi, Théâtre de la Guerre en Finlande. KaK, HY. Korostettuna Hausjärven sijainti ja tielinja.

1700-luvun kartassa näkyy Vanhan Hämeen tie linjaus Karhin kautta nykyisten Hikiäntien ja Karhinkulman sekä Karhinraitin kautta. Hämeen tie kasvatti Hausjärven seudun ja yksittäisten kylien merkitystä. Kartta: Charta öfwer en del af Tawastland samt Heinola capell i Savolax och Itis sockn i Kymmenegårds lähner, KaK, HY. n. 1700.

Kartta: Ote kartasta Etelä-Suomen tiet 1808, tieyhteys Helsingistä Hyvinkään kautta Hämeenlinnaan. JY. 1861 Hämeen lääninkartta. A.W. Lindeman. JY.

Hikiän merkitys näkyy risteyskohtana kohti Oittaa ja Hausjärven kirkonkylän länsipuolelta Turkhautaan 1846–48 Suomen tie- ja postikartalla, JY.

Kartta oikealla on ote 1855 Kalmbergin kartaston kartasta, KA. Se kuvaa rautatietä edeltävät päätiet ja kylärakenteen. Hikiän kylä sijaitsee Vanhan Hämeen-tien ja nykyisen Kalliontien risteyksessä, josta on harjua seuraava väylä Oittiin.

Hämeentien kaksi linjausta kulkevat nykyistä Hikiäntietä haarautuen Karhille ja toinen linjaus kirkonkylän kautta jatkuu Hausjärven tienä. Nykyinen Kappalaisentie vanha Porvoontie kulkee Oittiin läpi kylän. Hausjärven kirkonkylä yhdistyi ennen rataa Haukantietä Nummenmaalle asti. Karhintie jatkuu etelään nykyistä Kekomäen tietä Selänojan kautta Erkylään. Kartta 1861 Hämeen läänin kartta. A. W. Lindeman. JY.

1861 Hämeen läänin kartalla on tunnistettavissa edelleen olemassa oleva tie-rakenne: pohjoiseteläsuuntaiset nykyiset Hikiän ja Hausjärventie sekä itään Oittiin suuntaava Kappalaisentie, sekä niille alisteiset Karhin raitti, Kurun tie sekä Kallion tie, jonka linjaus on säilynyt vain osittain. Helsinki-Hämeenlinna rata on merkitty katkoviivalla. Alla: Hausjärven kylätiet Palanderin teoksesta 1888.

Tarkastelun alaiset kylä-tiet w. 1888.

	Tien pituus	
	fynnärää.	muutettuna Wenäjän wire-taifi.
Naitoisten kylätie	4,949	} 51 5/6
Holmilan talon tie	3,480	
Tie Lepomäkeen maantieltä	4,650	
Karhin kylätie *)	13,822	
Karan kautta Niihimäkeen	15,483	
Tie maantieltä Hentolaan	5,150	
Kurun tiehaarasta lähelle Jokelan asemaa eli Nidasjärven tie	39,600	
Kylätie Mäkelän talosta Puujaasja ennen jaettuun Löyhtymäen tiehen	6,175	
Puujoan tie Warunteesen	4,986	
Warunteesta Mallinkaijiin	—	
Kirkonkylästä Umpijämeen	noin	5
Hikiästä Kurun Jokelaan	—	7 1/2
Kurusia Leppälän taloon	—	4
Selänoja - Arolammin tie	—	12 1/2
Autajärven tie	—	4
Summa	—	99 2/6

*) Johon on luettu myös tie Suontaustan taloon 2,280 fynn. ja Karjakujan Taipaleen niittijälle 2,180 fynn.

Tie 4 Helsingistä-Jyväskylään

Vanha Hämeen tie Hikiän läpi kirkonkylälle (tie 290) ja vanha Porvoontie kirkolta Oittiin (tie 2892) muodostivat 1938 tienumerojärjestelmässä valtatie 4. Nelostie alkoi Helsingistä Tuusulan Hyrylään seuraten nykyisen kantatien 45 reittiä. Hyrylästä tie jatkui Hyvinkään, Hikiän, Hausjärven jatkuen Oitista Lammin kautta Padasjoelle ja edelleen Jyväskylään. Hämeenlinnasta Karan kautta kirkonkylään tuli kantatie 55, joka jatkui puolestaan Oitista itään. Kirkonkylän ja Hikiän merkityksen kasvaessa syntyy myös yhteys Riihimäelle nykyisenä Karhintienä. Sen sijaan vanhat reitit Kalkeesta Kalliontieltä harjun syrjän molemmin puolin Oittiin katkeavat kartalla.

Kartaote: Suomen tiekartta, Maanmittaushallitus 1940. KaK, HY. Kaava-alueita rajaa vanha kantatie 54 Riihimäeltä Lahteen rakentaminen alkoi 1970-luvun alussa. Rakentamisen aikainen tie oli numeroltaan 986. Riihimäen ja Lahden välinen osuus nimettiin kantatieksi 54 vuonna 1975.

3.5 Viljelymaiseman kasvu ja uudistalot, isojako Hausjärvellä ja Hikiässä

Sarkajaon peltolohkot jäivät pieniksi ja lukuisat lohkot sijaitsivat etäällä toisistaan. Myös sarkajaon vainiopakko eli vaade peltotöiden samanaikaisuudesta esti viljelyn kehittymistä ja metsien yhteisomistus johti metsien haaskaamiseen. 1757 kuninkaallinen asetus tilojen isojaosta, Suomen isojakoasetus 1762, salli siirtää talot tilusten yhteyteen. 1775 isojaon toimeenpanoasetus ohjasi talon tilusten koostamista yhdeksi palstaksi ja pellot ja niityt korkeintaan neljäksi, metsät kahdeksi lohkoksi. Isojako eteni jakokunnittain, joita Hausjärvellä muodostivat kylät. 1767 Karan kylästä alkanut jako eteni 1782 mm. Hikiään. Hausjärven kappelissa isojako alkoi 1783 komissionaanimittari Johan Bonejin toimittamana. Apulaisina olivat auskultantit, joista selvitysalueen kylistä Gustav Jacob Jackille kuuluivat Hausjärvi, Karhi ja Selänoja ja Nils Anders Zittingille Hikiä. Kartoitukset tehtiin kesällä, rajojen käynti syksyllä ja pellot jaettiin seuraavan vuoden kesällä, metsät ja niityt vuoden lopulla. Jaon toimeenpanoa viivästyttivät riidat talojen siirroista, kylärajoista sekä Kustaa III:n sota. Hausjärven kylän jako vahvistettiin vasta 1838 vuoden 1831 uudelleen kartoituksen jälkeen. Syvänoja kuului jaossa Hausjärven kylään. Peltojako Hausjärven kylässä toimitettiin kuitenkin jo 1786, jossa kaikki 10 taloa saivat peltojaossa yhden lohkon lukuun ottamatta Heikkolaa ja Aapolaa, joiden pelto-osuus annettiin kahtena palstana. (Keskitalo, O. 1964) Seuraavan sivun ilmakuvasa näkyvät edelleen keskeiset peltolaaksot. Kuva Kappalaisentien suunnasta, Röni-Kuva Oy 2021.

3.6 1850-luvulla rautatie kehittää Hausjärveä, kunta syntyy

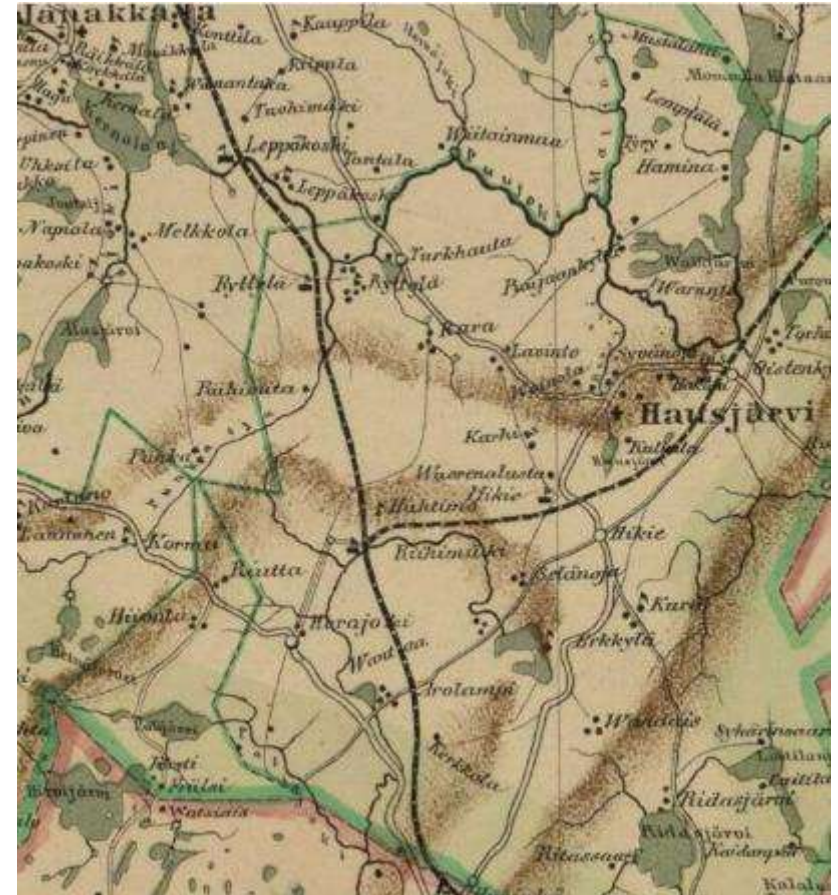
Yhteyttä rannikolta ja sisävesireitteihin oli suunniteltu jo 1730-luvulta alkaen. Maastotutkimukset alkoivat 1849, ensin hevosrataa varten, mutta 1850-luvulla rautatietä varten. Hausjärven tilanomistajat olivat mukana yksityisen rautatieosakeyhtiön tavoittelussa, mutta 1856 senaatin rathanke käynnistyi ja 1857 maanpakkoluovutukset alkoivat Hausjärvellä.

Radat Hämeenlinnaan sekä Riihimäeltä-Pietariin, ratalinjaukset ja asemapaikkojen kehitys muuttivat Hausjärven kylärakenteen. Yhteys Pietariin kuului jo yleissuunnitemaan 1857 ja valtiopäivät 1863 kannatti radan jatkamista. Hausjärven kirkonkylä jäi sivuun radasta ja Hikiä kasvoi.

Radat olivat osa uudistuskokonaisuutta. 1863 valtiopäivien kieliasetus, maaseudun kunnallislaki, kansakouluasetus sekä elinkeinovapauslaki kehittivät koko yhteiskuntaa. 1865 laki maalaiskuntien kunnanhallinnosta asetti vaatimuksen kunnallishallinnon järjestämisestä Hausjärven pitäjässä ja päätösvalta siirrettiin asetuksella kuntakokoukselle. Hausjärven kunta perustettiin 1868. Aiemmin yhteiskunnallista vastuuta kantoi pääosin kirkko, nyt rinnalle syntyi kunnan palveluita ja niille tiloja: sairaanhoito, lastenkodit ja koulut sekä kunnantalo. Omia tiloja edelsi kuitenkin edelleen eri toimintojen yhdistäminen ja palveluiden tuottaminen tiloilla asumisen ja maatalouden yhteydessä.

Suomen ensimmäinen rata, **1862 yhteys Helsingistä Hämeenlinnaan**, synnytti Hausjärveen kuuluneen Riihimäen kasvun asemakyläksi. Suuret nälkävuodet 1866–1868 sekä jarruttivat kehitystä että toivat uudistuksia, kun valtio käynnisti hätäaputoita koko maassa. Hausjärven rajalla sijainnut Hyvinkään väliasema alkoi kehittyä 1900-luvun vaihteessa, kun asemien ympärille syntyi nopeasti palveluita ja asutusta. Rautatie toi suurimmille asemille omat palvelunsa, kuten koulut. Riihimäki irtautui Hausjärven kunnasta kauppalaksi 1922 ja osin Hausjärveen kuulunut Hyvinkää itsenäistyi 1917. Keskitalo, O. 1964, Valanto, S. 1984, Iltanen, J. 2011.

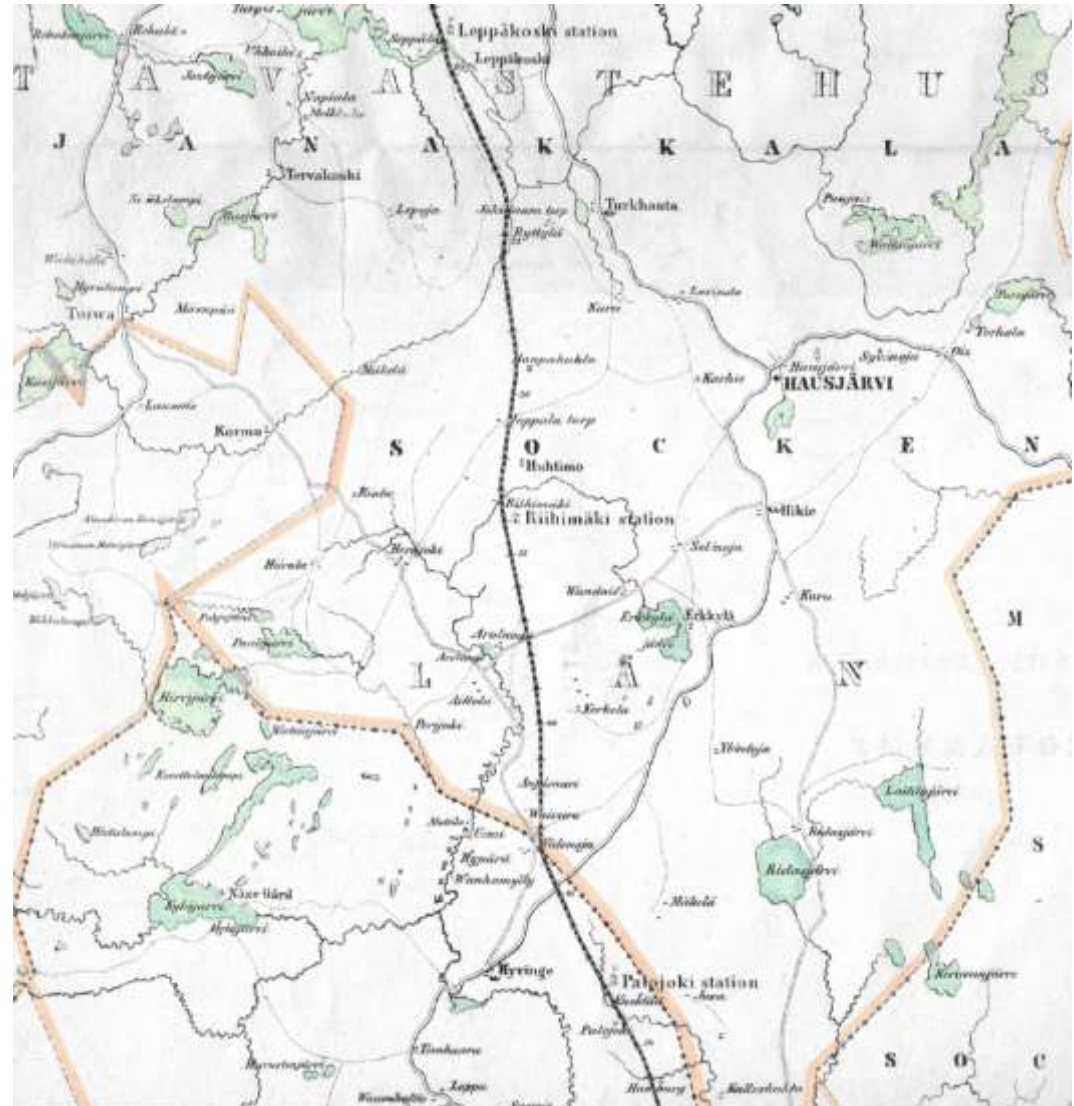
Kartta: Ote kartasta 1857 Rautatien yleissuunnitelma Helsinki-Hämeenlinna. Rautatiehallitus / F. Liewendahlin kirjapaino.

1869 valmistunut Hausjärveä halkova **Riihimäki-Pietarin rata** oli yksi hätäaputoista, joita kiirehdiin nälänhädän ja työttömyyden vuoksi. Rata kasvatti Hikiän, Oitin ja Mommilan asemakylät sekä liikenteen alettua Ryttylän. Ratatyö, kulkutaudit ja huonot elinolot veivät satoja työhön saapuneita, radanrakentajille perustettiin tilapäisiä sairaaloita ja hautausmaa Syvänojalle. Nälkä- ja luuradaksi kutsutun radan hautausmaalla on muistokivi. (Keskitalo, O. 1964, YLE 2010, Väylä: Helsinki-Pietarirata 150-vuotta, 2020.)

Rautatien synty kasvatti Hausjärven väkimäärää viiveellä, erityisesti vasta 1900-luvun alussa. Rautatien valmistuessa 1870 koko kunnan väestöä oli viisituhatta ja suurimmillaan vuonna 1915 ennen Riihimäen irtautumista 14 408. Riihimäen ja Hyvinkään eron jälkeen kunnassa asui reilu kuusituhatta asukasta ja väestö kasvoi 1950-luvulle reiluun yhdeksään tuhanteen. (Keskitalo, O. 1964).

Karttaote: 1864 Karta öfver Finland: Sektionen F3: Nylands län med tillstötande delar af Åbo, Tavastehus och St. Michels län, Gylden. JY.

3.7 Hausjärvi, pitäjän ainoan järven kuivaaminen

Pitäjän keskellä on sijainnut matala Hausjärvi, jonka eteläosiin ovat liittyneet laajat suoalueet ja pohjoiseen Puujokeen laskeva Hausjoki. Tämän ainoan suuremman järven kuivattaminen kietoutuu peltoalan lisäämiseen, hallanarkoihin peltoihin soiden äärellä sekä rautatien linjaamiseen Hausjärven kohdalla. Matalan järven ala oli yli 70 hehtaaria, pappilan luona oli venevalkama ja ranta toimi juhannusjuhlien paikkana. Pappilan mylly sijaitsi järvestä pohjoiseen laskevassa Hausjoessa 1888 Palanderin kertomuksen mukaan.

Kartat: Oikealla ote Kalmbergin kartasta 1855 asemoituna nykykartan päälle. KA ja MML aineistot. Hausjärven vesijättöalueen jako 1876. KA.

Kuivattaminen alkoi kihlakunnanoikeuden luvalla 1861 Helsinki-Hämeenlinna radan rakentamisen aikaan, jolloin suunnitelmat myös Riihimäki-Pietarin radasta tunnettiin. Kuivattamista jatkettiin 1867 sen rakentamisen rinnalla. 1876 komissiomaanmittari J. H. Juvelius jakoi kuivatun järven vesijättömaat talollisten kesken väliaikaisesti. Vesijättömaa jaettiin 34 osaan rantaniityiksi. Järven rannoilla oli 30 latoa ja muutama luonnonheinän kuivatuslava. Samalla maanomistajat sopivat osallistumisesta työhön manttaaliluvun mukaan ja järven laskun loppuun saattamisesta 1877. Järveä laski edelleen 1900 ratamestari, jolloin järven arvo lintujärvenä tuli esiin ja kirjailija Kalle Kajander ja kirkkoherra Axel Muren anoivat toimenpiteitä järven pinnan nostamiseksi, mutta nosto ei toteutunut.

Järven kuivatus jatkui 1958. Ojituskokous päättyi rantamaiden kuivattamiseen ja vesiväylien perkaamiseen ehdotetun pengertämisen sijaan. 1959 perustettu Hausjärven Perkausyhtiö huolehti uusien laskuojien perkauksesta. Järven keskelle ja ympärille kaivettiin ojat 1960–1961, maanmittaukset tiluksista tehtiin 1963–1964, mutta edelleen jako jäi vahvistamatta. Perkaus aiheutti pohjaveden laskua. 1998 Hausjärven ympäristölautakunta teki aloitteen järven palauttamisesta, mikä tyrehtyi kustannusten ja monien mahdollisten haittojen vuoksi. Viimein 2010 maanmittauslaitos jakoi vesijätön lainvoimaisena.

3.8 1900-luvun jälleerakennus, siirtoväki ja palveluiden kehittyminen

1910-luvulla käynnistyi torppien itsenäistyminen, joka laantui vuosisadan alussa sotavuosiksi. Radan myötä kasvaneista Riihimäestä ja Hyvinkäältä tuli hyvien yhteyksien vuoksi myös puolustuksellisesti tärkeitä. Muihin kyliin ensimmäisen maailmansodan aika vaikutti hevosten- ja karjan pakko-ottoina venäläisen sotaväen tarpeisiin. Väestö kärsi elintarvikepulasta, Hikiän aseman seudulle perustettiin Elintarviketoimikunnan toimisto. Aika vaikutti mm. Ahjolan seurataloon suojelukunnan tilana ja rata kuljetti joukkoja. Nk. torpparilaki eli laki vuokra-alueiden lunastamisesta hyväksyttiin 1918 ja laajennettiin koskemaan lampuoteja 1919. Uudisraivaus lisäsi peltoalaa, kasvu suuntautui kuitenkin kehittyvään teollisuuteen ja ensin Hausjärveen kuulunut Hyvinkää itsenäistyi 1917 ja Riihimäki irtautui Hausjärven kunnasta kauppalaksi. Huolimatta 1920–1930-lukujen talouspulasta Hikiälle perustettiin Hikiän muuntoasema ja Hikiä kasvoi vireäksi kyläkeskukseksi. 1930-luvun loppu toi Osuusliikkeelle uuden toimitilan, Hikiän asemalla toimi kahviloita, majoitusta ja meijeri.

1939 alkaneet raskaat sotavuodet jarruttivat kehitystä uudelleen aina 1940-luvun loppupuolelle saakka, josta muistomerkkinä Hausjärven sankarihauta 1946. Sota vei, mutta myös toi väkeä. Siirtoväkeä asutettiin Hausjärvelle yli 1700 henkeä. Jälleerakennuskauden rakennuskantaa on sekä kirkonkylällä että Hikiässä. Rintamiamiestalotyyppien variaatiot yleistyivät niin pientiloilla kuin pienemmillä tonteilla, yhteistä niille ovat puurakenteiset noppamaiset harjakattoiset talot umpikuistilla vehreiden hyötypuutarhojen ympäröiminä keskellä tonttia, pihasauna- ja tai ulko-rakennuspihan rajana.

Väen muuttamisesta ja yksityisautoiluun perustuvasta väljästä maaseuturakenteesta kertoo hyvin kouluverkoston muutos. 1900-luvun kyläkoulujen runsaus koko 1900-luvun alkupuolen on päätynyt koulujen keskittämiseen 2010 yhteen suureen koulukeskukseen. Teollisuuden kehityksen painottuessa Riihimäkeen, Hyvinkäälle ja Oittiin on kirkonkylä ja Hikiä jääneet rakennuskulttuurin valossa maatalouden asuintaajamiksi. Samalla on huomioitava uusin murros, jossa palvelut ovat saatavilla verkossa ja etätö ei näy fyysisten ympäristöjen kerroksena.

Kuvat: 1910–1920-luvuilla alueelle syntyi aikansa tyylipiirteiltään edustavia asuintaloja, jotka on suositeltavaa huomioida asemakaavoituksessa. Monet niistä on rakennettu vanhoille rakennuspaikoille. Karhintie 624 Hikiäntien ja Karhintien risteyksessä. Vanha kivijalka tontin kulmassa.

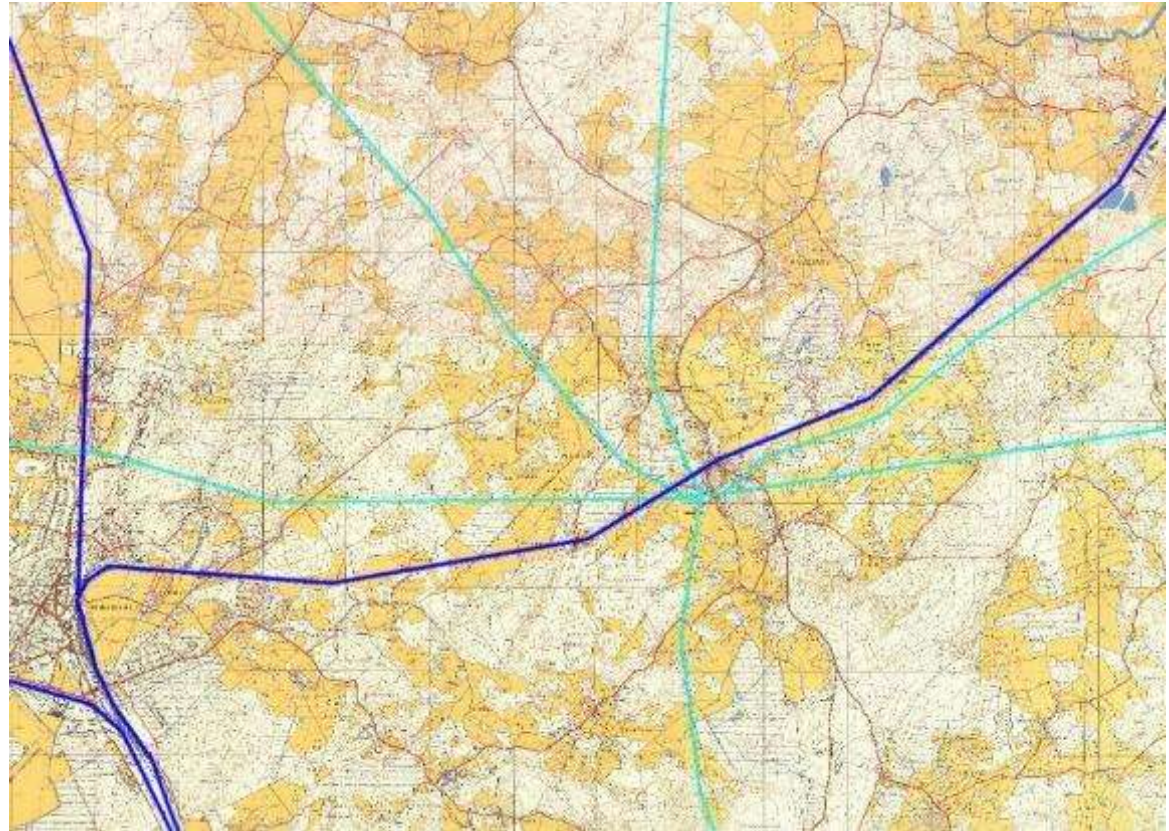

Kuva: 1900-luvun vaihteen ja alkupuolen sekä jälleenrakennuskauden rakennuksia, itsellisten asuinrakennuksia sijaitsee mm. Hikiän Länsitiellä sekä Harjukujalla.

3.9 Rautarouva voimalinjaverkosto

1920-luvulla rakennettua Suomen sähkön kantaverkon ensimmäistä 110 kV osuutta kutsuttiin Rautarouva-linjaksi. Se yhdisti Imatran vesivoimalaitoksen Viipuriin sekä Hikiän kautta Turkuun ja Helsinkiin. Jo ennen itsenäistymistä käynnistynyt hanke koskivoiman valjastamiseksi vaati voimasiirron suurimpiin asutuskeskuksiin.

Linjan voimajohtopylväitä kutsuttiin rautarouva-pylväiksi. Kannatuspylväiksi suunnitteli diplomi-insinööri Niilo Saarivirta ristiinharustetun, kahdesta jalasta ja niiden välisestä poikkipalkista eli orresta muodostuvan teräsportaalin. Rautarouva-pylväät kuljetettiin paikoilleen kolmessa osassa junalla, kuorma-autolla ja lopulta hevoskärryllä. Linjaa valvoivat kävellen tai hiihtäen johtovartiot. Linja valmistui 1929. Kartta: Peruskartta yhdistelmässä 1960–1964 korostettuna sinisellä ratalinjat ja turkoosilla voimalinjat, MML. Voimalinjat ovat osa teollista historiaa ja niillä on edelleen keskeinen merkitys Hausjärven ja Hikiän maisemassa.

Kuva: Voimalinjoilla on säilytetty vanhoja pylväitä, näkymä linjalle Hikiäntieltä.

Kuva: Voimalinjojen alla kulkee virkistysreittien verkosto. Linja kohti Lintumäkeä.

3.10 Koulujärjestelmä

Hausjärven pitäjän eri kylissä jo varhain toimineilla kansakouluilla on ollut keskeinen merkitys. Kartanoista lähtenyt opetus sai kunnan perustaman koulun 1856 Erkylän Eskon torpasta. Lukuisten kylien määrä ja niiden sijainti hajallaan johti pienten kyläkoulujen syntyyn. Koulupiirien muutokset ovat seuranneet kylien kehittymisen painopisteitä, erityisesti rautatien kasvattamat Hyvinkää ja Riihimäki kasvoivat nopeasti. Suurten ikäluokkien myötä keskeisesti sijainneet Hausjärven kirkonkylä ja Hikiä saivat sodan jälkeen 1950-luvulla uudet koulurakennukset. Kansakouluista tuli uudentyyppisiä rakennuksia, jotka toivat maaseudulle modernin ajan tekniikkaa ja mukavuuksia. Luokkahuoneiden lisäksi keskikokoisessa kansakoulussa maaseudulla oli voimistelu/juhlasali puku- ja suihkutiloihin, käsityöopetustilat sekä luonnontiedon luokka. Lisäksi kouluun kuuluivat koulukeittola, kirjasto- ja kerhohuone, opettajainhuone, aula ja käytävät sekä wc:t, joihin oli usein sisäänkäynti ulkoa. Kylien väkimäärän vähentyminen maaseudun rakennemuutoksessa 1960-luvulla johti kyläkoulujen lakkauttamiseen ja kouluja suljettiin edelleen 1990-luvun lamassa. 2010 koulukeskus Hikiään keskitti koulupalveluja edelleen ja kohdealueelta lakkautettiin Hikiän ja Kirkonkylän koulut sekä rajaavalta alueelta Karhin koulu. Vanhoja koulurakennuksia on käsitelty kylien yhteydessä. (Toivola, L. 2010.)

Kuva: Veljekset Karhumäki, ilmakuva 1938. Postikortti, kokoelma Aki Ranta. Kuva näyttää hyvin laajan viljelylaakson ja sen kumpareilla sijaitsevat vanhat rakennusryhmittymät. Kuvassa etualalla kirkko, ja sen oikealla puolella on pitäjänmakasiini ja vaalea kaksi kerroksinen kunnantalon toimintu entinen vaivaistalo. Kappalaisentie kulkee kirkon vasenta puolta kohti koillista vanhojen tilakeskusten läpi.

4 Hausjärven kirkonkylä

Kulttuuriympäristön ominaispiirteet:

Hausjärven kirkonkylä on maakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö. Hausjärven kirkonkylä sijoittuu keskelle kuntaa, jossa kirkko on sijoitettu maise- mallisesti keskeiselle paikalle ja hyvien kulkuyhteyksien äärelle.

Kylän läpi kulkee Vanha Hämeentie. Se seuraa edelleen Salpausselän harjun itäreunaa. Edelleen viljelyssä olevat vanhojen kylien aikana raivatut pellot kumpuilevan maaston alavilla osilla yhdistävät maisemakokonaisuuden, joita metsäiset harjut rajaavat.

Arvokkaat kulttuuriympäristökerrostumat:

Tiestö ja kylätontit

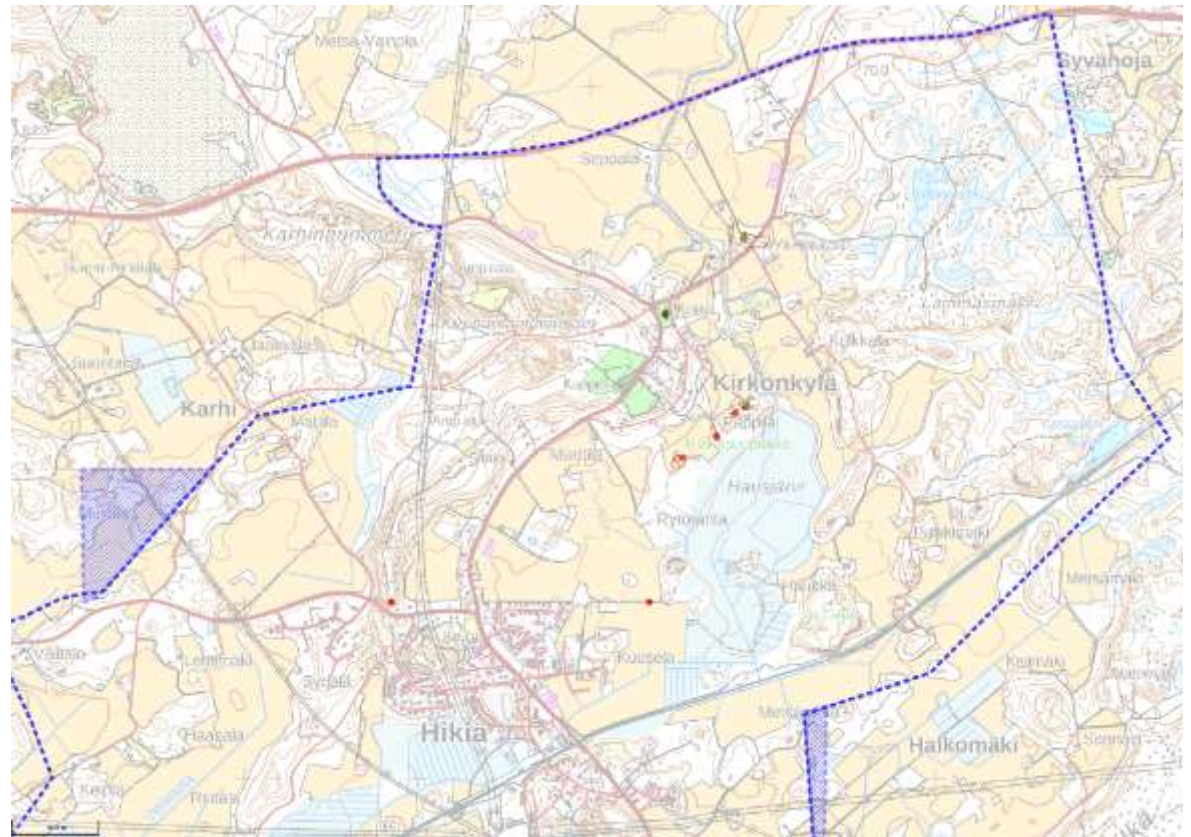
- Vanhat tielinjat: Vanha Hämeentie, Porvoontie eli Kappalaisentie ja Haukantie
- Aapolan vanha kylätontti ja sen tilakeskukset

Kirkko ja hallinto, kirkonkylä

- Kirkko, kirkkoherranpappila, pikkupappila, hautausmaat ja siunauskappeli
- Entinen kunnantalo, pitäjänmakasiini
Kotiseututalo Koskela
Kylä-Vainola
- Entisen kunnalliskodin alue

Viljelymaisema, yhteisöt

- Viljelymaisema tilakeskuksineen, Kolkkala, Äijälä ja Kajanto
- Ahjolan seuratalo

Kartta: Selvitysalue katkoviivalla ja lisäalueet raidoituksella. Pohjakartta 2021 MML.

Nykytila: Maakunnallisesti arvokkaita rakennettuja kohteita ovat Hausjärven puukirkko, pitäjänmakasiini, Hausjärven entinen kunnantalo, entinen kirkkoherran pappila ja pikkupappila sekä entinen kunnalliskoti. Hausjärven kylä on alkujaan sijainnut järven rannalla, mutta matala järvi on kuivattu rautatien rakentamisen yhteydessä 1800–1900 ja edelleen peltoalaksi. Maakuntakaavan liite kuvaa maisema-alueita seuraavasti: *Keskiaikaisperäisen Vanhan Hämeentien varrella on kaunista asutus- ja viljelymaisemaa. 1800-luvun rakennuskantaa on Kajannon ja Kolkkalan tiloilla. Kirkolta Lavintoon päin on tien varressa joukko 1800-luvun pieniä itsellis-asumuksia. Ali-Hinkkalan päärakennus on vuodelta 1905. Yli-Hinkkalan ja Aapolan tilojen rakennukset muodostavat tiiviin kokonaisuuden. Seuratalo Ahjola on vuodelta 1908. Kartta: Ote maakuntakaavasta.*

Hausjärven kirkonkylän historia ja keskeiset muutokset: Kulttuuriympäristön ytimenä ovat vanhat kylätontit ja niillä sijaitsevat kantatallot sekä 1600-luvulta alkaen kirkonseutu. Rakennetun kulttuuriympäristön muutokset liittyvät rakennuskannan muutoksiin ja melko vähäisiin tiemuutoksiin, kylän perusrakenne on säilynyt samana. Maiseman keskeisin muutos on ollut järven kuivaaminen.

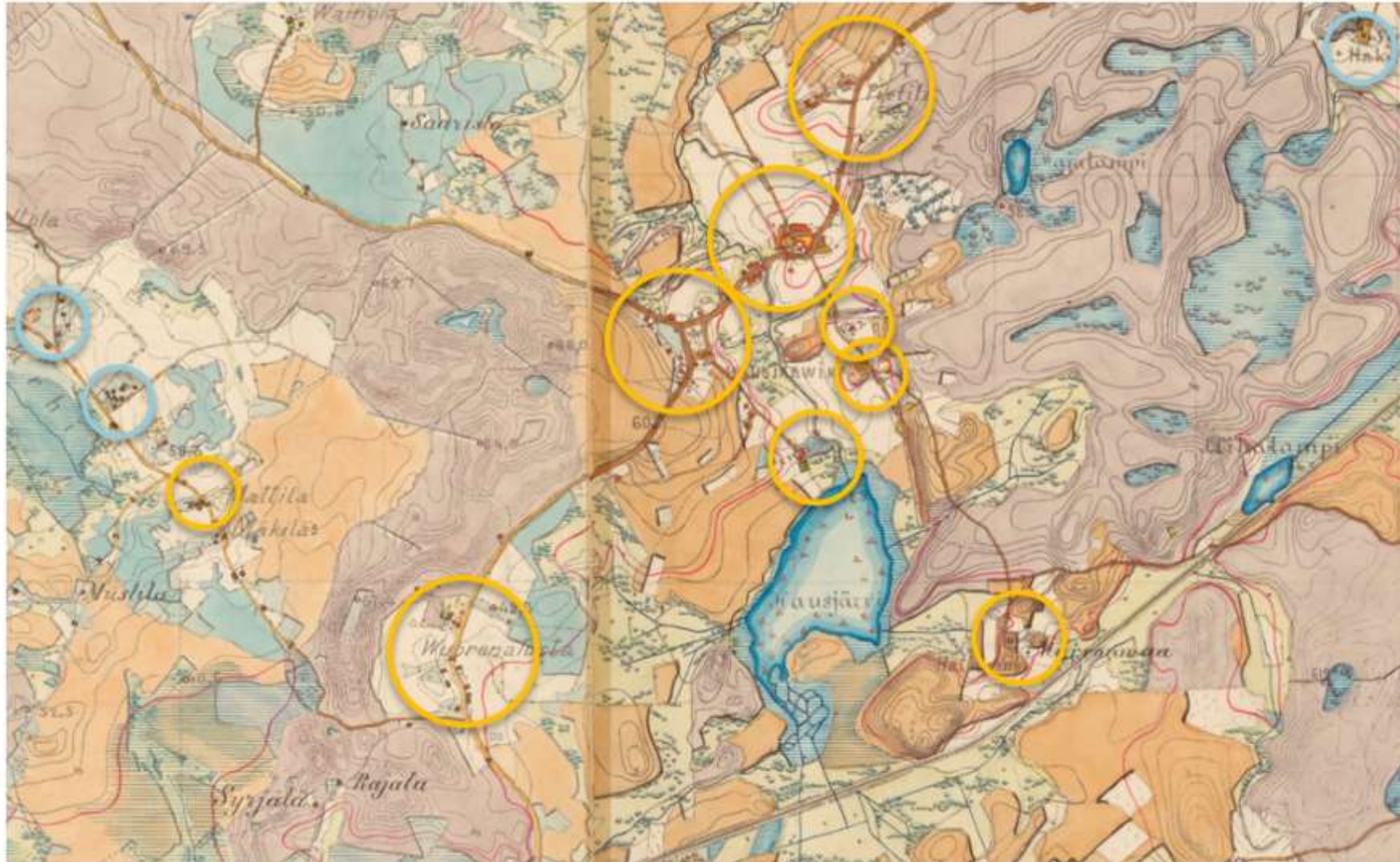
Hausjärven kylä mainitaan 1400-luvun alkupuolen lähteissä 12.6.1400 Hannu Pertunpojan allekirjoittamassa kylärajojen vahvistamisessa. 1539 veroluettelon mukaan tunnetaan seitsemän verotaloa; Hinkkala, Pietilä, Seppälä, Heikkola, Ämmälä, Laskola ja Kolkkala. Ratsupalvelusta suorittanut 1600-luvulla Hinkkala, joka jaettiin vuonna 1784 Ali- ja Yli-Hinkkalaksi. Pietilän tila jaettiin niin, että seurakunnan puolisko sai 1901 kirkkoherran virkatalon oikeudet ja kunnan osuus käytettiin vaivaistaloksi. Seppälän talo säilyi jakamattomana. Laskola liitettiin vuonna 1919 kunnalliskodin tilaan. Heikkolan talosta jaettiin Aapola vuonna 1765. Puolikas Kolkkalaa sai kappalaisen virkatalon oikeudet vuonna 1684, Vuonna 1694 Ämmälästä tuli sotilasvirkatalo, kunnes se 1930 lohkoitiin ja kantaosan nimeksi tuli Äijälä.

Hausjärvi erotettiin Janakkalan emäseurakunnasta omaksi kappeliseurakunnakseen vuonna 1611. Hausjärven kylään rakennettiin vaatimaton saarnahuone, joka vuonna 1661 muutettiin kappelikirkoksi. Ensimmäisestä kirkosta on säilynyt niukasti tietoja. Kirkko käsitti kuorin, kolme holvia, siihen liittyi sakaristo ja sivueteinen sekä erillinen kellotapuli. Kirkon luona sijaitsi pitäjäntupa, joka mainitaan 1688. Kellotapuli rakennettiin 1746–45.

Nykyinen 1789 valmistunut kirkko on rakennettu lähes edellisen kirkon paikalle mäen rinteelle Vanhan Hämeentien varteen. Seuraavan rakennetun ympäristön kerroksen muodostavat uudistalot, joita isojaon yhteydessä Hausjärven kylään muodostettiin neljä; Vainola, Vuorenalusta, Umpistenmaa ja Palkkimäki. Vuorenmäki jaettiin vuonna 1821 jolloin toinen puolisko sai nimen Kajanto, Umpistenmaa jaettiin vuonna 1796 Mattilaksi ja Mäkeläksi, Hausjärven kylästä muodostui kunta-alueen keskus sen saatua ensin rukoushuoneen ja myöhemmin kappelikirkon.

Kartta: Senaatinkarttaletti 29 ja 30 yhdistelmällä 1872–1884, KA edelleen olemassa olevat kulttuuriympäristöt. Karttaan lisätty keltaisella osayleiskaava-alueella sijaitsevat kohteet, sinisellä rajaavat kaavan ulkopuoliset kohteet.

Ilmakuva Röni-Kuva Oy. Äijälä, Kolkkala, Kirkkoherran pappila, entinen kunnantalo sekä kirkko kuuluvat Hausjärven kirkonkylän kulttuuriympäristökohteisiin. Kuvaan on merkitty lisäksi entinen kaupparakennus, joka liittyy muuttuneena kirkon kylän kokonaisuuteen.

Kartta: 1842. Pitäjänkartta Hausjärveltä. KA.

Kuva: Hausjärven kirkko ja kirkonkylää. ELKA, ajoittamaton.

4.1 Kirkollinen rakentaminen ja Hikiäntie

Hausjärven kirkko on rakennetun kulttuuriympäristön avainrakennus ja maisemallinen maamerkki. Kirkon pohjoispuolella kulkee Kappalaisentie, länsipuolella Hikiäntie, josta haarautuu Alitie ja edelleen Pappilantie. Kirkko ympäristöineen on säilyttänyt arkkitehtonisen ulkoasunsa ja kulttuurihistoriallisen ympäristönsä edustavana kokonaisuutena. Rakennuskantaa kirkon ympärillä on 1900-luvun alusta, etenkin ulkorakennuksia on säilynyt 1920- ja 1940-luvuilta. palvelut ovat hävinneet, vanha kaupparakennus Kaupmamäki (1900) on asuinkäytössä. Tielinjat ovat säilyneet lähes samoina, joskin tielinjan nostaminen jättää kirkkomaan lähimaisemassa tietason alle.

Kirkko ja sen ympäristö on suojeltu Kirkkolain 26.11.1993/1054 perusteella sekä maakuntakaavassa arvokkaana rakennettuna ympäristönä, kirkonkylän kulttuuri- maisemana. Kirkonkylän perusrakenne on säilynyt.

Kartta: Topografiakartta1940. MML.

Kirkkolain mukaan kaikki ennen vuotta 1917 rakennetut evankelisluterilaiset kirkolliset rakennukset kiinteine sisustuksineen ja taideteoksineen ovat suojeltuja. Kirkkojen lisäksi kirkollisiin rakennuksiin kuuluvat kellotapulit ja hautakappelit, samoin kuin siunauskapelit ja muut hautausmaalla olevat niihin rinnastettavat rakennukset.

Kirkkolain suojelusäännöksiä sovelletaan myös kirkkopihaan, sen ja hautausmaan aitaan ja porttiin sekä sankarihautausmaahan. Myös vuotta 1917 nuorempi evankelisluterilainen kirkko voidaan suojella. Suojelusta kirkkolailla päättää Kirkkohallitus. Kirkkolaki 26.11.1993/1054

4.1.1 Hausjärven kirkko, 08640300010144, Hikiäntie 2

Kuvaus ja arvo: Hausjärven kirkko sijaitsee maisemallisessa solmukohdassa, kirkontornin kohotessa erityiseksi maamerkiksi. Kirkkoa ympäröi kiviaidalla rajattu kirkkomaa. Itäpuolella sijaitsee matala huoltorakennus. Peruskartassa violetilla kirkko, harmaalla huoltorakennus ja aniliinilla pitäjänmakasiini 2021. Maakunnallisesti merkittävä kirkkolain suojaama kohde, johon liittyy maisemallisia, kirkkohistoriallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Kirkko on osa maakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa, maamerkki, ja puukirkkorakentamista edustava arvokennus, jonka muoto ja ulkoasu on säilytetty edustavasti. Arvo H, R, M.

Suositus: **Srk**, muutokset ympäristössä sovitettava kirkkoon. Kiviaita, vanhan kirkon muistomerkki ja hautausmaa, näkymäyhteydet peltojen yli keskeisiä.

Karttavertailussa 2021 ja 1964 näkyvät kirkon ja sen ympäristöjen muutokset, kuten kevyenliikenteen reitit ja laaja pysäköintialue. Tielinjan korottaminen on muuttanut kirkon lähiympäristön luonnetta.

Edustava tyypiltään harvinainen puukirkko, jossa ei erillistä kellotapulia. Runkohuoneen sivuilla kapeammat ja matalammat ristivarret. Laajennuksessa itäpäähän lisätty sakasti. Aumattu peltikatto, sakastissa ja kuisteissa harjakatto. Vuoraus keltainen vaakalauta, leveät nurkat, listat ja puitteet ovat valkoiset. Pääikkunoissa on 6-osaiset ristikarmit ja puitteet ovat 6-ruutuiset. Ikkunat ja vinoruudutetut peilipariovet ovat vaalean harmaat.

Kuvat: Pohjoissivu, länsipääty ja Hikiäntie, jossa tielinjaa on pengerrytetty ja lisätty kevyen liikenteen väylä. Kirkon portti Hikiäntielle.

Ympäristö: Kirkko muodostaa kylän ytimen, kokonaisuuden pitäjänmakasiinin, entisen kunnantalon, kotiseututalo Koskelan ja risteysalueen asuintalojen kanssa.

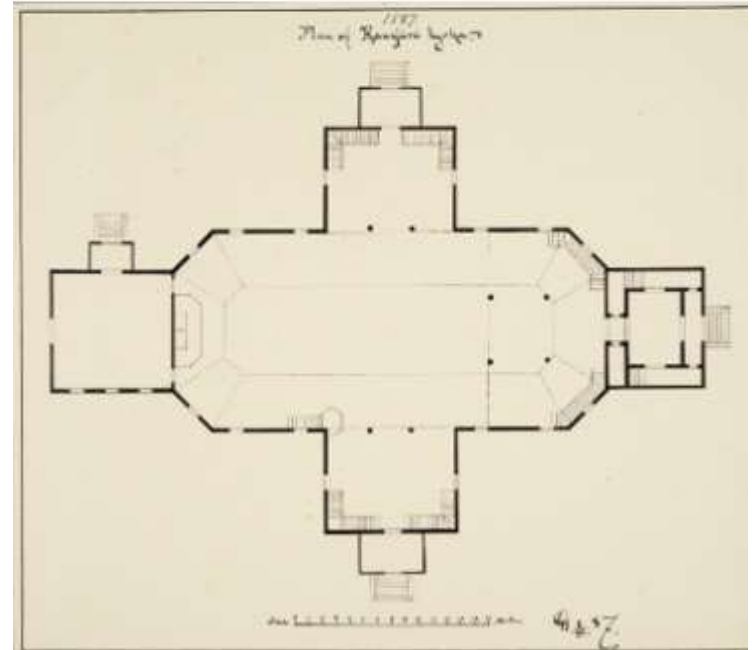

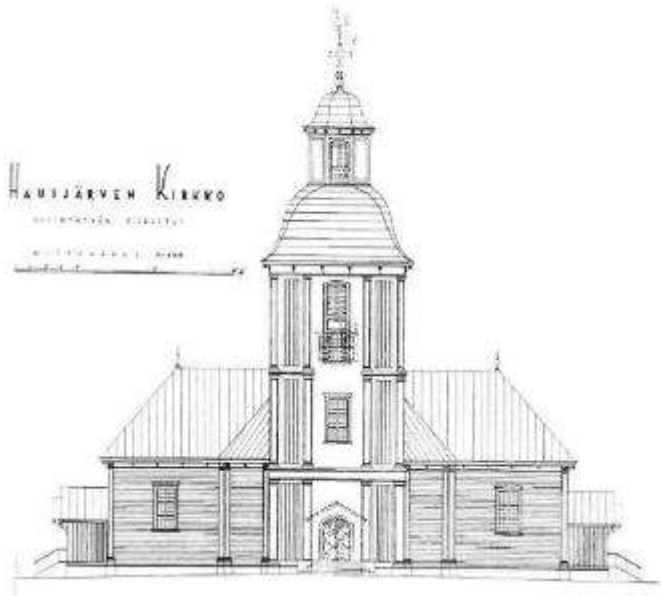
Historia: Nykyinen kirkko on rakennettu 1789 ja se sijaitsee jo 1600-luvulla rakennetun, kirkoksi muutetun saarnahuoneen paikan lähellä. Historiatietojen mukaan nykyinen kirkko rakennettiin 9 kyynärää puretusta kellotapulista etelään.

Asukasmäärän kasvaessa 1700-luvulla päätettiin uuden kirkon rakentamisesta. Kirkkoa varten laadittiin useita suunnitelmia. 1781 Porkkalan kartanon seppä Martti Jaakonpoika piirsi Hausjärvelle ensin kivikirkon. 1782 kuninkaallinen intendentinkonttori laati uudet, vähemmän kansanomaiset piirustukset. Kirkkoa varten suunniteltiin tiilitehtaan perustamista, mutta lopulta katovuosi ja kivikirkon varainkeruun vaikeudet 1783 päätettiin tyytyä puukirkkoon. 1783 Kustaa III myönsi luvan puukirkon rakentamiseen poiketen 1776 määräyksestä kivimateriaalin käytöstä kirkoissa vieraillessaan Hämeenlinnassa ja urakasopimus solmittiin tunnetun vihtiläisen kirkonrakentajan Martti Tolpon (Mårten Tolpo 1749–1806) kanssa kivikirkon suunnitelmia hyödyntäen. Kirkon paikka valittiin käynnistyneen isojaon yhteydessä 1784.

Nykyinen puukirkko rakennettiin vuosina 1787–1789. Kirkkoon lisättiin lehterit eteistuvan ja sakariston päälle 1811, ulkovuoraus kellotapuliiin 1820 ja 1821 maalaus punaiseksi. 1824 kellot siirrettiin oikealle paikalleen, tapulin katto paanutettiin uudelleen ja kirkko vihittiin viimein käyttöönsä. 1825 maalattiin kirkon ikkunoiden kehykset ja vuorilaudat vaaleanharmaalla öljyvärillä, 1826 ovet. Sisämaalaus 1837 ja alttaritaulu Hans Robert Grönlund Urjalasta. Piirrokset: Plan af Hausjärvi kyrka. Grahn, K. G. 1887. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen IV taidehistoriallinen retkikunta. Museovirasto, CC by 4.0

Vuonna 1860 itäpäätyyn liitettiin matala, satulakattoinen sakaristo-osa Juho Backbergin urakkana. 1861 kirkko maalattiin keltaiseksi valkoisin vuorilaudoin. Korjaustöitä tehtiin 1883, jolloin sakaristo ja tapuli saivat peltikaton. Urut tilattiin 1885. Kirkkomaata ympäröitiin kiviaidalla ensi kerran vuonna 1821, vuonna 1854 kirkkomaata laajennettiin ja rautaportit asennettiin 1866. Paanukatto vaihdettiin peltiin ja kirkko sisä- ja ulkomaalattiin 1905. Peruskorjaus 1932 tehtiin arkkitehti Rafael Blomstedtin suunnitelman mukaan. Kamiinoiden tilalle tuli keskuslämmitys, kuorin ikkunoihin lasimaalaukset.

Arno Rafael Blomstedt (1885–1950) valmistui arkkitehdiksi Polyteknillisestä 1908. Blomstedt toimi Taideteollisuuskeskuskoulun 1912–43 sekä taiteellisena johtajana ja rehtorina vuosina 1943–49. Blomstedt teki valmistuttuaan useita opintomatkoja Eurooppaan. Hän työskenteli mm. Wienissä Josef Hoffmannin toimistossa.

Blomstedtin tuotanto keskittyy sakralirakennuksiin: seurakuntataloihin, pappiloihin ja sankarihautoihin ja kirkkojen korjauksiin. MFA.

Hausjärven kirkko peruskorjattiin 2010–11 Kirkko maalattiin kirkaamman keltaiseksi ja sisätilat palautettiin 1930-luvun asuun. Kirkon kuorialue laajennettiin poistamalla kirkon etuosasta kaksi penkkiriviä. Korjauksen toteutti Hämeenlinnan rakennus- ja saneerauspalvelu Oy.

Kuvat: Hausjärven kirkon korjauspiirros, R. Blomstedt 1931, Hausjärven seurakunta/ Toivola, Lasse; Hausjärvi-kirja 2001: 47.

Hausjärven kirkko 1904. Museovirasto, Historian kuvakokoelma, CC BY 4.0. Kuvassa näkyvät tapulin peltikatto ja paanukatto juuri ennen 1905 korjausta. Kuvaus korjauksesta Riihimäen Sanomat 11.10.1932

HAUSJÄRVEN KIRKON

korjaustyöt päätyvät näinä päivinä.

Kirkon uudistusjuhla t.k. 23 p:nä.

Ja juhannuksella asti on Hausjärven kirkkoa korjattu. On toteutunut se, mikä se useita vuosia on ollut seurakunnan mielestä kyetty, ja jota vasten vähitellen on varoja kerätty. Korjauksella tehtiä rakennat. Kaari Helonen Lapiata T.L. arkkitehti. Rafael Blomstedtin piirustusten mukaan, ja työt alkavat nyt olla valmiit niin, että loppurakennus siinä on päättyneenä.

Kun kirkon lähestymme ovat useina silmin näkemä kirkon asetetut tuulet, viinon-tuikahtia luterit ovat lykkäet, jotka on asetettu entisten perheiden tilalle, samalla kun aikaisemmat ovia ja portaita uusivat puoleikkauskäsitteä korjattut peltikatteet se puolein pois. Tse kirkko on saanut uuden luterilaisen välikäteen, ja kirkon sisätilat on laajennettu, ollen kirkko ja tse kirkon kirkon sisätilat on laajennettu, jolla kirkko on saanut uuden sisätilan myös uudesta v. 1905 suoritettuna korjauksessa. Viikkoseinät maalattiin keltaiseksi, ja sisätilat palautettiin 1930-luvun asuun. Kirkon kuorialue laajennettiin poistamalla kirkon etuosasta kaksi penkkiriviä. Korjauksen toteutti Hämeenlinnan rakennus- ja saneerauspalvelu Oy.

Korjauksen toteutti Hämeenlinnan rakennus- ja saneerauspalvelu Oy.

Helsingin Työväen Säästäjäseuran

Säästäjäseuran: Anna Teuhola säästäjäseuran. Seuran toiminta on ollut vuodesta 1908 asti. Seuran toiminta on ollut vuodesta 1908 asti. Seuran toiminta on ollut vuodesta 1908 asti.

Riihimäen koulut
 Vuokata 1. Arvonta klo 9–12 ja 14–16, lauantai 9–12 ja 14–16.

4.1.2 Entinen kirkkoherran pappila, 08640300070034, Pappilantie 59

Kuvaus ja arvo: Kirkko, pappila ja Kolkkala kuuluvat historialtaan yhteen. Nk. Vanha Pappilan edustava uusrenessanssityylinen päärakennus sijaitsee Pappilantien koivukujan päätteenä, kirkolta n. 600 m etelään muodostaen Hausjoen peltolaakson maisemallisen kokonaisuuden entisen Hausjärven rantatörmällä, jossa laskee Hausjoen uoma pohjoiseen.

Rakennus on Hausjärven seurakuntakeskus ja juhlatila. Harjakattoisessa kookkaassa rakennuksessa on keskellä poikkipäädyt, pohjoiseen lasitettu kuisti ja etelään avokuisti. Kate on mustaksi maalattu konesaumattu pelti, harjalla nikkarityyyliset spiirakoristeet ja puuleikkaukset. Luonnonkiviperusta on kalkittu. Ikkunat ovat T-karmilliset, koristelistat kuvioituidut. Päätykolmioissa on koristeena muodoltaan harvinaiset vaakaan sijoitetut vinoruutu-koristeikkunat. Julkisivussa näkyy tavallista suurempi asuinhuoneiden ja salin korkeus. Länsipäädyssä on rapattu pulpettikattoinen laajennus, jossa raput kanslia- ja arkisto-osaan. Arvo maakunnallisessa inventoinnissa on kirkollishistoriallinen. *Uusrenessanssityylinen päärakennus on vuodelta 1892, arkistosiiپی vuodelta 1939. Vanha renkituparakennus on vuodelta 1897. Aittarivi ja tiilinen navettarakennus 1800-luvun lopulta ovat nykyisin yksityisomistuksessa.* Rakennushistoriallisen kokonaisuuden muodostavat aitta, päärakennus ja sen kanssa kulmittain sijaitseva hirsirakenteinen aittarivi sekä maisemalliseen kokonaisuuteen kuuluva punatiilinen navetta- ja tallirakennus.

Maakunnallisesti merkittävä kohde, johon liittyy maisemallisia, kirkkohistoriallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Kirkkoherran pappila on osa maakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa, uusrenessanssin puurakentamista ja virkamiestalojen tyyppirakentamista edustava arvorakennus, jonka muoto ja ulkoasu on säilytetty edustavasti. Arvo R, H, M. **Suositus sr-1**

Kartat: Peruskartat 2021 ja 1964, Senaatinkartta 1872, MML ja KA. Kartoilla näkyy vanhan pappilan sijainti kulttuurimaisemassa. Länsipuolella punaisella rasterilla esitetty muinaishistorialliset löydöt, mm. kiviakautinen asuinpaikka. Pappila, muu kulttuuriperintökohde ruskealla rasterilla.

Historia: Kirkkoherran pappila on vuodelta 1892 ja tila on lohkaistu Kolkkalasta. 1885 asti Hausjärvi kuului Janakkalan seurakuntaan ja Hausjärvellä oli papiston edustajana vain oma kappalainen. Kirkkoherran virkatalon suunnittelu käynnistyi Hausjärven seurakunnan itsenäistyessä Janakkalan emäseurakunnasta omaksi kirkkoherrakunnakseen ja 1863 keisarillinen käskykirje vaati Hausjärven virkatalon muodostamista vanhasta kappalaispappilasta Kolkkalasta. 1899 tehdyn katselmuksen mukaan kaikki Kolkkanen huoneet oli rakennettu 1852 toimitetun katselmuksen jälkeen. Pihapiirissä ovat sijainneet renkitupa, aittarakennus, talli- ja kalustohuone, navetta, sauna, makki, kaivo, jyväänta, kaksi riittä, luuva ja kolme latoa sekä etäämmällä 7 latoa.

Kirkkoherralle vaadittua edustavaa pappilarakennusta koskivat tiukat määräykset. Piirustukset on hyväksytty 1891 ja rakennus valmistui 1892, valmiin pappilan tulokatselmus suoritettiin 1899. Kirjallisten lähteiden mukaan rakennuksessa oli eteinen, kanslia odotushuoneineen, Sali, ruokasali, vierashuone, kaksi kamaria, makuuhuone, palvelijahuone ja keittiö eteisellä, vintissä kaksi kamaria sekä keittiön alla holvattu kellari ja palvelijahuoneen alla maituhuone. Vuoden 1936 ilmakuva perusteella pihapiirissä ovat vielä sijainneet rakennukset koilliskulmalla ja pihapiirin etelälaidalla. Koilliskulman rakennus on mahdollisesti sauna, jonka yhteydessä silta. Länsipään arkistosiiپی on vuodelta 1939. Rakennus on toiminut seurakuntakeskuksena vuodesta 1977. Ennallistava peruskorjaus on tehty 2013–2015, jota on dokumentoitu valokuvoin seurakunnan verkkosivuille. Peruskorjauksen jälkeen käyttöön syyskuussa 2014. Vanhan Pappilan peruskorjausinvestointi käynnistyi keväällä 2013 sisärakenteiden purkutöillä ja päättyi 1.9.2014 kiinteistön virallisen

käyttöönnoton myötä. Suurin osa työstä tehtiin seurakunnan omana työnä palkkaamalla kirvesmiehet ja maalarit. LVI-urakasta vastasi Vesijohdoliike Järvinen Oy ja sähköurakasta Oiva Sähkö Oy. Katto ja ulkomaalaus 2015–2017. Kuvat: Vanhan pappilan päärakennus Pappilan tieltä ja pihasisivulta. Avokuistissa on 1960-luvun valokuvien perusteella ollut puiset kaiteet, nykyisin metallikaiteet.

Ympäristö: Päärakennuksen eduspihaa rajaa punamullattu aittarivi, joka harjakattoinen punamullattu pitkänurkkarakennus. Aitta on osin lautavuorattu, päädyssä on kärkikolmiolliset ikkunat ja nurkka-, ovi-, räystääs ja ikkunalistat valkoiset. Kuvat: Punatiilinen navetta, aittarivi ja kaksikerroksinen aitta ovat osa maisemallista kokonaisuutta. Erillisen pihan päärakennuksen rinnalle muodostavat renkituvasta laajennettu asuinrakennus on vuodelta 1897. Viereisen tilan pihapiiriin kuuluvat tiilinen navettarakennus ja korkea aittarivi itäisivulla 1800-luvun lopulta ovat nykyisin yksityisomistuksessa. Kuvat: Aittarakennus eteläpäädyistä ja länsisivulta. Asuinpakari on muutettu ja laajennettu.

Kuvat: Vasemmalla eduspihaa rajaava aittarivin länsisivu ja eteläpääty. Alla viereisen tilakeskuksen nykyinen päärakennus, entinen renkitupa.

Kuvat: Maisemallinen kokonaisuus tontin etelälaidalta, länsipuolella sijaitseva kaksikerroksinen aitta ja kokonaisuus Pappilantieltä.

4.1.3 Kirkonkylän tiemaisema

Selvityksen vanha kansikuva kirkolta näyttää raittien muutoksen, vaikka vanhat linjaukset ovat monin osin säilyneet. Kirkon tuntumassa sijaitsee kiertoliittymä ja kirkkoa reunustavat kevyenliikenteen erilliset väylät. Hikiästä kirkonkylään saapuva Hikiäntie ja pohjoiseen jatkuva Hausjärven tie ovat vanhaa Hämeen tietä. Kylän tiemaisemassa vanhat hiekkateinä säilyneet linjat ovat arvokkaita maisemallisesti.

Kuvat: Kuva Aapolan mäeltä kirkolle on uudempaa tielinjausta. Vasemmalla keskellä näkyy vanha säilynyt tielinjaus Ali-Hinkkalan pihapiirin läpi kirkolta katsottaessa. Vanha Hausjoen ylittävä silta on sijainnut nykyisestä sillasta pohjoiseen.

Alitie, keskellä oikealla, ja Pappilantie (alakuva) ovat vanhoja, 1830-luvun konsepti- ja 1800-lopun Senaatinkarttalehdillä 29 ja 30 näkyviä teitä. Pitäjänmakasiinin kulmalta johtaa Alitie yhtyen Hikiäntiehen. Alitieltä erkanee Pappilantie, jolla koivukuja.

Kirkon ympäristössä on edustavaa rakennuskantaa: monissa pihapiireissä on säilynyt 1900-luvun alun ulkorakennuksia, porttikiviä ja aittoja, vaikka päärakennus on rakennettu uudelleen. Alitie ja Hauskuja muodostavat melko eheän kokonaisuuden, huolimatta eri vuosikymmenten tyylipiirteiden eroista. Pienimittakaavaisuus, harjakatot ja yhtenäiset materiaalit sekä puutarha- ja pientilamaiset pihapiirit sitovat aluetta yhteen. Kuvat: pitäjänmakasiinin ympäristöstä (Kirkkomäki) ja Pappilantie 18 (Kuoppamäki).

4.1.4 Pitäjänmakasiini, 08640300010145, Alitie

Kuvaus ja arvo: Pitäjänmakasiini on osa arvokasta kulttuurimaisemaa ja talonpoikaiskulttuuria edustava arvorakennus, jonka muoto ja ulkoasu on säilytetty edustavasti. Punamullattu ja pystyrimavuorattu kaksikerroksinen satulakattoinen pitäjänmakasiini sijaitsee Alitien varressa kirkosta kaakkoon. Makasiini on pitkänurkkainen hirsirakennus, jossa on valkoiset nurkka-, räystääs- ja koristelaudat. Päätökolmiossa kärkikolmiollinen ikkuna ja sen alla luukku. Nykyisin rakennuksessa toimii kotiseutumuseo.

Maankunnallisesti merkittävä kohde, johon liittyy maisemallisia, historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Pitäjänmakasiini on osa maakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa, talonpoikaiskulttuuria edustava arvorakennus, jonka muoto ja ulkoasu on säilytetty edustavasti. Arvo R, H, M. **Suositus sr-1.**

Historia: Hausjärven kirkonkylän hirsinen pitäjänmakasiini on vuodelta 1853. Nykyisin rakennuksessa toimii kotiseutumuseo. Katovuosia varten 1750 hallitus vaati kuninkaallisella kirjeellä talonpojat perustamaan varastoaittoja, joihin jokainen talo luovuttaa viljaa hyvinä vuosina. 1700-luvulla makasiinitoiminta käynnistyi ja hiipui vuoron perään. Vuodesta 1831 pitäjänkokouksen päätöksellä Hausjärven lainajyvästö toimi vuodesta 1832 alkaen kirkon kellotapulissa, kunnes hirsinen pitäjänmakasiini rakennettiin kirkon viereen vuonna 1853. Makasiinin rakensi pitäjän puuseppä Kalle Kustaa Kajander. Suunnitelman mukaan sivujen mittana oli 17 kyynärää ja seinien korkeus 10,5 kyynärää räystäääseen. Rakennuk-

seen tehtiin kaksinkertainen lautakatto, ja välikatto, joka jakoi tilan kahteen kerrokseen. Alakerrokseen rakennettiin väliseinällä jaettu jyvälääri. Myöhemmin makasiini on siirtynyt manttaalikunnan kautta Hausjärven kotiseutuyhdistykselle, joka perusti siihen kotiseutumuseon 1949.

Ympäristö: Kuuluu kirkon ja sen hautausmaan sekä Alitien kokonaisuuteen.

Kuva: Pitäjänmakasiini sijaitsee kirkkomaan kulmalla. Kulkuväylä on kulkenut aiemmin vielä 1960-luvulla myös makasiinin länsipuolelta Alitielle.

4.1.5 Hautausmaat

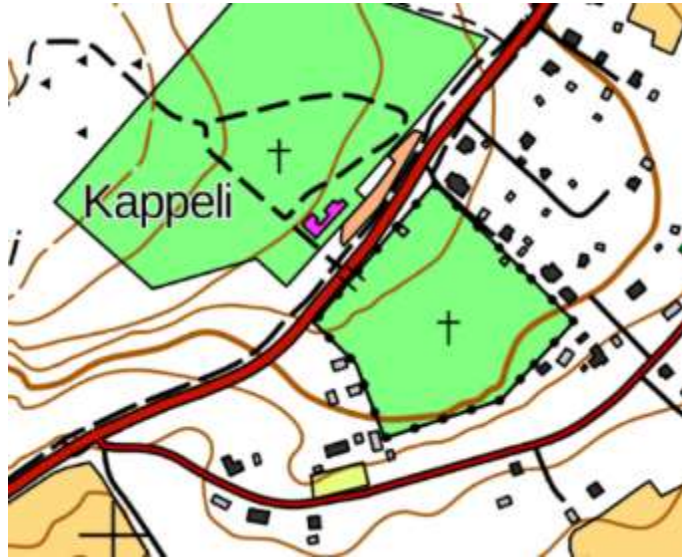
Hausjärven kirkon kirkkomaa

Kuvaus: Kirkkoa ympäröi kiviaidan rajaama vanha kirkkomaa, jossa yksittäisiä hautoja sekä puukujanne. Kuvat: Kirkolta etelään näkyvät entinen kunnantalo, pitäjänmakasiinin pääty ja kotiseututalo Koskela kuvan oikeassa reunassa. Alla hautoja ja vanhan kirkon muistokivi.

Historia: 1770-luvulle asti oli yleistä hautaaminen kirkon lattian alle tai kirkon välitörmään läheisyyteen. Tiedot kirkkomaan aitaamisesta ovat vuodelta 1798, kirkkomaan laajentamisesta 1813 seurakunnan kasvaessa ja Matti Backbergin johdolla rakennetusta kiviaidasta ja tiilestä muuratuista portinpylväistä vuodelta 1821. Kirkkomaata laajennettiin jälleen 1854, jolloin puuportit vaihdettiin metallisiin. (Keskitalo, O. 1964)

Vuorenmäen hautausmaa ja Läpikäytävä-porttirakennus, Hikiäntie

Kuvaus ja historia: Hausjärven kirkonkylän kulttuuriympäristöön kuuluvat osana Hikiäntien raittia Vuorenmäen Siunauskappeli ja hautausmaat. Kirkkopihaan haudaus kieltettiin keisarillisella asetuksella 1890. Hausjärven seurakunta hankki erillisen hautausmaan Vuorenmäen yhteispalstalta, joka vihittiin käyttöön 1891 ja sitä laajennettiin 1966.

Nykyisin Hikiäntien hautausmaat sijaitsevat molemmin puolin tietä. Vanhempi hautausmaa on kiviaidattu ja siihen liittyy punamullattu satulakattoinen pieni hirsirakenteinen porttirakennus, nk. *läpikäytävä*, jonka pariovet rakennuksen päädyissä muodostavat. Rakennuksen sivuilla on koristeelliset kaari-ikkunat ja pieni kaari ikkuna laudoitetussa päätykolmiossa. Porttirakennus oli kunniaportti, jonka kautta vainajat kuljetettiin hautausmaalle ja jonka luo saattoväki kokoontui odottamaan siunaustilaisuuden alkua. Läpikäytävältä annettiin lipulla merkki suntuille kirkontorniin saattokellojen soittoa varten. Ennen siunauskappelin valmistumista vainajat säilytettiin maahan kaivetussa kellarissa. (Toivola, L. 2001 ja Hausjärven srk)

Hautausmaan laajennusta varten erotettiin lisämaata 1928. Sodan jälkeen 1946 perustettiin sankarihauta-alue, jonka suunnitteli arkkitehti Richard Wikstedt ja muistomerkin *Sotaanlähtö, Sodasta paluu ja Tulevaisuuden usko* Emil Filén. Kuvat: Läpikäytävä ja sankarihautausmaa. Kuvat: Läpikäytävä ja sankarihauta-alue. Kartta: Peruskartta 2021, MML.

Ilmakuva Röni-Kuva Oy, Hausjärven kunta 2021. Hausjärven kirkonkylä ja kohteiden sijainti. Peltoaukeat pohjoisessa ovat Puujoki-laaksoa, johon kуйvatun Hausjärven pellot liittyvät.

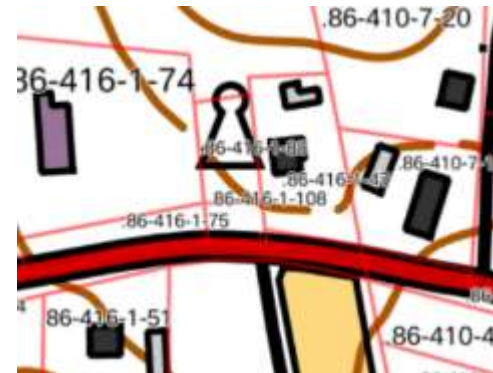

1960-luvulla hautausmaata laajennettiin Hikiäntien pohjoispuolelle Siunauskappelin yhteydessä. Se on vihitty käyttöön 1966. Uudella puolella sijaitsevat juhla-aukio, uurnamuurit ja muualle haudattujen muistokivi. Kuva: Siunauskappeli ja hautausmaa.

Maakunnallisesti merkittäväällä kulttuurimaisema-alueella sijaitseva, alue, johon liittyy maisemallisia, kirkkohistoriallisia ja rakennushistoriallisia paikallisia arvoja. Läpikäytävä on osa maakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa, Hikiäntien maamerkki, jonka muoto ja ulkoasu on säilytetty edustavasti. Arvo H, R, M

Suositus: sr-2 tai /s alue

Radanrakentajien muistokivi ja hautausmaa, Vanha Valtatie 109, Syvänoja

Kuvaus: Kaava-alueen ulkopuolella Syvänojalla sijaitsee aidattu ja porttikivin ja kyltillä merkitty pieni radanrakentajien hautausmaa.

Historia: Hautausmaa ja siellä sijaitseva muistokivi ovat Pietarinradan rakentamisen ajalta 1867, jolloin rataa rakennettiin suurten nälkävuosien hätäaputyönä. Hautausmaalle on haudattu satoja tuntemattomia radanrakentajia. Kuva: muistokivi hautausmaalla. Peruskartta 2021, MML.

4.1.6 Hausjärven siunauskappeli, 0884030007 0037, Hikiäntie 51

Kuvaus ja arvo: 1950-luvun kappeli ja sen laajennusosa. Siunauskappelin vanhassa osassa on jyrkkä aumakatto, jossa uusi kuparisuomukate, kuparipaanoja. Julkisivut puhtaaksimuurattua punatiiltä ja sokkeli koristeltu liuske kivin. Matalampi laajennussiipi on sovitettu vanhempaan osaan. Laajennussiivessä loiva aumakatto, musta palahuopakate, julkisivut puhtaaksimuurattua tiiltä, betonisokkeli. Ikkunat nauhana tummin kehyksin. Muutoksista huolimatta kappeli on tyypiltään melko harvinainen ja aikakautta edustava, Hausjärvellä harvinaisen 1950-luvun kulttuurihistoriallisen kerroksen edustaja. Vanhin osa kuuluu kappeleiden suunnitteluun erikoistuneen arkkitehti Mikael Nordenswanin tuotantoon. Laadukas kattomateriaali lisää rakennuksen arkkitehtonista, rakennukseen kuuluvat ulkoveistokset ja hautausmaat

maisemallista arvoa. Kartat: 2021, 1964, MML. Kuva: Siunauskappelin sisäänkäynti.

*Mikael Nordenswan (1904–1986)
Mikael Nordenswan oli tunnettu kirkkoarkkitehti, jonka kädenjälki näkyy lukuisissa kirkko- ja kappelirakennuksissa eri puolilla Suomea mm. Vihti, Jämsä, Lammi, Padasjoki, Toijala ja Puolimatkan kappeli Hyvinkäällä. Hän toimi 1930- ja 1940-luvuilla Tampereen kaupungin arkkitehtiosastolla kaupunginarkkitehti Bertel Strömmerrin alaisuudessa. Oman arkkitehtitoimiston Mikael Nordenswan & Kumppanit tuotanto ajoittuu 1950-luvulle ja 1960-luvun alkuun. Lähde: Lyytinen, H. & Lehtimäki, T. 2015: 88.*

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy maisemallisia ja modernismin kappeliarkkitehtuurin rakennushistoriallisia arvoja. Siunauskappeli on osa maakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa, siunauskappeliarkkitehtuurin edustava 1950-luvun arvorakennus, jonka muoto ja ulkoasu on ennallistettu edustavasti. Arvo R, M.

Suositus: /s

Jos rakennukseen suunnitellaan 1950-luvun osaa muuttavaa korjausrakentamista, olisi tarkempi rakennushistoriaselvitys rakennuksen ominaispiirteiden ja kulttuurihistoriallisten arvojen säilymisen kannalta tarpeellinen.

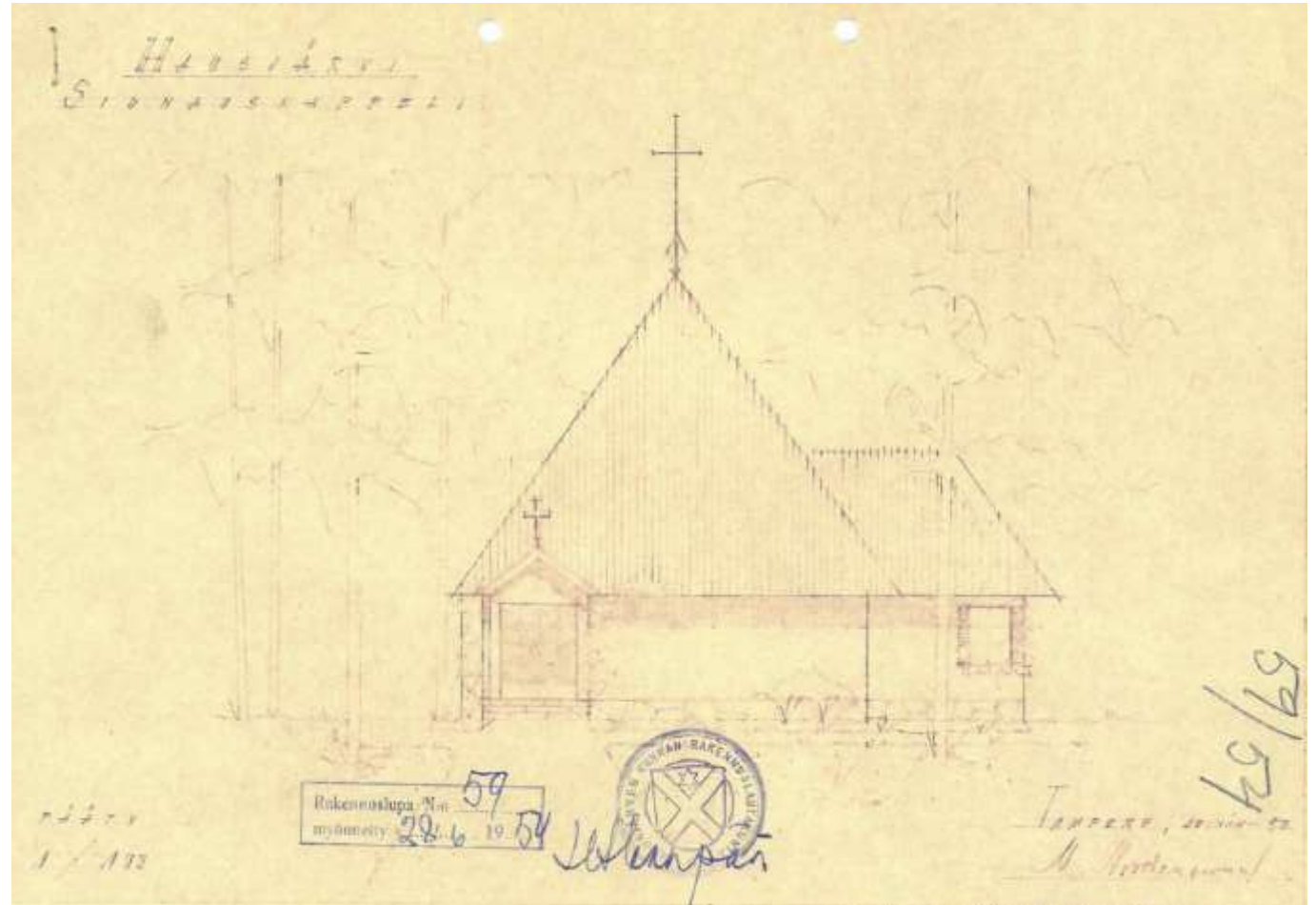

Ympäristö: Siunauskappeli- ja seurakunnan virastorakennus sijaitsee Hikiäntien laidalla. Pysäköinti- ja istutusalueet sekä pensasaita erottavat rakennuksen omaksi kokonaisuudekseen, päädyssä veistoksia. Rakennuksen takana sijaitsee mäntyvaltainen hautausmaa ja tien toisella puolella kiviaidalla ympäröity vanha hautausmaa. Vanhan hautausmaan koilliskulmalla sijaitsee matala puurakenteinen liiketalo, jossa hautaustoimisto ja kukkakauppa. Kuvat: Siunauskappeli Hikiäntien puolelta ja takaa.

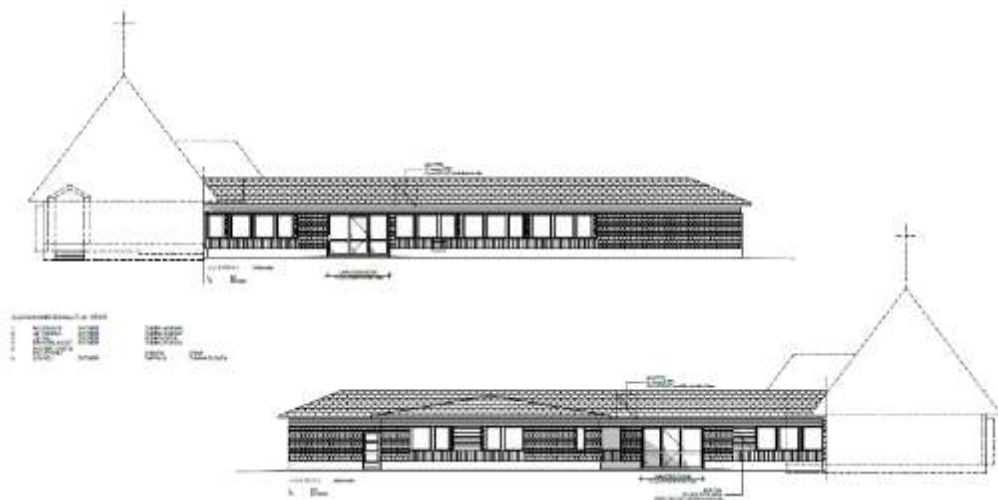
Historia: Arkkitehti Mikael Nordenswanin (1904–1986) suunnittelema Hausjärven siunauskappeli valmistui 1955. Vanhan valokuvakortin mukaan kate oli alun perin vaalea aaltomainen levy, mahdollisesti asbestia. Kappelissa on tilaa n. 100 hengelle. Alttaritauluna on arkkitehti Ilmari Lounisen tekemä kipsinen Kristus-patsas. Ikkunaseunustalla on 1959 taitelija Martha Nordenswan-Lindgrenin (1877–1963) Suru ja Ylösnousemus-nimiset pronssipatsaat. Martha Nordenswanin veistoksia on mm. Helsingin säätytalossa. Laajennus 2019 Arkkitehtitoimisto Kekkonen & Vuorento. Julkisivupiirroksia 1953 ja 2019: Rakennusvalvonta, Hausjärvi.

Siunauskappeli 1950-luvun lopulla, ELKA. Kappelin laannus- ja muutostöitä on tehty 1972, 1985.

Kattomuutoksen kuparisuomukatoksi on toteuttanut Kattomestarit Oy, kuparipaanu on suomalainen patentoitu tuote. Siunauskappeli on peruskorjattu 2019, jolloin vanhan ja uuden osan väli lasitettiin puolilämpimäksi tilaksi. Siunauskappelin peruskorjaus valmistui 2020.

4.2 Kirkonkylän muita kohteita

4.2.1 Kotiseututalo Koskela, Uusi Koskela 086 403 00070036, Hikiäntie 15

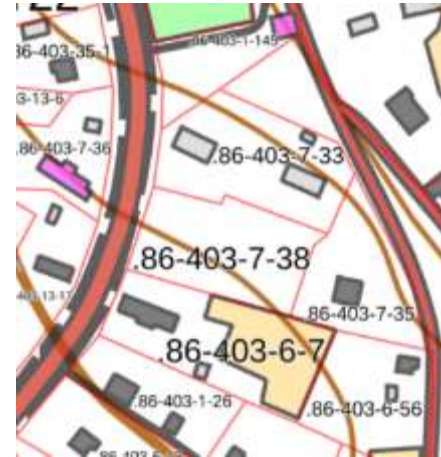
Kuvaus ja arvo: Hausjärven Kurun kylästä kotiseututaloksi vuonna 2005 Hausjärvi-Seuran siirtämä Koskelan maatilan päärakennus. Sisustettu vanhoilla esineillä. Karjalaisten sekä veteraanien huoneet. Siirrettävälle talolle tehty kevytsoraharkkoperustus, jonka päälle perustus lohkokivistä. Vuonna 2006 samaan pihapiiriin siirrettiin Karhin Jaakkolasta lahjoituksena saatu vanha aitta. Kartta: 2021 MML.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia ja maisemallisia arvoja. Koskela on talonpoikaiskulttuuria edustava siirretty rakennus, jonka muoto ja ulkoasu on ennallistettu edustavasti. Kotiseutumuseo ja sen aitta muodostavat maisemallisen kyläraittikokonaisuuden Hikiäntien varrelle yhdessä kirkon, pitäjänmakasiinin ja entisen kunnan talon kanssa. Arvo R, M.

Suositus: sr-2.

4.2.2 Entinen kunnantalo, 08640300070033 Kaurismäki, Hikiäntie 8

Kuvaus ja arvo: Rakennus sijoittuu Hikiäntien varteen kirkosta etelään. Kaksikerroksinen aumakattoinen lautavuorattu rakennus, jonka eteläsivulla kaksi avokuistia ja parvekkeet. Rakennuksen arvo liittyy kunnan palveluiden, vaivaistalo, koulu- ja kunnantalon historiaan. Rakennusta on muutettu usein, alkuperäiset piirteet ovat hävinneet, useita eri aikakerrostumia. Maakunnallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa. Arvo R, H, M. **Suositus sr-1**

Historia: Hausjärven entinen kunnantalo on rakennettu vuonna 1881 ensin pitäjän vaivaistaloksi, Kitulaksi. 1884–1904 rakennus toimi tyttökouluna ja sen asuntolana. Vuodesta 1913 rakennus oli kunnanvirastona vuoteen 1980, jonka jälkeen rakennuksessa toimi kansalaisopisto ja 1990-luvulla perheryhmäkoti. Rakennus korotettiin kaksikerroksiseksi 1930-luvulla. Uuden kunnantalon valmistuttua vuonna 1981 rakennus on siirtynyt yksityiskäyttöön. 2000-luvulla rakennus on toiminut lastensuojelua tarjoavana Tuulenpesäkotina. Kuva: ELKA

Ympäristö: Kirkon lähipiirissä, osa Hikiäntien kyläraittia. Lautarakenteinen harjakattoinen punamullattu piharakennus, tiivis puusto kirkon puolella

4.2.3 Kylä-Vainola, 086 403 00060007, Hikiäntie 20

Kuvaus ja arvo: Kookas uusrenessanssin ajan asuintalo sijaitsee Hikiäntien laidalla, entisen kunnan talon yläpuolella. Pihapiiri on umpeenkasvanut ja siihen liittyy pieni ulkorakennus ja avoin niittyalue. Rakennuksessa on betonitiikate, listoin osiin jaettu vaaleaksi maalattu vuorilaudoitus, suuri lasikuisti eteläsivulla sekä pienempi umpikuisti. Alkuperäiset piirteensä melko hyvin säilyttänyt 1800-luvun lopun rakennus. Uudistuksia ovat eri aikakausilla vaihdetut ovet ja kate. Rakennuksella on arvoa osana kirkonkylän rakennettua kulttuuriympäristön 1800–1900-luvun vaihteen kerrosta. Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy maisemallisia, historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa. Osa Hikiäntien raittia ja kirkon ympäristöä. Taiteilija Lauri Vainolan koti ja ateljee. Arvo R, H, M.

Suositus: sr-2, mahdollisia muutoksia suunniteltaessa tarkempi rakennus- ja kulttuurihistoriallinen selvitys tarpeen.

Historia: Kylä-Vainolan rakennukset ovat vuosilta 1890 ja 1910. (Kiinteistörekisterissä Kylä-Vainiola) KUKUSE-selvityksen mukaan Vainolan talo on rakennettu mahdollisesti jonkin virkamiehen taloksi 1800-luvun puolenvälin jälkeen. 1900-luvun alussa rakennuksessa toimi kauppa ja myöhemmin talossa on asunut taiteilija Lauri Vainola.

Ympäristö: Kuuluu kirkonseudun vanhaan rakennuskantaan kunnantalon, Koskelan kotiseututalon ja tien toisella puolella olevan 1900-luvun alun talon kanssa. Talon päädyssä tien laidalla sijaitsee kookas tammi. Pohjoissivua peittää korkea syreeniaita, tontilla myös kuusia. Pitkänomaisen tontin itäpääty on avoimena ruohoniittynä, pieni punamullattu lautarakenteinen ulkorakennus.

Kuvat: Kylä-Vainolassa vuorilaudoitus on jaettu vaakalistoin osiin. Ikkunakentän alla on pystylaudoitus, ikkunakentässä vaakalaudoitus ja päätykolmioissa on peiterimalaudoitus ja kärkikolmiolliset ikkunat. Julkisivut ovat vaaleankeltaiset ja koristeet, vuorilaudat ja ikkunat ovat valkoiset. Ikkunat ovat 6-ruutuiset I-karmilla ja niiden vuorilaudat ovat koristeelliset. Rakennuksessa on keskellä molemmin puolin poikkipääty. Molemmissa päissä rakennusta on aumakattoiset eteiskuistit.

4.2.4 Seuratalo Ahjola, 08640300090002 ja 08640300090015, Hikiäntie 137,

Seuratoiminta virisi, kun laki salli aatteellisten yhdistysten perustamisen 1880-luvulla. Maamiesseurat, ompeluseurat ja raittiusliike sekä rautateiden mukanaan tuoma vapaapalokuntatoiminta käynnistyivät Hausjärvellä. Omia tilojaan hankkivat 1900-luvun alussa syntyneet nuorisoseurat sekä maamiesseurojen yhteydessä syntyneet osuuskassat sekä vapaapalokunnat; Hausjärvelle Ahjola nuorisoseura Sarastukselle

Kuvaus ja arvo: Kaksikerroksinen punamullattu seuratalo sijaitsee rinteessä Hikiäntien varressa, pihapiirissä pienempi punamullattu ulkorakennus ja Hausjärven patteriston (1941) muistomerkki. Hirsirakennus on vuoraamaton, päädyn korkea laajennus osa pystylaudoitettu. Salin ikkunat muutettu suuremmiksi. Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy paikallishistoriallisia maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa. Arvo H. **Suositus: sr-2, ma-alue** mahdollisia muutoksia suunniteltaessa tarkempi rakennuksen kulttuurihistoriallinen selvitys tarpeen.

Historia: 1902 perustettu nuorisoseura Sarastus sai lahjoitustontin Vuorenalustasta. Seuran tärkeimpänä toimintana mainitaan teatteriharrastus, jolle talossa on näyttämö. Talon piirustukset rakennusmestari K. Björkman, rakennusmestari Vikrén Kärkölästä. Sähköt ja kaivo 1924, uusi näyttämö ja salin laajennus 1930, 1945 asunto vahtimestarille yläkertaan. Suojeluskunta rakensi Ahjolan urheilukentän harjun päälle Väinö Jaakkolan maalle 1925 alkaen, kenttä valmistui 1936 ja sitä käytettiin 1957 asti Hikiän urheilukentän valmistumiseen. Ahjola on merkittävä paikallishistorian keskus, siellä on perustettu Hikiän suojeluskunta 24.4.1918 ja Hausjärven Lotta Svärd paikallisosasto 11.1.1920.

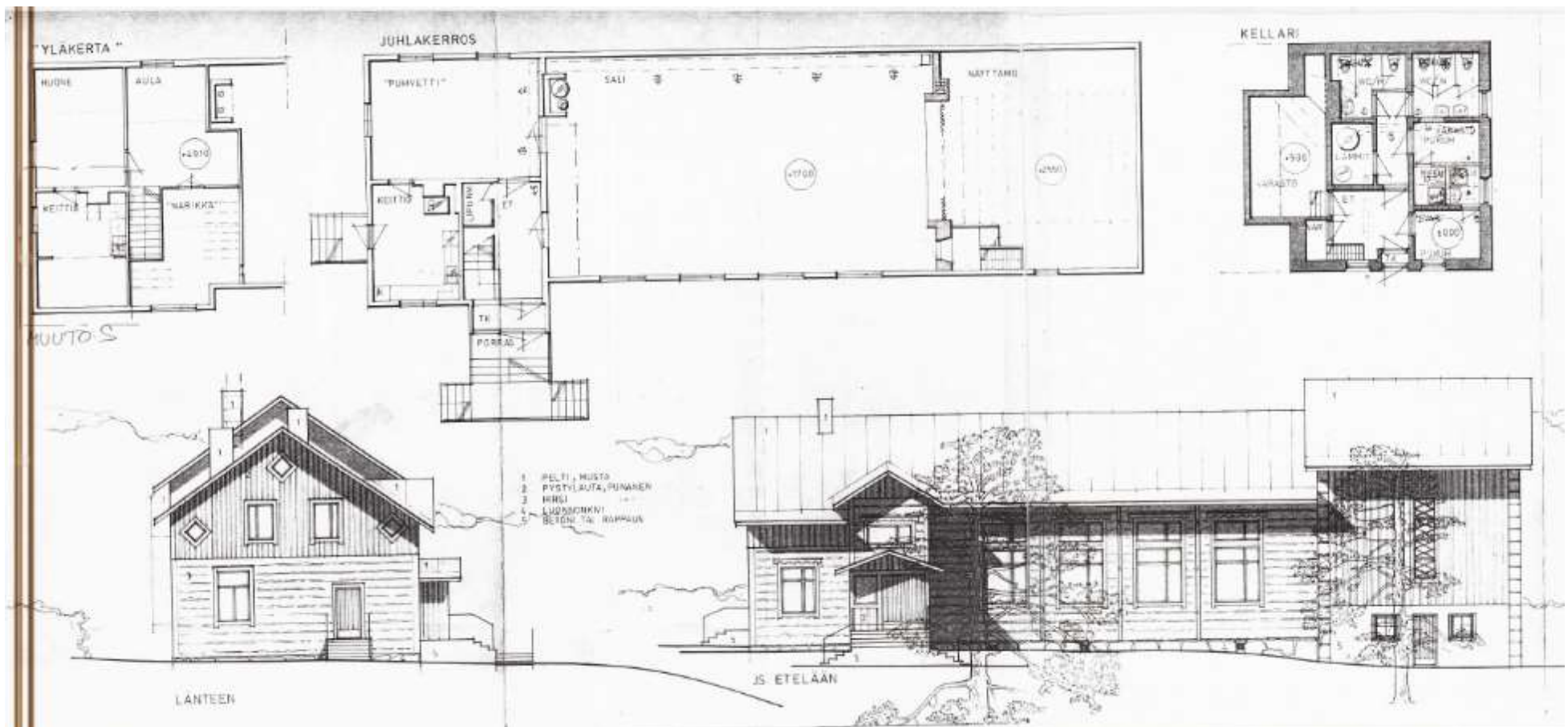
Kartat 2021 ja 1960 ja 64 yhdistelmä, MML. Kuvat: Ahjola, Hausjärven kunta. Patteriston muistokivi.

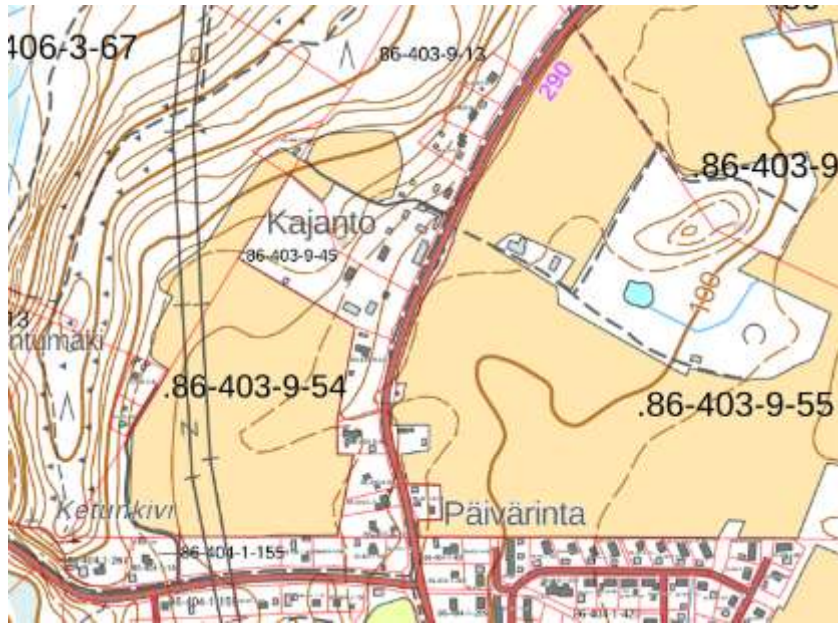
Kuvat: Ahjola ennen 1930-lukua ja laajennusta, postikortti Aki Ranta. Kuvapari näyttää miten ikkunajako ja koristeet ovat säilyneet, pieniruutuiset ikkunat on vaihdettu. Kuistiosaa on laajennettu eteisellä ja päätyyn on rakennettu korkea näyttämö. Itäpääty on korotettu asunnoksi, joka näkyy rakennuksen harjun puolella lautarakenteena ja päädyssä uudempana ikkunatyypinä.

Piirros 1989, muutospiirros, Hausjärven kunta, rakennusvalvonta.

4.3 Vuorenalusta

Vuorenalusta on luettu kirkonkylään useissa eri lähteissä ja nykyisen Lintumäen eteläkärjessä sijaitsee kyljen rajamerkki Ketunkivi. Oikealla Senaatin kartalla näkyy Vuorenalusta, isonjaon yhteydessä muodostettu suuri uudistalo, jonka otti viljelykseen 1793 muurimestari Matti Backberg.

Karttaotteet: Senaatin kartta 1872 näyttää hyvin miten Vanha Hämeentie, nykyinen Hikiäntie rakentui tien varrelle ja vasta Pietarin radan valmistumisen myötä 1870-luvulla jälkeen syntyi Hikiän asemansetu.

Topografiakartasta 1940 näkyy suurtilan jaot ja Hikiän raitin muut tilat Mäensyrjä sekä Karhintien risteyksessä Tuomela, Uusitalo, Heikkilä ja Järvelä. Tuomelan ja Kivimökin tonteilla on 1800-luvun rakennuskantaa.

Harjun, kartassa nimenä Vehkamäki, länsipuolelle on merkitty hyppymäki. Kajannon metsähaka nimellä Pahamäki.

4.3.1 Kajanto, 0864030090013, Hikiäntie 151

Kuvaus: Kajanto muodostaa pihapiirien ketjun yhdessä nykyisten naapurien Vuorenalustan ja Tuomelan vanhojen osien kanssa. Pihapiirin rakennukset 1800–1900-luvuilta. Päärakennus on L-mallinen lyhytnurkkainen hirsirakennus peiterimalaudoituksella 6-ruutuisin ikkunoin. Koillispäädyssä on poikkipääty ja kuisti. Päätykuistissa on harvinainen ikkuna, jossa kuusisakarainen tähtikuvio ympyrän keskellä. Myös navetan päädyssä pyöreä ikkuna ja asuinpakarin päätykolmion pari-ikkunassa rombi-jako. Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa. Arvo R, H, M.

Suositus: sr-2, säilyneisyys, alkuperäisyys, kulttuurihistoria, mahdollisia muutoksia suunniteltaessa tarkempi rakennus- ja kulttuurihistoriallinen selvitys tarpeen.

Historia: Kajannon tila on puolikas 1821 Backbergin veljesten kesken jaetusta uudistilasta. 1878 isännäksi tuli avioliiton kautta rakennusmestari Kalle Kustaa Kajander, 1892 tila periytyi pojalle kirjailija Kalle Kajanderille, joka otti käyttöön nimen Kajanto. Kajannon tilan päärakennus on vuodelta 1895. Pihakokonaisuuteen kuuluvat lisäksi maakellari, asuinpakari ja tiilinavetta vuodelta 1890, aitta, jossa vuosiluvut 1808 ja 1832 sekä talusrakennukset koillispäädyssä ja Hikiäntien itäpuolella, jossa peltotie arvokkaalle perinnebiotoopille, Kajannon metsälaidun ja -haka peltojen keskellä saarekkeessa. Kartat: 2021 ja 1960–64 yhdistelmä, MML.

Kuva: Kajannon päärakennus 2021, pääty koilliseen ja julkisivu Hikiäntielle. **Ympäristö:** Kajanto rajautuu Hikiäntien kevyenliikenteen väylään ja tiehen laajan peltomaiseman laidalla. Metsähaka ja sille vievän peltotien talusrakennukset jäivät erilleen.

Kalle Kajander (1862–1928) oli kirjailija, kääntäjä ja toimi maanviljelijänä. Kajander kirjoitti pyöräretkistään Euroopassa Uuteen Suomeen ja Päivälehteen, julkaisi novelleja ja romaaneja. Ystäväpiiriin kuuluivat Juhani Aho ja Eero Järnefelt. Kajanderin isä oli rakennusmestari, maanviljelijä Kalle Kustaa (Karl Gustaf) Kajander ja äiti Beata Christina Backberg.

Kuvat: Asuinpakari, luiska navetan parvelle ja aitta.

Kuvat: Navetta ja talousrakennukset, suhde kevyenliikenteen raittiin.

Kuvat: Metsähaka ja talousrakennukset Hikiäntien toisella puolella. Alla Vuorenalustan tilakeskuksen talousrakennukset ovat osa Kajannon maisemallista kokonaisuutta.

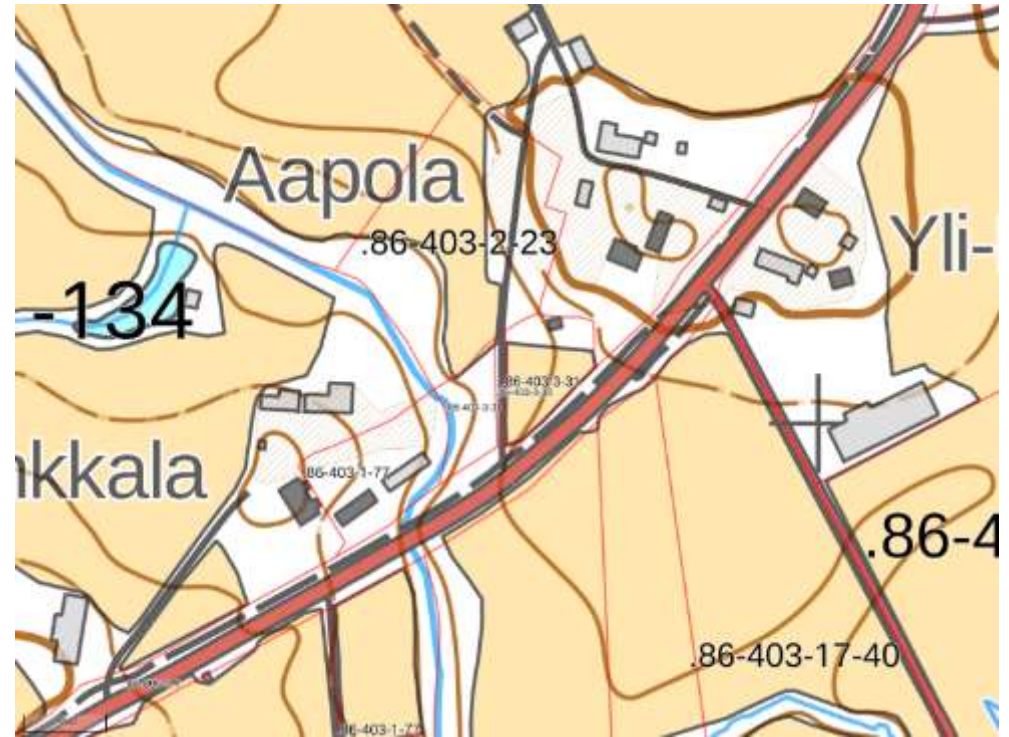

4.4 Aapolan mäen kylätontti, Kappalaisentie

Kirkosta koilliseen peltovainioiden keskellä sijaitsee Aapolan mäki, jossa sijaitsevat Aapola ja Yli-Hinkkala. Samaan kokonaisuuteen kuuluu Ali-Hinkkala Hausjoen mutkassa. Taloja yhdistää tie Oittiin eli Kappalaisentie. Kokonaisuus sijaitsee keskiaikaisella kylätontilla ja on maakuntakaavan maakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö. (Maakuntakaava 2040, ma-alue ja kylätontti 3.1). Kylätontin taloja 1539 veroluettelon mukaan olivat Hinkkala, Heikkola ja Seppälä.

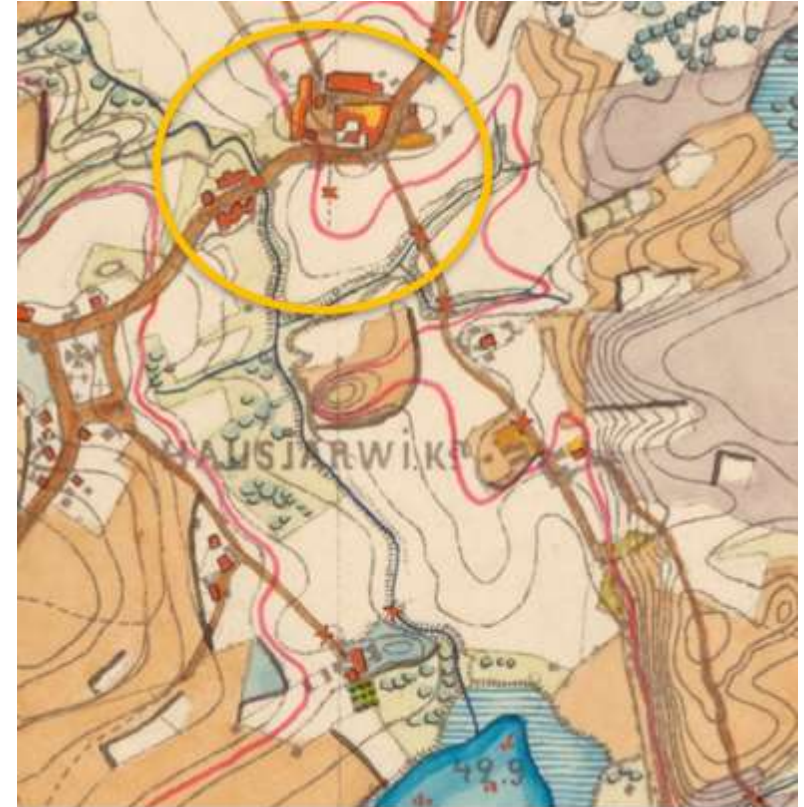
Aapolan mäen vanhinta osaa ovat pellot ja rakennusten sijaintipaikat vanhan kylätontin alueella. Tielinja on osin uusi, mutta vanha Hämeentien linjaus ja sen sillanpaikka ovat edelleen havaittavissa nykyisen Kappalaisentien pohjoispuolella läpi pihapiirien. Kokonaisuudessa on säilynyt yksityisemmät asuinrakennusta rajaavat pihapiirit ja talusrakennukset peltojen laidalla. Peltojen läpi kulkevat tiet ovat alueen vanhimpia.

Kartta: Peruskartta 2021, MML. Kylätontin alueet raidoitettu kartassa. Alla Aapolan mäki koillisesta päiväkodilta.

Kuva: Aapolan mäki pohjoisesta. Röni-Kuva Oy 2021.

Kuva vanhasta tielinjasta kohti Ali-Hinkkalaa kirkolta päin. Senaatinkartaston kartta 1872 näyttää hyvin Hinkkalan eli Aapolan mäen merkityksen osana Hausjärven kirkonkylän rakennettua ympäristöä. Ali-Hinkkala sijaitsee Hausjoen mutkassa omana kokonaisuutenaan, mutta kumpareella talot muodostavat yhden laajan kokonaisuuden. Mäen rakennuskantaa tuhoutui merkittävästi tulipalossa 1919.

Karttaote: Senaatinkartasto, 1872 Senaatinkarttalehti 30, KA.

4.4.1 Aapola, 086403047, Kappalaisentie 115

Kuvaus ja arvo: Aapolan asuinpihan muodostavat nikkarityylinen päärakennus, asuinpakarit ja luhtiaittarivi. Pihat jakaa tie, jonka pohjoispuolella tiilirakenteiset talli ja maakellari ja Kappalaisentien varressa erillinen asuinpakari. Päärakennus on vaalea lyhytnurkkainen hirsirakennus nikkarityylinen valkoisin koristelistoin, muut punamullattuja. Päärakennuksen perusmuoto ja ulkoasu on säilynyt. Talousrakennuksista rakentuu eheä punamullattu kerroksellinen kokonaisuus. Peltojen yhteydessä hirs- ja rankorakenteisia rakennuksia. Mäen korkeimmalle kohdalle sijoittuva päärakennus ja sitä kehystävät punamullatut vuoratut rakennukset muodostavat eheän kokonaisuuden yhdessä Yli-Hinkkalan kanssa. Peruskartat 2021 ja 1964. Ruskealla raidoituksella vanha kylätontti, MML.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa. Eheä kerroksellisen ulkoasunsa hyvin säilyttänyt kokonaisuus ja talonpoikaisen rakennusperinteen edustaja. Arvo R, H, M. **Suositus: sr-2**

Historia: Aapolan tila on jaettu 1765 Heikkolan kantatalosta. Päärakennus on 1830-luvulta ja sitä on korjattu eri vuosikymmenillä, mm. kuistimuutoksia. Pakariturparivi on rakennettu kolmessa osassa, vanhin keskimäinen osa 1880. Aapola on palvellut virkamieskuntaa 1800-luvulla. Viljamakasiini vuodelta 1921 ja mansardikattoinen tiilinavetta 1910-luvulta on rakennettu 1920-luvun alussa palon jälkeen.

Ympäristö: Tilakeskuksen ympärille edelleen laaja viljelty maisema talousrakennuksineen. Tärkeä näkymä kirkolle. Kappalaisentielle pihapiiriä rajaa rinteessä kuusi- ja puusto, ja lännessä ja etelässä vanhat hiekkatielinjat porttikivineen. Länsipuolen tielinjan varressa pihapiirin länsipuolella rinteessä on säilynyt kivijalka.

Kuvat: Päärakennus ja pakaririvi pohjoisesta ja lännestä, luhtiaitta ja tienvarren asuinpakari.

Kuvat:

Tiili- ja lautara-kenteinen talli- ja navettarakennus, jonka yhteyteen on rakennettu uusi autotalli tiilikellarin viereen.

Kappalaisentien ja vanhan tielinjan varressa tilakeskukseen kuuluu auto hirsirakennus pihapiirin ulkopuolella sekä lähes tuhoutunut pieni vaja.

4.4.2 Ali-Hinkkala, 08640300010077, 8640300010134, Kappalaisentie 153

Kuvaus ja arvo: Ali-Hinkkala sijaitsee kummulla ja Hausjoen joen notkelmassa. Nikkarityylinen päärakennus kahdella lasikuistilla, tienvarren rakennusrivi, navetta ja tallirakennukset muodostavat eheän kokonaisuuden. Vanha tielinjaus on kulkenut pihapiirin läpi kirkolta päin, sen risteyksessä oleva navetta ja aitta ovat kuuluneet tilaan. Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa. Eheä kerroksellisen ulkoasunsa hyvin säilyttänyt kokonaisuus on talonpoikaisen rakennusperinteen ja varhaisen käsityöteollisen toiminnan edustaja. Arvo R, H, M. **Suositus: sr-2**

Historia: Kappalaisentie on siirretty pihapiiristä tilan eteläpuolelle 1960-luvulle mennessä. Ilmakuvien perusteella tie jakoi tilan asuinpihaan ja talouspihaan.

Talo on jaettu Hinkkalasta 1784 Ali- ja Yli-Hinkkalaksi. 1796 talo siirtyi Kajander-suvulle ja 1880 edelleen nahkuri Malmbergille, myöhemmät suvut käyttivät nimeä Hinkman. Nahkurinpaja pihapiirin rakennuksissa oli merkittävä työllistäjä vielä 1900-luvun alussa. Päärakennus vuodelta 1905 on rinteiden korkeimmalla kohdalla. Nykyisen tielinjauksen vieressä on verstaas ja varastorakennukset 1880-luvulta.

Ympäristö: Hausjoen uoma rajaa tonttia. Vanha tien linjaus, rakennuksen kivijalka ja sillan paikka ovat edelleen havaittavissa.

Kartat: Peruskartat 2021 ja 1964. Ruskealla raidoituksella vanha kylätontti, MML. Kuvat: Ali-Hinkkala kirkolta päin. Rakennuskanta on säilyttänyt alkuperäiset piirteensä ja yksityiskohdat. Asuinpikarinkanssa samassa rivissä sijaitsee pajarakennus.

Kuvat: Ali-Hinkkalan nikkarityylinen pääty korkealla lohkokiivi sokkelilla Kappalaisentielle rajaa eheän rakennuskokonaisuuden ja muodostaa peltolaakson maisemassa tärkeän maamerkin. Edustavissa lasikuisteissa rombi-ikkunakoristeet.

Pihapiirin pohjoislaidan talli- ja navettarakennuksessa kärki-kolmiomainen ikkuna, tielle pihapiiriä rajaa edustava punamullattu rakennusrivi.

Vanhan sillan rakenteita näkyy jokiuomassa, ja joenmutkassa puretun rakennuksen perustukset. Yksittäinen ristikattonen aitta sijaitsee Kappalaisentien toisella puolen peltomaiseman maamerkinä. Pihatien porttipylväät ovat säilyneet.

4.4.3 Yli-Hinkkala, 08640300010132, Kappalaisentie 114

Kuvaus ja arvo: Aapolan mäen itäreunalla sijaitseva tilakeskus, jossa pää-rakennus, talli, asuinpakari ja luhtiaitta sekä uudempi asuinrakennus. Kappalaisentien laidalla näyttävä kiviaita. Kaakkoiskulmassa uusi suuri talli. Tila-aa rajaa lännessä vanha tielinja, Haukantie. Muodostaa rakennushistorial-lisen parin Aapolan kanssa ja peltolaakson yli näkymän kirkolle, kirkkoher-ranpappilaan.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistorial-lisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaise-massa. Eheä kerroksellisen ulkoasunsa hyvin säilyttänyt kokonaisuus on tal-onpoikaisen rakennusperinteen edustaja. Päärakennus on menettänyt osan rakennusaikaisista tyylipiirteistään, perushahmoltaan se edustaa edelleen 1920-luvun klassismia. Luhtiaitta, talli ja asuinpakari ovat säilyttäneet hyvin talonpoikaiset piirteensä. Arvo R, H, M. **Suositus: sr-2**

Historia: Talo on jaettu Hinkkalasta 1784 Ali- ja Yli-Hinkkalaksi. Tilakeskus sijoittuu vanhalle kylätontille Aapolan pihapiirin kanssa. Pihojen välistä kul-kee Vanha Porvoontie, nykyinen Kappalaisentie. Päärakennus on 1930, kor-jattu ja laajennettu 1980-luvuilla. Luhtiaitta on vuodelta 1800. Tallikäytössä olevan karjarakennuksen vanhin osa on vuodelta 1797.

Ympäristö: Kappalaisentien linjaus jakaa vanhan kyläkokonaisuuden kah-tia, tielinjaus on leikattu maastoon. Ratsutilaan on liitetty uusia tiloja ja kenttä vanha pihapiirin reunalle.

Kartat: Peruskartat 2021 ja 1964. Ruskealla raidoituksella vanha kylä-tontti, MML

Kuvat: Haukantien varren rakennukset ja päärakennus mäellä.

4.5 Haukantie vanhat tilat

4.5.1 Äijälä, 08640300170031, Haukantie 40

Kuvaus ja arvo: Pihapiirin muodostavat pitkä ja matala useasti muutettu valkoinen lautaverhottu päärakennus, lauta- ja tiilirakenteinen ja hirsiset aitta- ja vajarakennukset, riihi ja maakellari. Aitta on Hausjärvelle tyypillinen kaksikerroksinen luhtiaitta. Päärakennusta on jatkettu. Ulkovuori on peiterima, ikkunat 6-ruutuiset. Kate kolmiorimahuopakate. Avokuistit kummallakin pitkällä sivulla. Riihi päärakennuksen kaakkoisnurkalla on lyhytnurkkainen hirsirakennus, jonka päätykolmio laudoitettu koristein, kärkikolmiollinen ikkuna, peltikate.

Kartat: Peruskartat 2021 ja 1964.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuuri- ja maisemassa, osa peltolaakson maisemallista kokonaisuutta. Kokonaisuus on talonpoikaisen rakennusperinteen ja virkatalohistorian edustaja. Päärakennus on menettänyt osan rakennusaikaisista tyylipiirteistään. Virkatalohistoria, kokonaisuus, päärakennus ennallistettavissa. Arvo R, H, M. **Suositus: sr-2**

Historia: Yksi Hausjärven kylän seitsemästä kantatalosta 1539 veroluettelossa. Lohkomisen jälkeen 1930 kantatalo sai nykyisen nimen Äijälä. 1540-luvulla talon nimi oli Ämmälä. 1607 isäntänä oli Yrjö Tuomaanpoika. 1694 Ämmälä siirtyi kruunulle, Uudenmaan Rakuunarykmentin everstiluutnantin komppanian piiskurin virkataloksi. Ämmälä toimi virkatalona 1800 asti ja sen jälkeen vuokratalona vuoteen 1930.

Ympäristö: Vanha-Äijälän pihapiiri sijaitsee puustoisien kumpareiden eteläosalla Haukantien laidalla. Pohjoisessa pihapiiriä rajaa Hausjokeen laskeva Naurisoja. Pihapiiri on viljelyssä olevien peltojen rajaama.

Kuvat: Äijälän pihapiiriä rajaavat luhtiaitta ja riihi, taustalla navetta- ja tallirakennus. Pihapiiri kuuluu kulttuurihistorialliseen maisemalliseen kokonaisuuteen yhdessä Kolkkan, Vanhan Pappilan sekä Aapolan mäen kanssa. Haukantien varrella sijaitsee tilakokonaisuuteen kuuluva aitta, jota vastapäätä ovat vanhat porttikivet Äijälän pihapiiriin.

Kuvat: Äijälän kokonaisuus rakentuu kumpareella, kuva pohjoisesta. Vasemmalla talli- ja navetta ja oikealla aitta Haukantien varressa.

4.5.2 Kolkkala 086 403 006 027, Haukantie 68

Kuvaus ja arvo: Kolkkalan pihapiiri sijaitsee kumpareen länsisivulla entisen järven rantamalla, Haukantien kulkiessa läpi tontin. Nikkarityyliä edustava päärakennus ja vanhempi asuinpakari sekä kolmas asuintalo, tiilinavetta ja aittarivi sekä muut hirsirakennukset muodostavat eheän ja edustavan kokonaisuuden.

Päärakennus on säilyttänyt piirteensä hyvin. Kaksikerroksisessa harjakattoisessa kookkaassa talossa on poikkipäädyt ja eteläisivulla kaksi koristeellista kuistia. Lyhytnurkkaisen nikkarityylinen rakennuksen alaosa on vaakalaudoitettu. Päätykolmiossa ja räystään alla on pystyaukko. Jakolistan alareuna, kattovasojen päät ja ikkunoiden vuorilaudat on veistetty koristeellisesti. Päädyissä kärkikolmiolliset ikkunat ja korotetun poikkipäädyosan ikkunoissa vinoruutuiset rombikoristeet.

Punamullatussa yksikerroksisessa harjakattoisessa pakarirakennuksessa umpikuisti, jossa oven päällä rukkikoristeinen puolipyöreä ikkuna. Tien eteläpuolelle sijoittuu pitkä aittarivi ja vajoja, mm. luhtiaitta sekä punatiilinen navetta vuodelta 1932. Tien varteen sijoittuvat myös sauna ja itäreunalle asuinpakari ja useita maakellarien jäänteitä. Vanhan tielinjan varressa on lato ja metsäsaarekkeessa tilaan liittyviä rakennuksia. Kartat: peruskartta 2021 ja 1964. MML. Kuva: Päärakennus etelästä, Maisemaselvitys 2011/2021, s.19.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa, osa peltolaakson maisemallista kokonaisuutta. Kokonaisuus on talonpoikaisen rakennusperinteen ja virkatalohistorian edustaja, kerroksellinen kokonaisuus on erityisen eheä, tielinja pihan läpi arvokas. Arvo R, H, M. **Suositus: sr-2, edustavuus, säilyneisyys**

Historia: Kolkkala oli yksi Hausjärven kylän seitsemästä 1539 veroluettelon kantatalosta. 1540-luvulla Kolkkala, Perttulaksi myös kutsuttu isäntä Perttu Ollinpojan mukaan, jakautui kahtia ja toisesta puolesta tuli kirkkoherran pappila. 1743 asti eri maakirjataloiksi merkityt puolikkaat olivat yhtenä talona. 1607 isäntänä oli Mikko Pertunpoika. 1675 isännäksi siirtyi Hinkkalasta kappalainen Mikael Gunnerus, oikeudet taloon 1684. Kolkkala menetti rakennuksiaan tulipalossa 1677 ja jäi autioksi.

Nykyinen päärakennus 1892 valmistuneen uusrenessanssityylisen asuinrakennus Kaarlo Inbergin suunnitelmin. Korotettu 2-kerroksiseksi 1920-luvulla. Pakarirakennus 1800-luvun alusta. Haukantie on Senaatinkartan mukaan kulkenut sekä suoraan etelään nykyistä polkua että kulkenut toisena haarana läpi pihapiirin.

Ympäristö: Tilaa ympäröivät edelleen viljelyssä olevat pellot, idässä metsänreuna. Asuinpiha on rajattu tienlaidassa kiviaidalla. Pihapiirin laidalla on säilynyt porttikiviä, pihassa uusi ulkovalaisin.

Kuvat: Ilmakuva 2021, MML. Ilmakuva osoittaa Kolkkanan kokonaisuuden laajuuden ja rakenteen. Päärakennus ja vanhempi asuinpakari sijaitsevat kullmittain muodostaen aittarivin ja navetan kanssa eduspihan, kolmas noppamainen asuintalo muodostaa oman kokonaisuutensa koillispuolelle pihapiiri. Kolkkan pihapiiri kuuluu kirkkoherran pappilan näkymiin.

4.5.3 Palkkimäki, Murronmaa 08640300110016, Haukantie

Kuvaus ja arvo: Radan tuntumassa kumpareella sijaitseva tilakeskus, jossa päärakennus purettu ja korvattu uudisrakennuksella. Jäljellä ovat vanhan rakennuksen kivijalka, luhtiaitta, asuinpakariosa sekä huonokuntoinen riihi että 1950-luvun ja uudempia talousrakennuksia. Tie kulkee pihapiirin läpi. Kerrosellinen, muuttunut. Tilakeskuksen rakennushistorialliset arvot ovat hävinneet. Perimätiedon mukaan tilalle siirretyn luhtiaitan säilyttäminen suositeltavaa.

Suositus: luhtiaitan säilyttäminen, siirtäminen tarpeen mukaan.

Historia: Isojaossa muodostettu uudistalo nimellä Murronmaa, 1897 vakiintui nimi Palkkimäki. Isäntinä Hinkkalat ja Ali-Hinkkalat, jaettu ja yhdistetty uudelleen 1862. Uusi päärakennus 1990-luvulta. Luhtiaitta siirretty perimätiedon mukaan Ali-Hinkkalasta jo 1800-luvulla.

Ympäristö: Rata ja viljelyssä olevat pellot. Eteläpuolella on sijainnut Haukan seisake.

Kuva: Luhtiaitta tien varrella, uusi asuinrakennus sijaitsee vanhan kivijalan tuntumassa.

Kuvat: Asuinpakari, alla riihi ja talousrakennuksia, tien varren rakennuksia ja näkymä pihapiiristä etelään radalle ja pelloille.

4.6 Pietilän kantatilasta kirkonkylän koulun, hoivan ja papiston tiloiksi

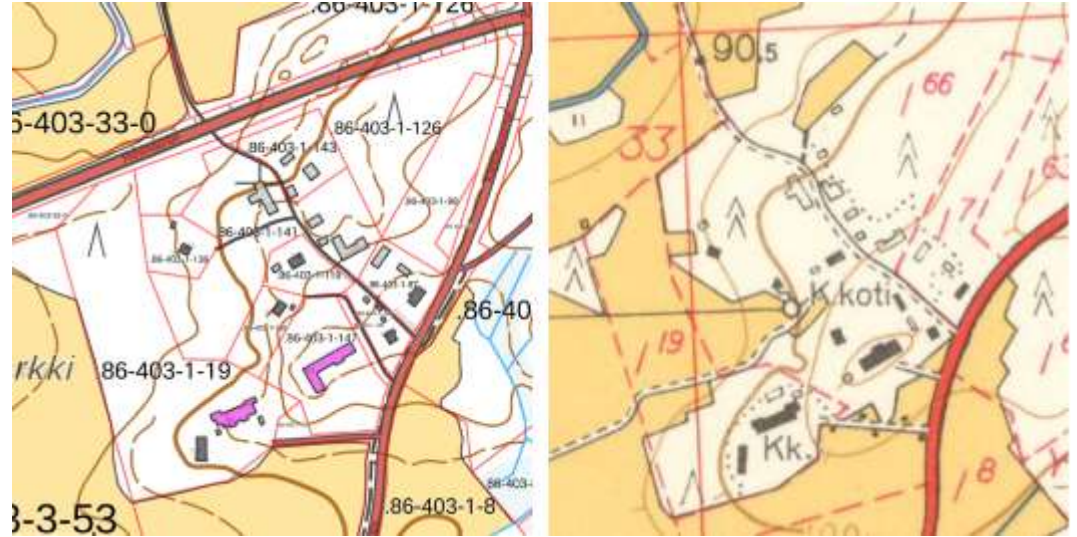
Pietilän kantatalo on sijainnut nykyisten Kappalaisentien ja Husuntien varrella. Sääksenmäen länsireunalla sijaitsevaa kumpareita rajaavat pellot ja tiet: lännessä peltovainiot ja pohjoisessa kantatie 54, Riihimäentie ja kaakossa Kappalaisentie. Alueella kulkeva Husuntie on vanha tielinja kohti Puujaan kylää, joka seuraa pohjoisessa Hausjokea. Kantatie 54 valmistui 1970-luvun puolivälissä eikä se näy vielä 1964 peruskartalla. Kartat: Peruskartta 2021 ja 1964, MML.

Pietilä mainitaan Hausjärven veroluettelossa 1539. Tila autioitui 1600 ja se liitettiin Hinkkalaan 1640, jonka yhteydessä talo oli isonvihan aikaan asti. Keskitalon mukaan samaksi maakirjataloksi yhdistettyä Hinkkalaa ja Pietilää viljeltiin kuitenkin isonvihan jälkeen erillään.

Vanha Pietilä on muotoutunut julkisten ja yksityisten palveluiden sekä asumisen alueeksi, jotka ovat lomittuneet toisiinsa jo varhain. Alueella sijaitsee nykyisin päiväkotia, palvelukotia, asumista, Lepolan juhlatalo sekä yritystoimintaa. Alueen rakennetun ympäristön kulttuurihistorian merkittävä kerros on alkanut syntyä 1800-luvun lopulta, kun alue alkoi kehittyä kohti julkisia palveluja 1850-luvulta alkaen, kun kunta hankki kansakoululle ja sosiaali-toimelle tiloja Pietilän mailta.

Alue on kulttuurihistorialtaan merkittävä sekä maakunnallisesti osana Hausjärven laitoshistoriaa että paikallisesti kantatilan ja koulun alueena. Vaikka tila muuttui laitospäyttöön, jatkui maaja metsätalous laitoksen asukkaita ja työntekijöitä varten. Palvelut ovat tarjonneet työtä laajan alueen asukkaille yli kylärajojen.

Kuva: Hausjärven kunnalliskoti ilmakuvassa, Lepolan talo. Kuvassa näkyy hyvin alueen koko ja sijoittuminen vanhan tilakeskuksen alueelle. Kuva on otettu 1962 jälkeen, jolloin valmistunut laajennussiipi näkyy päärakennuksen päädystä.

1852	<i>Asetus köyhäinhoidosta</i>
1853	<i>Hausjärvellä alkaa veronkeruu vaivaishoitoa varten</i>
1865	<i>Asetus maalaiskuntien hallinnosta ja kunnallisasetus</i>
1866	<i>Kansakouluasetus</i>
1867	<i>Pitäjänkokous Hausjärven kappelissa</i>
1879	<i>Köyhäinhoitoasetus</i>
1885	<i>Kuntakokous lopettaa vaivaisruodut</i>
1918	<i>Hyvinkää itsenäistyy</i>
1923	<i>Köyhäinhoitolaki</i>

1865	<i>Pietilän maista tontti kirkonkylän kansakoululle ja koulun rakentaminen</i>
1866	<i>Kansakoulu valmistuu</i>
1869	<i>Tyttökoulurakennus</i>
1892	<i>Tyttökoulun rakennus siirretään Pikku-Pappilaksi</i>
1905	<i>Kunnalliskoti valmistuu</i>

Palveluiden kehitystä vauhdittivat yhteiskunnalliset hankkeet Suomen suuruutinaskunnassa kansaopetuksesta sekä väestön terveydentilasta ja elinoloista huolehtimisesta. Kunnallinen hallinto otti tehtävät, joista päävastuu oli aiemmin ollut seurakunnilla. Kirkon rooli jatkui kuitenkin vahvana, koska samat henkilöt edistivät elinoloja usein sekä seurakuntien että kuntahallinnon kautta. Seurakuntien yhteiskunnallinen vastuu siirrettiin erillisille laitoksille, joille rakennettiin omia rakennuksiaan.

Vaivaishoidoksi kutsuttiin varattomien vanhusten, sairaiden ja orpolasten huoltamista, josta seurakunnat olivat perinteisesti huolehtineet. Vastuuta oli jaettu myös talollisille nk. ruotujärjestelmällä jo 1700-luvulta. 1852 keisarillinen köyhäinhoitoasetus siirsi vastuuta yhteiskunnalle. Vuoden 1923 Köyhäinhoitolaki luopui vaivaistalon nimekkeestä ja hoitolaitos nimettiin kunnalliskodiksi.

Kirkolla oli edelleen suuri vastuu opetuksesta, erityisesti esiopetuksesta, jota ohjasi 1858 asetus sisälukutaidon opetuksesta kodeissa ja kylä- ja pyhäkouluissa. 1866 annettiin kansakouluasetus, jonka mukaan kansakoulua ennen alkeet oli opittu kotona tai kiertokoulussa. Hausjärvellä kiertokoulut alkoivat vasta 1876. Senaatinkartasto, ote. 1872. KA.

Valtio ohjasi tyyppiipiirroksilla maakuntien ja kuntien uusia suurikoisia erityistarkoitukseen suunniteltuja rakennustyyppejä sekä niiden ympäristöjä. Julkisiin laitoksiin kuuluivat myös muut rakennukset kuten asuinrakennukset, saunat, tallit, navetat, leipomot ja pesulat.

Kirkonkylässä muutos alkaa 1857, kun pitäjänkokous osti Pietilän ensin kirkkoherran pappilaksi. 1866 alueelle valmistui kansakoulu ja 1869 viereen tyttökoulun rakennus. Tilan halkominen kunnan ja seurakunnan kesken tapahtui vasta 1888 ja ensin tyttökoulun rakennus siirrettiin pappilaksi 1892 kappalaista varten. Pappilaan liitetty puolikas sai kirkkoherran virkatalon oikeudet 1901 ja toinen kunnan puolikas jätettiin vaivaistaloa varten.

Köyhäinhoito käynnistyi Hausjärvellä Johanna ja Sofia Nordenswanin aloitteesta ja lahjoituksesta vaivaistaloa varten. Pitäjän ensimmäinen vaivaistalo, kutsumanimeltään Kitula, rakennettiin 1881 kirkon tuntumaan. Jo muutaman vuoden päästä vaivaistalo muutettiin tyttökouluksi ja sen asuntolaksi, ja edelleen 1913 kunnantaloksi.

Kunnalliskodin rakentaminen venyi kuitenkin 1900 vuoden päätöksestä aina 1905 asti. Laitoshoidon järjestämistä vauhditti 1906 voimaan astunut vaivaishoito-ohjesääntö ja pitäjän köyhäinhoidon siirto erityiselle vaivaishoitohallitukselle kunnassa. Alue kehittyi laitoshoidon varten ja vaivaishoito-ohjesääntö eli ruotujärjestelmä lakkautettiin Hausjärvellä. Edistyksellisestä kunnalliskodin rakennuksesta tuli laitoshoidon esimerkkikohde ja sosiaaliministeriön hyväksymä kunnallisen hoitotyön harjoittelupaikka.

Kunnalliskodin koko ja merkitys muistuttaa siitä, miten se palveli laajaa kuntaa Riihimäen ja Hyvinkään kuuluessa Hausjärveen. 1918 Hyvinkään erotessa Hausjärvestä kunnalliskoti ja tila palvelivat edelleen suurta kuntaa. Kunnalliskoti toimi myös maatilana palvelien laitoksen asukkaita. Kun hoidettavien määrä lisääntyi, ostettiin vanhoista kantataloista myös Laskola ja Heikkola osaksi kunnalliskodin aluetta. Kuvat Hausjärven historia ja <https://lepolantalo.fi/historiaa/>

4.6.1 Entinen kunnalliskoti, 08640300010147, Kappalaisentie 49 ja 53

Kuvaus ja arvo: Maisemallisesti keskeisellä paikalla sijaitseva rakennus, jolla puistomainen ympäristö Kappalaisentien varrella. Rakennuksen lounaispäädyssä 1960-luvun laajennussiipi. Pitkä hirsirakennus on sijoitettu kummulle ja sen keskivaiheilla on kaksikerroksinen osa, jossa sisäänkäynnit. Alue on säilynyt palveluiden ja asumisen käytössä peltomaiseman ympäröimänä maiseman kiintopisteenä.

Maankunnallisesti merkittävä kohde, johon liittyy maisemallisia, historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Entinen kunnalliskoti on osa maakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa, laitosrakentamista edustava arvorakennus, jonka muoto ja ulkoasu on säilytetty edustavasti, historiallinen todistusvoimaisuus ja kerroksellisuus. Arvo R, H, M. **Suositus sr-1.**

Historia: Vaivaistalo päätettiin rakentaa Pietilänharjulle pikkupappilan ja kansakoulun väliin. Suunnitelmaan kuului sairaalarakennuksen lisäksi mielisairalarakennus, asuin- ja talousrakennus, sauna- ja pyykkitupa, karjarakennus, puuliiteri ja ruumishuone, kaksi aittaa ja halkovaja sekä Pietilän entisen riihen ja ladon siirto. Rakennus valmistui 1905 Köyhäinkomitean hoitolaitoksen tyyppiirustuksin. Alkuperäisessä yksikerroksisessa rakennuksessa sijaitti keskellä ruokasali ja pääsisäänkäynti. Katteena oli päre ja ulkovuoraus tehtiin vasta painumisen jälkeen. Rakennustyöt urakoi Erland Ingberg. 1922 rakennus sai peltikaton ja ulkomaalauksen. 1923 uusi köyhäinhoitolaki toi nimeksi kunnalliskodin. 1925 valmistui asuinrakennus työnjohtajalle. 1931 käynnistyivät suunnitelmat saneerauksesta arkkitehti Paalasan suunnitelmin ja päätös laajennuksesta 1936, jolloin poikkipäätyjen kohdalle toteutettiin toinen kerros ja alueelle rakennettiin punatiilinen sauna- ja pesutuparakennus. Alue sai myös vesi- ja viemärijohdot sekä laitos keskuslämmityksen.

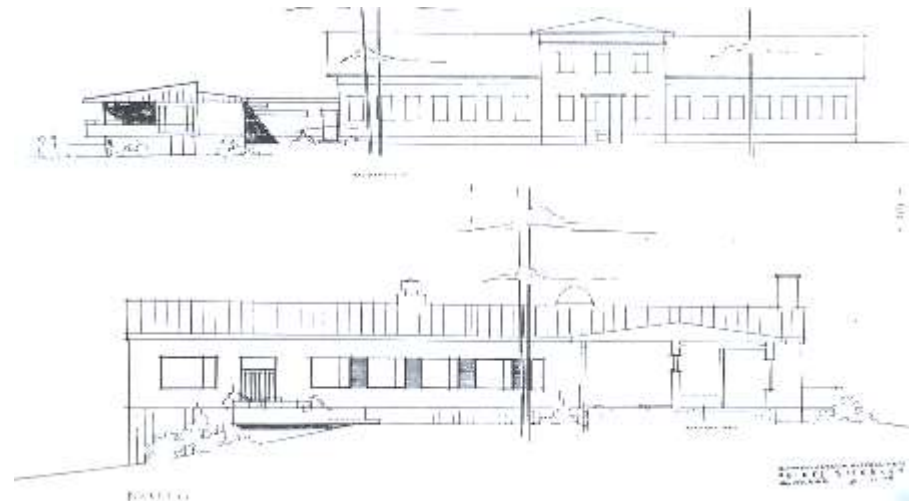

1960 kunnalliskoti siirtyi Hausjärven kokonaan kunnan omistukseen, tähän asti omistajana oli myös Riihimäen kauppa. Huonokuntoisen laitoksen suunnittelu käynnistyi ja länsipäähän sijoitettiin uusi sairaalasiipi lämpimällä yhdyskäytävällä, joka rakennettiin 1962–1963 ja vanha osa peruskorjattiin 1964-65. Loivakattoinen siipiosa sai ajan henkeen nauhaikkunat ja parvekkeen. Pihapiiriin tehtiin myös puistosuunnitelma 1967, Armas Pippingskjöld. Talossa on toiminut 1980-luvulla kansalaisopisto.

1992 rakennus sai lohkomisessa nimen Lepola. 2014 talo siirtyi kunnalta yksityiseen omistukseen ja on saneerattu juhlatilaksi Lepolan Talo nimellä. Päädyssä toimii palvelukoti, aiemmin Palvelukoti Raija Oy, 2013 toimijana Mainio Vire.

Ympäristö: 1918 kansalaissota vaikutti köyhäinkodin tarjoaman avun määrään. Vaikka Hyvinkää erosi Hausjärven kunnasta asukkaiden määrä kasvoi. Laitos sähköistettiin 1919. Asukkaita varten laajennettiin peltoalaa liittämällä Laskolan tila alueeseen ja rakennettiin 1921 uusi jyväättä, 1920 uusi puimala.

Piirros: Rakennusmestari Heikki Siikonen, Vaivaistaloista Lehtimajoihin.

Arkkitehdit Elias Paalanen 1884–1967 ja Martti Paalanen 1887–1961
 Martti Paalanen työskenteli sosiaaliministeriön arkkitehtina 1923–1928 ja veljensä Elias Paalasan kanssa yhteisessä toimistossa suunnitellen mm. Suonenjoen, Hämeenkyrön ja Mäntän kunnalliskodit sekä lukuisia muita kunnalliskoteja mm. Kärkölään.

Heikki L. Siikonen 1890–1973 Hyvinkäällä asunut rakentamisen opettaja ja rakennusmestari, jonka Rakennustoimisto Heikki Siikonen suunnitteli tyyppi-
 piirustuksia. Siikonen kirjoitti 1920–1930-luvuilla useita oppikirjoja ja oppaita mm. 1926 Pienviljelijän rakennusopas-teoksen.

Kuva: Palvelukotilaajennus ja kokonaisuus Kappalaisentieltä kaakosta.

4.6.2 Entinen mielisairaalarakennus, 08640300010119, Husuntie 18

Kuvaus ja arvo: Entinen mielisairaalarakennus, vanhoilta nimiltään Hourola tai Vatkula, sijaitsee Lepolan pohjoispuolella. Vaalea lautaverhottu rakennus, jossa kansallisromantiikan piirteitä. Entisöidyssä rakennuksessa on säilytetty talon alkuperäinen luonne ja rakennusosat alkuperäispiirustuksia seuraten. Luonnonkiviperusta, avokuisti, 6- ja T ikkunat pikkuruuduin, musta peltikatto, jossa kaksi korvaikkunaa.

Osa entisen kunnalliskodin kokonaisuutta, tyyppipiirroksia seuraava laitoserakennus. Arvo R, H, M. **Suositus: ma-alue**

Historia: Rakennuksen tyyppipiirustukset köyhäinhuoltokomitealta 1900-luvun alussa. Vuonna 1934 rakennuksessa tehtiin korjaustöitä sekä se vuorattiin ja maalattiin. Rakennuksen ympäristö on toiminut kunnan varikkoalueena kunnes se ensimmäisen kerran myytiin yksityisomistukseen vuonna 1990. Rakennukseen on tehty korjauksia ja muutoksia 1990-luvulla.

Ympäristö: Pihapiirissä on iäkäs kuusi ja avoin puutarha-alue. Pihapiirissä varastorakennus, hevostalli asuinrakennuksen vieressä, entinen navetta, sekä näiden välissä oleva tiilinen saunarakennus vuodelta 1936.

Kuvat: Entinen mielisairaalarakennus etelästä ja pohjoisesta.

Kunnalliskodin maatilien rakennukset, Husuntie

Ympäristö: Pohjoispuolella sijaitsevat maatalaan liittynyt rakennusryhmittymä. 1930 valmistunut alkuperäisiltä julkisivupiirteiltään hyvin säilynyt sementtitiilinavetta on toiminut myös pesulana ja lämpökeskuksena, josta kertoo nurkassa sijaitseva tiilimuurattu piippu. Alkuperäinen tiilirakenteinen sauna- ja pesularakennus on vuodelta 1936.

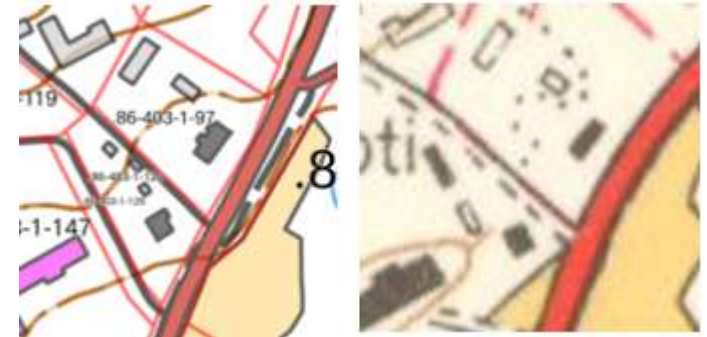
Osa entisen kunnalliskodin kokonaisuutta, tyyppiirroksia seuraava laitosrakennus. Arvo R, H, M. **Suositus: ma-alue**

Kuva: Sauna- ja pesularakennus on vuodelta 1936.

4.6.3 Entinen työnjohtajan asuinrakennus, 08640300010124, Kappalaisentie 45

Kuvaus ja arvo: Kunnalliskodin kokonaisuuteen kuuluva 1920-luvun klassismia edustava ns. pehtoorin talo. Harjakatto on konesaumattua peltiä jalkarännein, maalattu punaiseksi. Vuoraus peiterimalaudat ovat vaalean kellertävät, listat valkoiset. Valkoiset ikkunat ovat 6- ja 9-ruutuisia I-karmein. Pitkällä sivulla on avokuisti ja päädyssä pulpettikattoinen uudempi umpikuisti. Päädykolmiossa on lunetti-ikkuna, ullakolle räystäään alla vinoristillä jaetut ikkunat. Päädyssä on harjakattoinen tiilistä muurattu kellarin rappu. Osa entisen kunnalliskodin kokonaisuutta maakunnallisesti arvokkaalla kulttuurimaisema-alueella, 1920-luvun kerrosta edustava arvorakennus, joka on säilyttänyt hyvin alkuperäiset piirteensä. Arvo R, H, M.
Suositus: ma-alue, sr-2 edustava 1920-luvun klassismi

Historia: 1925 rakennettu rakennusmestari J. Emil Olanderin (1874–1945) piirtämä kolmen asunnon asuinrakennus kunnalliskodin henkilökunnalle. Rakennuspaikkana oli Pietilän päärakennuksen paikka, joka oli muutettu leivin- ja työtuvaksi. 1964 muutoksia asuntolaksi. Piirustusten signeeraus J. Emil Valorinta. Nykyisin yksityisomistuksessa.

Ympäristö: Pihapiirissä pieni hirsinen saunarakennus. Vihreää tonttia rajaavat pensasaidat. Kartat: Peruskartta 2021 ja 1964. kuvat: Julkisivulounaaseen, päädyt ja sauna.

4.6.4 Kansakoulusta kirkonkylän päiväkodiksi

Kirkonkylän vanhat koulurakennukset on purettu ja samalla paikalla sijaitsee nykyisin Hausjärven kirkonkylän päiväkoti.

Kirkonkylän kansakoulu valmistui 1866, rakennusmestari oli Salomon Backberg ja oppilasmäärä noin 120. Rakennuksen rinnalle rakennettiin tyttökoulu 1869 sisältäen opettajattaren asuinhuoneet. Tyttökoulun opetus siirrettiin kuitenkin jo 1884 nk. Kitulaan lähelle kirkkoa. 1907 vanhaa koulutaloa laajennettiin asunnolla, luokkahuoneella ja käsityösalilla. Kuva: Kirkonkylän kansakoulu maantieltä nähtynä teoksesta Keskitalo, O. 1964: 685.

Vanha kansakoulurakennus purettiin 1959 ja sen viereen rakennettiin uusi pulpettikattoinen koulurakennus 1958, suunnittelu Rakennustoimisto Heikki Siikonen Hyvinkäältä. Lisäksi koulun länsilaidalle rakennettiin koulun asuinrivitalo, joka on nykyisin kunnan vuokra-asuntoina. Koulu oli käytössä 1959-2010, jolloin koulupiiri liitettiin Hikiään, jonne rakennettiin uusi koulukeskus. Kuva: Toivola, L. & Mäkelä, H. 2010: 17.

Kuvat alla: Tontin länsiosan vuokratalot ovat tyypillistä 1950-luvun arkkitehtuuria. Uusi rakennus paikalla valmistui 2012. Kirkonkylän koulu muuttui päiväkodiksi 2020.

4.6.5 Entinen tyttökoulu, Pikku Pappila, 08640300010097, Kappalaisentie 41

Kuvaus ja arvo: Pikku-Pappila tai Puustelli sijaitsee Husuntien ja Kappalaisentien kulmassa, jossa Kappalaisentien laidalla kiviaita rajaa pihapiiriä. Talo on uusrenessanssi- ja nikkarityylinen harjakattoinen puurakennus, jossa runsaasti yksityiskohtia. Päätyikkunat kärkikolmiolliset, pitkillä sivuilla haukkaikkunat räystäslinjassa. Kuusiruutuiset ikkunat, lautavuoraus vyöhykkeittäin, väritys vaalean harmaa öljymaali valkoisin listoin ja koristein. Punainen tiiliprofiloitu peltikate. Pihan puolella kuisti. Puistomaisessa pihapiirissä on entinen navettarakennus 1900-luvun alusta. Rakennuspihapiireineen on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä. Maankunnallisesti merkittävä kohde, johon liittyy maisemallisia, historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Osa entisen kunnalliskodin kokonaisuutta maakunnallisesti arvokkaalla kulttuurimaisema-alueella, Koulu- ja virkamiestalohistoriaa edustava arvorakennus, joka on säilyttänyt hyvin alkuperäiset piirteensä. Arvo R, H, M. **Suositus: sr-1**

Historia: Hausjärven seurakunta osti vuonna 1869 valmistuneen entisen tyttökoulun rakennuksen kappalaisen virkataloksi toiminnan siirryttyä Kitulaan jo 1884. Pikku Pappila oli pitäjänapulaista varten. Rakennusta varten oli lohkaistu Pietilän maista uusi tontti Kivekäs, jolle rakennus siirrettiin 1892 tehdyllä päätöksellä. Puustelli oli papin virkatalo 1960-luvulle, jonka jälkeen rakennus siirtyi yksityisomistukseen. Rakennus tuhoutui palossa 2003, jonka jälkeen se kunnostettiin uudelleen. Alun perin rakennuksessa on ollut kaksi kuistia.

Kuvat: Päärakennus Kappalaisentien puolelta, pihalta sekä navetta tontin pohjoislaidalla. Vihreä puutarha.

Ympäristö: Puustellin pihapiirissä on punamullattu piharakennus sekä 1900-luvun alun talli- ja navettarakennus, jossa on mansardikatto, punatiihinen eläinsuojaosa ja puurakenteinen vaunuvaja- ja lato-osa. Rankarakenneiset päädyt ja itäisin osa ovat punamullatut ja vuorattu peiterimalaudoituksella. Vuorilaudat ja listat ovat valkoiset, ovet harmaat ja pieniruutuiset ikkunat punaiset.

Kuvat: Puustellin talli- ja navetta ja piharakennus.

5 Hikiän kylä Hämeen tien varrella

Kulttuuriympäristön ominaispiirteet: Hikiän kylän historiallinen asutus ja palvelut sijoittuvat Hausjärven kirkonkylältä etelään Vanhan Hämeen, nykyisen Hikiäntien varteen. Rakennettu kerroksellinen väljä nauhakylä Karhintien risteyksestä aina etelään Kuruntien risteykseen. Tieraitti kulkee harjuketjun laitaa, pohjoisessa itäreunaa ja etelässä Kalkeen kylässä tie nousee harjulle ja vaihtaa linjausta länsipuolelle, jossa länteen erkanevat Selänojantie ja Viinuntie, jolla historiallinen kylätontti.

Arvokkaat kulttuuriympäristökerrostumat:

Tiestö ja kylätontit

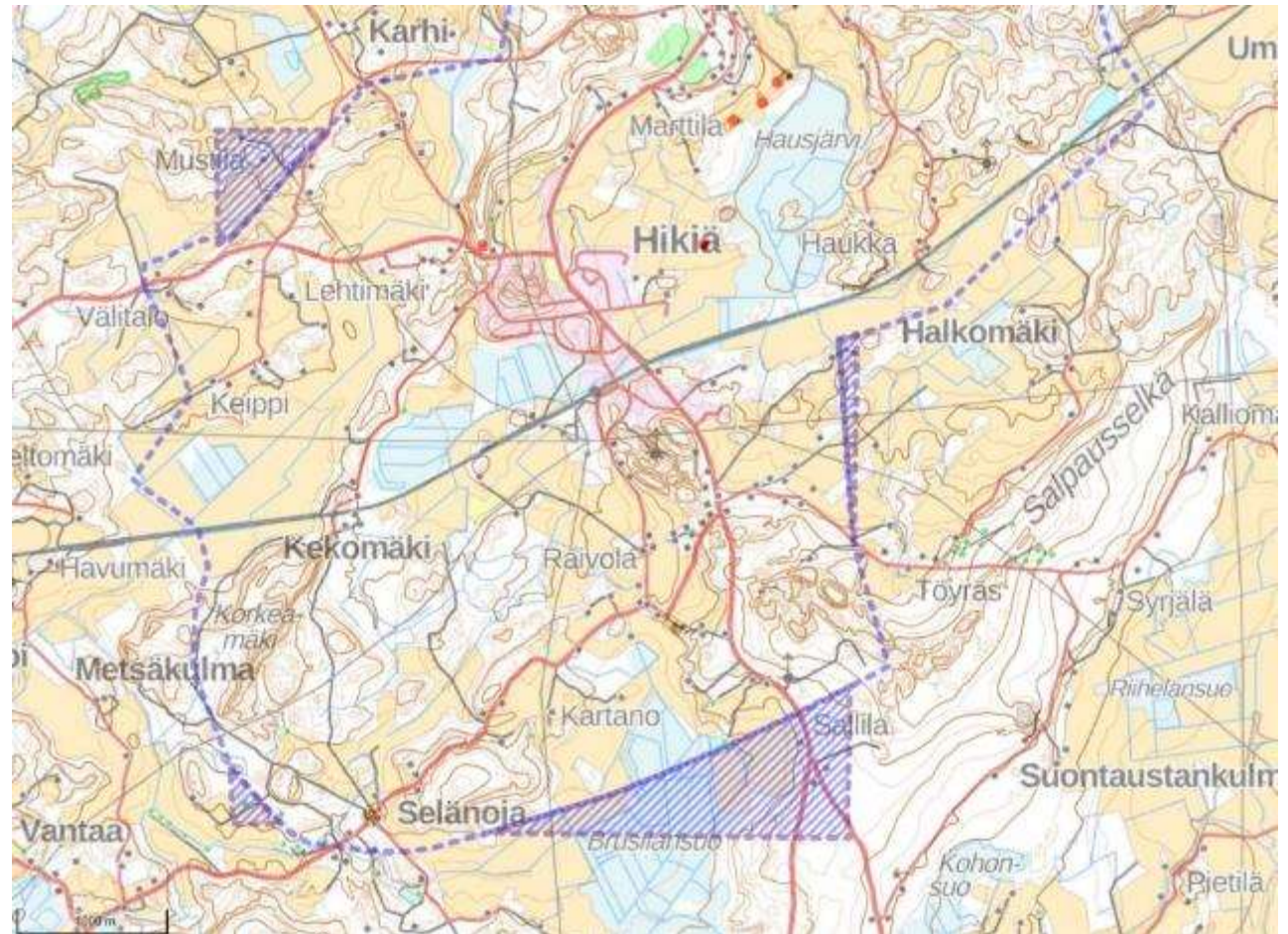
- Vanhat tielinjat: Vanha Hämeentie, Kalliontie, Selänojantie, Viinuntie vanha kylätontti ja tielinja

Teollinen, kauppa, käsityöläisyys

- Riihimäki-Pietari rata, asemanseutu, Hikiän asema
- Lemmenpolku ja Riiakan lähteen ympäristön 1900-luvun itsellisten asutus
- Hikiän päämuuntoasema 1926, rautarouvan verkoston yhteiskunnallinen merkitys

Viljelymaisema, kyläkoulut

- Viljelymaisema tilakeskuksineen, Kalkeen tila
- Selänojan kylä
- Palanderin koulu ja Hikiän koulu

Rakennuskanta on kerroksellista. Hämeen tien risteyksiin ja aseman lähelle syntyneet alueet ovat laajentuneet ensin raittia pitkin ja viimeiset kullekin aikakaudelle tyypillisinä alueina, jotka muodostavat ehyitä aluekokonaisuuksia. Kartta: Kohdealueen ja lisäosien rajaus violetilla (OYK 1979) Pohjakartta MML 2021.

Vanhan Hämeentien linjaus näkyy 1872 kartalla pohjoisete-läsuuntaisena. Hikiän kylän vanhimmat osat syntyivät jo keskiajalla Hämeen tieltä haarautuvalle nykyiselle Viinuntielle, Pakkalan ja Raivalan tilat sen luoteispuolelle ja Kalkee nykyisten Kallion- ja Selänojan-tien risteykseen. Pohjoisessa Wuorenalusta Karhintien riste-yksen tuntumassa muodosti oman osansa kylää.

Viimeisenä syntyi Hikiän ase-makylä 1870 avatun Riihimäki-Pietari radan ja Hämeentien riste-ykseen. Radan varteen raken-nettiin myös Kekomäen vahtitupa Hämeen tiestä läntisen harjuketjun ja radan risteys-kohtaan.

Kartta: Ote 1872 Senaatinkar-tan lehdet 29 ja 30 yhdistel-mästä. KA. Keltaisella lännessä Kekomäen vahtitupa, pohjoi-sessa Wuorenalusta, Hikiän asema, Hikiän vanha kylä Kal-keessa, Pakkala ja Raivala sekä eteläisimpänä Viinuntie.

Ilmakuva Röni-Kuva Oy 2021. Kuvassa näkyy Hikiäntie maisemallisen kokonaisuuden runkona. Uudemmat asuinalueet näkyvät muodostavat omat kokonaisuutensa jatkumona koulukeskuksen alueelle.

Nykytila: Hikiän kylä on Kanta-Hämeen maakuntakaavassa 2040 osa maakunnallisesti arvokasta rakennettua kulttuuriympäristöä kylän pohjoisosassa Kajannon alueella sekä etelässä Kalkeessa sekä Selänojan alueella. Hikiän rautatieasema on maakunnallisesti arvokas. Hikiän kylän arvokkaan rakennetun ympäristön kerroksia ovat 1500-luvulta asti kehittynyt vanhojen kantatalojen pihapiirit ja viljelymaisema, rautatie ja sen yhteyteen syntynyt 1800–1900-lukujen asemakylä radan molemmin puolin sekä 1920-luvulta asti kehittyneen valtakunnallisen sähköverkon vanhimmat rakennukset ja rakenteet.

Edellisen KUKUSE-selvityksen kohteet 2005 ovat säilyneet lähes muuttumattomina, lukuun ottamatta Simolan tilan päärakennusta (1932) nk. terveystalo, joka on purettu huonokuntoisena uuden koulukeskuksen läheltä 2016. Rakennuskanta muodostuu vanhoista tiloista, 1900-luvun alkupuolen ja sotien jälkeisestä pientilatyypisestä omakotiasutuksesta sekä uudemmissa kerroksista, jotka on rakennettu lähes erillisinä asuinalueina raitin tuntumaan vanhojen tilojen laiduille sekä peltoalueelle.

Kylän ydinkohdaksi on rakentunut 2010 valmistunut laajakoulukeskus, Ekon koulu, joka sijaitsee Karhintien risteyksessä. Koulua ympäröivät asuinalueet sekä paloasema, asuintalossa toimiva nuorisotila ja Hikiän seisakkeen yhteydessä sijaitsevat teollisuustilat. Koulun tuntumassa sijaitsevat selvityskohteen ainoat kerrostalot sekä rivitaloalueet, jotka edustavat aikansa tyyppillistä tavanomaista rakentamista. Vanhat palvelutilat ovat muuttuneet asuintaloiksi tai jääneet tyhjilleen. Radan ja tien risteyksessä toimii Hikiän seisake. Vanha Hikiän rautatieasema on yksityisasuntona. Radan eteläpuolella asemanseutu muodostaa tiiviin asuinalueen, jossa palveluista jäljellä on päiväkotia, jonka lakkauttaminen oli esillä selvitysaikana. Asemanseutuun kuuluu laaja Hikiän muuntoasema-alue, jonka 1920-luvun klassistinen vanhin osa on paikallisesti arvokas rakennus sekä arkkitehtuuriltaan kansallisena teollisena tyyppirakennuksena että osana kansallista teollisuushistoriaa Imatran Voiman IVO:n nk. rautarouva-sähköverkon risteysasemana. Asemanseudun eteläpuolella sijaitsevat Viinuntien kylätontti sekä Kalliontien ja Selänojantien risteyksessä sijaitsee vanha kylä Kalkee.

Kartta: Ote maakuntakaavakartasta 2040 (2019). Maakuntakaavan liite kuvaa maisema-aluetta seuraavasti: *Paikassa, jossa Selänojantie haaraantuu Vanhasta Hämeentiestä, on kaunista kulttuurimaisemaa. Kulttuurihistoriallisesti merkittävää rakennuskantaa on Kalkeen, Pakkalan ja Seppälän tiloilla. Alueen keskellä on vanhaa itsellisasustusta. Hikiän kansakoulu on edustava näyte 1950-luvun kansakouluarkkitehtuurista.*

Hikiän kylän historia ja keskeiset muutokset: Hikiän kylän historia liittyy olennaisesti kulkureittiin rannikon ja sisämaan välillä. Reitin ja Hikiän kylän merkitys kasvaa 1550 Helsingin perustamisen jälkeen.

Hikiän nauhamaisen rakenteen painopiste on siirtynyt Viinuntieltä vanhan kylätontin ja sen tilakeskusten yhteydestä Hikiäntien varteen ja aseman ympärille. Hikiän rautatieasema ja Hikiäntien linja-autoreitit synnyttivät radan molemmien puolen kyläjatkumon Hikiäntien varteen, joka ulottui aina Karhintien risteykseen. Rautatie toi aseman ympärille asutusta ja palveluita. Hikiä oli 1930- ja 1940-luvuilla pitäjän keskeisin kylä, jonne keskittyivät linja-autoreitit, matkahuolto, kaksi osuuskauppaa, kahvilat, osuusmeijeri, saha- ja höylälaitos, sepänpaja ja mylly ja metallitaontapaja.

1900-luvun alun kerrostuma sijoittuu aseman pohjoispuolelle, jossa Riiakanlähdeä hyödynsi mm. virvoitusjuomatehdas. 1920-luvulla rakennettiin myös Hikiän muuntoasema ja sen voimalinja-verkosto.

Hikiäntie on vanhasta linjauksesta huolimatta osin menettänyt kylätien luonnetta, linjaus aseman kohdalla on muuttunut maantiesillan myötä. Maantiesilta näkyy ensimmäisen kerran kartoilla 1974 peruskartassa. Tietä on kehitetty turvallisuutta ja tekniikkaa painottaen ja vanhat rakennukset jäävät tielle alisteiseksi. Rata ja voimalinjat jakavat alueen moneen pienalueeseen, joilla on oma-lemmainen identiteetti. Kartta. 1855–1856, Kalmbergin kartasto, JY.

5.1 Vanha Hämeentie Hikiässä

Vanha Hämeentie, nykyinen Hikiäntie, nousee Hausjärven kirkolta ohi hautausmaahan ja siunauskappelin, jonka jälkeen tie laskee peltovainioiden reunaan jatkuen Hikiän kylään. Vanha linjaus kulki Hikiän nykyisen Asemantien ja tasoris- teyksen kautta vielä 1960-luvulla radan eteläpuolelle. Kuvissa nykyinen Hikiäntie, joka ohittaa asemanseudun idän puolelta maantiesillan kautta.

5.2 Hikiän kantatalot keskiajalta

Hikiän vanhinta kulttuurihistorian kerrosta ovat Viinuntien historiallinen kylätontti sekä jo keskiajalta tunnetut tilakeskukset. 1539 veroluettelon taloja olivat Raivala, Rusila, Kartano, Hengetöin, Seppälä ja Isotalo, jotka kaikki sijaitsivat Hämeentiestä länteen erkanevan kyläraitin varressa.

Hikiän kylän taloille tyypillistä on ollut jatkuva muutos: taloja on vuoroin autioitunut, otettu käyttöön uudelleen, jaettu suvun kesken ja yhdistetty uuden omistajan toimesta. Rakennuksia on palanut, niitä siirretty, täydennetty, ja muutettu kaikilla vuosisadoilla. Kantatalojen nimistö ei ole ollut sidottu paikkaan, vaan saman nimisiä taloja sijaitsee jakamisten ja siirtojen vuoksi samalla seudulla. Autioituneita taloja asutettiin uudelleen, jolloin isäntä toi nimen tullessaan tai vanha nimi säilyi edelleen tai muokattuna. Talojen omistajina ovat olleet vuoroin talonpojat, vuoroin kruunu. Vanhinta kulttuurimaisemaa eteläisessä Hikiässä vanhan kylätontin vaiheilla ovat tielinjat ja viljelty peltomaisema. Kulttuuriarvoa on talonpaikoilla sekä yksittäisillä käytöstä pois jääneillä rakennuksilla, joissa vanha ilme on tallella mutta huonokuntoisina. Pihapiireistä löytyy yksittäin arvokkaita luhtiaittoja sekä pihapiirejä, joskin monin paikoin pihat ovat kasvaneet umpeen. Oman kerroksensa muodostavat 1900-luvun rakentaminen, sotien välinen ja jälkeinen runsas asutuskausi, jonka usein tyyppiipiirustuksin toteutetut maatilat ja ulkorakennukset 1920–1950-luvulta antavat suomalaiselle maaseudulle tyypillisen ilmeen. Harjakatot, 1,5 kerroskorkeus ja puutarhan ja rakennusten yhdessä muodostamat pihapiirit toistuvat läpi koko alueen.

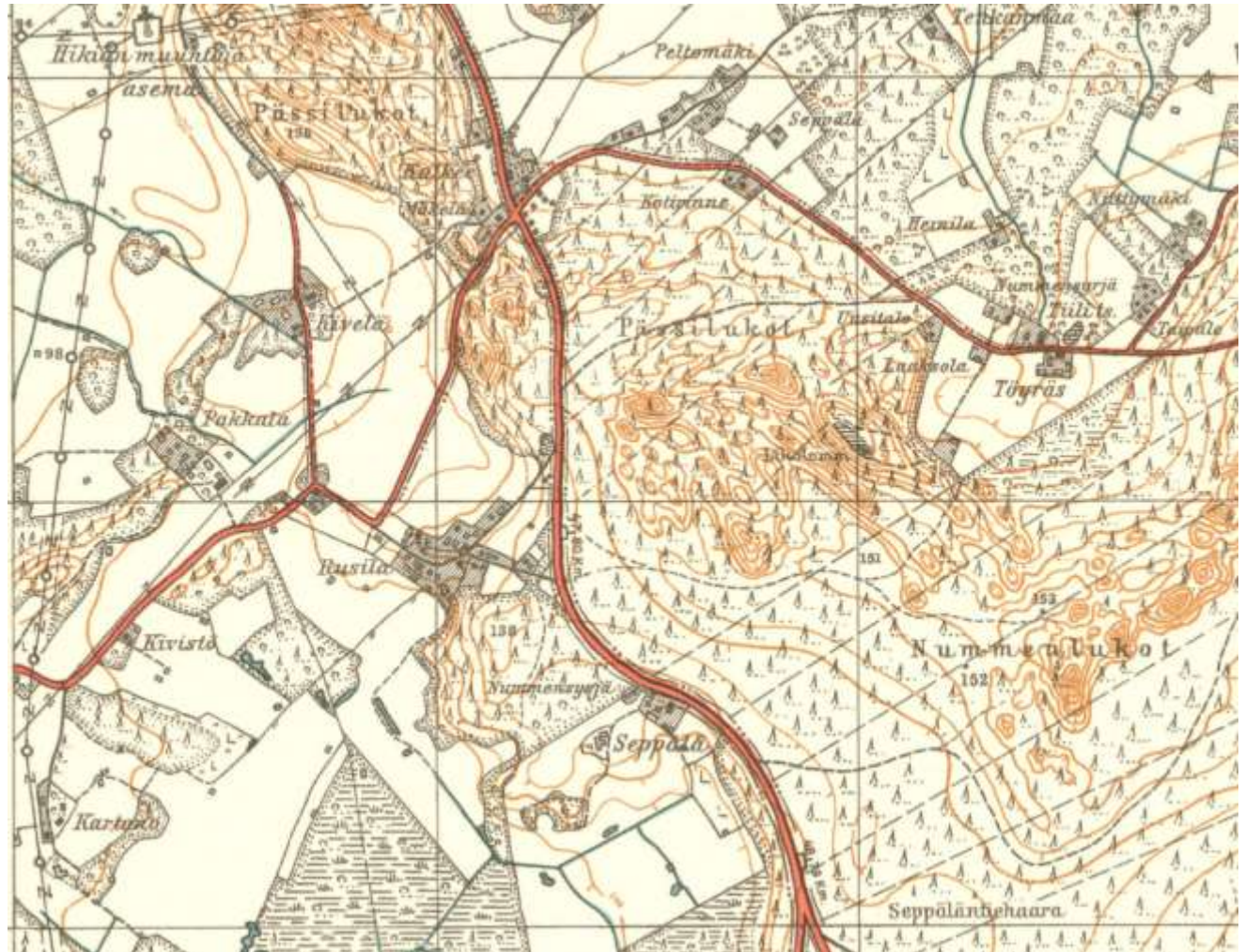
Hikiän kantatalojen historia ulottuu nykypäivään. Taloista suuri osa autioitui 1500-luvun lopulla mm. Kartano, Rusila, Hengetöin ja Raivala. Seppälä ja Isotalo olivat 1559 alkaen rälssitaloja ja pysyivät asuttuina. Autiotalojen asuttamisyriytyksien jälkeen Hikiän talot palautuivat kruunulle 1674 vuodenvaiheilla ja Seppälä ja Isotalo 1723. Isotalo jaettiin kahteen osaan 1778 ja kantatalo jaettiin kahtia uudelleen vuonna 1790 Alimmaiseksi ja Ylimmäiseksi Isotaloksi. Seppälä jaettiin kahtia veljesten kesken, toinen puolisko muutettiin kylästä Kaamustanmaalle Kaamos-Seppäläksi. Raivalan talo laajennettiin kahdeksi: Raivalaksi ja Halkomäeksi. Brusila toimi kestikievarina 1730-luvulta lähtien, ja se jaettiin vuonna 1799 kahdeksi tilaksi. Vuonna 1864 Brusilan tilat yhdistettiin, ja isännäksi tuli tarkastaja Karl Gustav Kyrklund.

Kantataloista Hengetöin muuttui 1897 Pakkalaksi, joka on tilan nimi edelleen. Tila on tyhjillään ja huonokuntoinen, mutta säilyttänyt ulkoasunsa 1800-luvun puolelta. Hengettömän tilan elvytti vuonna 1731 Lauri Yrjönpoika Torholasta. Tila jaettiin vuonna 1771 kantatilaksi ja Ylitaloksi. 1862 kaupunginkirurgi Fredrik Pihlflykt tuli Hengettömän tilan omistajaksi, ja tilan jaetut puoliskot yhdistettiin. Vuonna 1897 talon nimi muutettiin Pakkalaksi.

Kalkeen tila on lohkottu Kartanosta vuonna 1766. Isojaon yhteydessä 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa Hikiään muodostettiin seuraavat neljä uudistaloa: Savela (1787), Nummenmaa (1794), Hautala (1805) ja Mattila (1805). Hengetöin on tunnettu Pakkalan tilana vuodesta 1897 lähtien. Isotalo taas jaettiin II maailmansodan jälkeisen asutustoiminnan yhteydessä. Uudistalot eivät sijaitse selvityksen kaava-alueella.

Isotalon ja Brusilan naapurina vuosisatojen ajan ollut Kartano halottiin vuonna 1766 veljesten kesken. Jälkimmäisestä puoliskosta alettiin käyttää Kalkee -nimeä. Myös Kalkee jaettiin vuonna 1789. Ridasjärveläiset isäntäveljekset, Tuomas ja Juho Aaponpoika saivat neljännen talon haltuunsa, ja vuonna 1855 edellisen poika, kestikievari Vilhelm Paalander sai koko Kalkeen tilan. Hikiäntien toisella puolella oleva vanha päärakennus toimi kestikievarina, jossa vierailivat muun muassa Juhani Ahon ja Alexander Järnefeltin perheet.

Kartta: 1940 topografiakartta kuvaa Hikiän säilyneiden vanhimpien tilojen sijainnin ja laajuuden. Hikiäntien ja Kalliontien risteyksessä on Kalkeen tilakeskus, etelässä vanha Hikiän kylä Rusilan kohdalla, Selänojentien varrella Pakkala, Kartano. Etelämpänä Seppälä. MML.

5.4 Viinuntien vanha kylätontti

Kuvaus ja arvo: Vanha historiallinen kylätontti on sijainnut nykyisellä Viinunttiellä, joka kulkee Selänojentien mutkasta Hikiäntielle. Tie laskee Hikiäntieltä varjoisaa Suokankaan rinnettä länteen. Haarautuva tielinja pohjoisemmaksi Hikiäntielle sekä Kulmalan ja Ylitalon pihapiirien välistä kulkeneet tielinjat ovat vielä osittain näkyvissä. Ylitalon tontilla vanha luhtiaitta sekä päärakennus, johon on tehty lukuisia muutoksia.

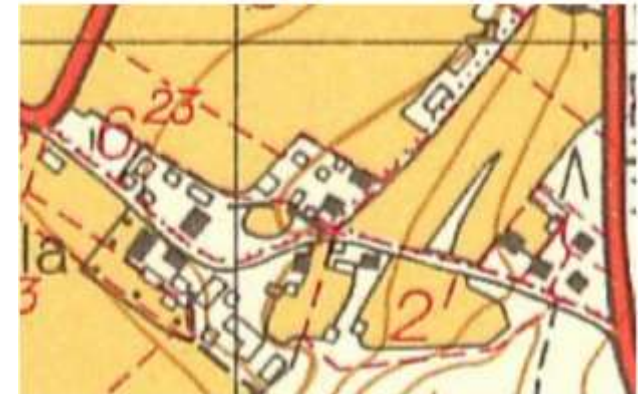
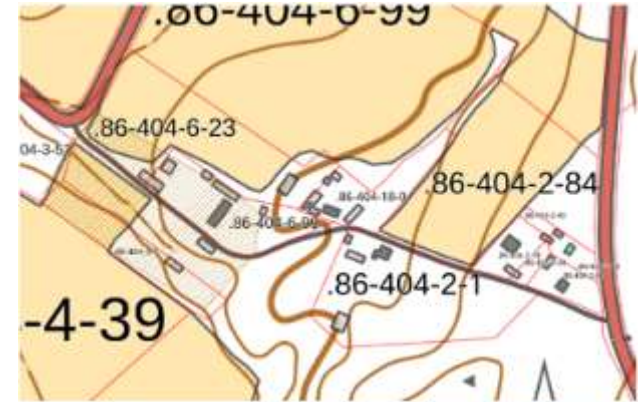
Historia: Tien varressa ovat sijainneet Hikiän kantatalojen Rusilan, Kulmalan ja Nummelan sekä Ylitalon tilat. Ylitalo on 1771 jaetun Isotalon puolikas. Rakennuskanta on kerroksellista, mutta voimakkaasti muuttunutta. Kylätontin kohdalla 1930- ja 1940-luvun ilmakuvissa näkyvät Viinunttien eteläpuolen rikkaat rakennetut pihapiirit on pääosin purettu. 1996 palaneesta Rusilasta on jäljellä autio asuinrakennus ja ulkorakennus, sekä portin kivitolpat tien varressa.

Kylätontin alue on maankunnallisesti merkittävä kulttuuriperintökohde, johon liittyy historiallisia arvoja. Kylätontti sijaitsee maakunnallisesti arvokkaalla kulttuurimaisema-alueella. Arvo H.

Suositus: s, Muu arkeologinen kulttuuriperintökohde, historiallinen kylätontti tai talontontti. Muu kulttuuriperintökohde esim. historiallinen kyläpaikka. Alueella olevat historialliset asutus- ja elinkeinorakenteet on säilytettävä. Suuremmista kohdetta koskevista suunnitelmista tulee neuvotella Kanta-Hämeen alueellisen vastuumuseon kanssa. Viinunttien vanha linjaus tulee huomioida osana kylätonttia.

Karttaotteet: Kylätontti Senaatinkartalla 1872, peruskartat 2021 ja 1960, sekä topografiakartta 1940, MML avoimet ai-neistot. Vanha kylätontti ruskealla raidoituksella.

Kuvat: Näkymät Ylitalon päärakennus ja luhtiaitta ja näkymä Selänojantieltä kaakkoon kohti Viinuntietä. Tienäkymä Viinuntieltä kohti länttä, Viinuntie 20. Alarivin kuvissa Rusilan vanha asuinrakennus vasemmalla idästä ja oikealla sama rakennus lännestä.

Kuva: Vasemmalla kuvassa Ylitalon rakennuksia ja oikealla 1996 palanut Brusilan (Rusila) päärakennus, jossa toimi Hikiän kestikievari. Toivola, L. & Laitila, J: 1996: 85.

Kuva: Viinuntiellä Brusilan eli Rusilan kestikievarista muistuttavat kiviaidan tolpat.

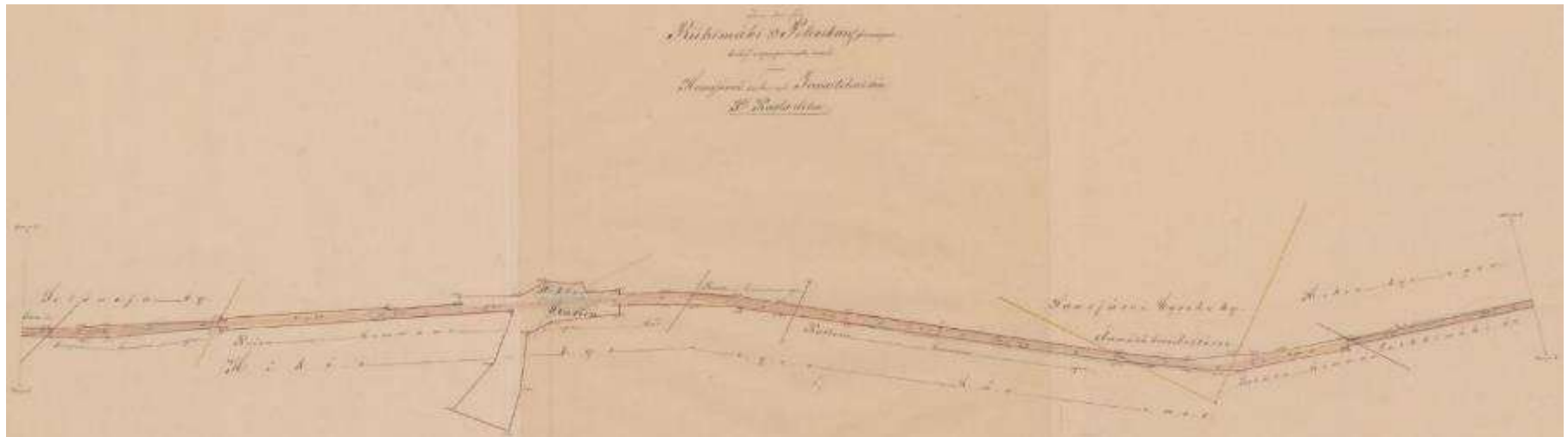
5.5 Hikiän kestikievarikydeistä rautateille

Tiloilla oli keskeinen merkitys Hämeen tielle kulkureittinä, koska kestikievarijärjestelmä takasi etenkin virkamiesten matkustamismahdollisuuksia. Hikiän kestikievari perustettiin Turkhaudan ja Hyvinkään välille Vanhalle Hämeentielle. Kestikievari toimi ensin Rusilassa, sitten Kartanossa ja sitten Kalkeen tilalla. Talonpoikia määrättiin hollikyytien järjestämiseen rangaistuksen uhalla ja hevosten pitoa hollikyytiä varten joutuivat pitämään myös pienet talot hollivuoron mukaan. 1844 kievarit suorittivat itse kaikki kyydit. Hikiän sijainti vaikutti myös postitalon sijoittamiseen alueelle. Kuten kyydeistä, myös kruununpostista huolehtivat talonpojat. Hikiän postitalo oli Isotalo. 1845 postivuoroja kulki viikoittain kaksi edestakaista vuoroa Helsinki-Hämeenlinnan välillä.

Maanteiden ja siltojen rakentaminen ja kunnossapito olivat maanomistajien rasituksena 1884 asti, jonka jälkeen myös teollisuuslaitosten tuli maksaa teollisuusmanttaalia kunnan tie- ja siltakassaan. 1885 majatalot ja niiden kyyditysvelvollisuus huutokaupattiin määräajaksi.

Hikiän kylän merkitys ja koko kasvoi, kun rata rakennettiin Riihimäeltä Pietariin 1868–69. Ratalinjaus seurasi Salpausselkää, jossa pengerrystyöt olivat helpot ja siltoja tarvittiin vähän, mutta alavat kohdat olivat soistuneita rantamaita ja laakson pohjia. Hikiän vanha kylätontin alue ja Kalkee jäivät linjauksen eteläpuolelle, jolloin Hikiän kylä laajeni uuden aseman ympärille.

Kartta: Riihimäki-Pietari rata, Hausjärvi. 1870, KA.

5.6 Hikiän asemanseutu

Kuvaus ja arvo: Ilmakuva 2021 asemanseudusta antaa hyvän kuvan alueen muutoksesta alueella. Rata on voimakas raja ja sen laidalle on syntynyt teollisuusalue seisakkeen yhteyteen. Vanha raitti on katkennut ja sen rakennuskanta ei hahmotu enää kokonaisuutena. Riikanlähde on ollut yksi syy asema-alueen kehittämiseen.

Kartat: Peruskartta 2021 ja 1960, MML. Ilmakuva Röni-Kuva Oy, 2021.

Historia: Ote Senaatinkartasta näyttää Hikiän asemanseudun alkuvaiheita. Radan eteläpuoli rakentui vasta 1900-luvun vaihteessa. Vanhan Hikiäntien alitse kohti itää laskee Hikiänoja aseman pohjoispuoleiselta suoalueelta. Hikiän asemanseudulla oli aseman ja sen rakennusten lisäksi ensin vain muutamia muita rakennuksia, joten Hikiän asemakylä syntyi melko hitaasti radan ja liikenteen kasvun myötä.

Rata valmistui 1869 ja liikennöinti alkoi 1870. Asemanseutu muodosti vielä 1960-luvulla yhden melko tiiviin kokonaisuuden tasoristeyksen ympärille. Aseman ympärille oli rakennettu rautatievirkamiesten asuntoja, liikerakennuksia, itsellisten asuntoja sekä täysihoitola. 1926 rakennettiin Hikiän Imatran Voiman IVO:n muuntoasema, joka toi edelleen kasvua asemanseudulle. Vanha Hämeentien linjaus säilyi maantiesillan rakentamiseen asti, peruskartoilla maantiesilta esitetään 1974. Hikiän aseman ympärille muodostui asutus- ja teollisuuskeskus, joka kasvoi nopeasti kirkonkylää suuremmaksi. 1960-luvulla Hikiän asukasluku oli noin 700 henkeä, kirkonkylän vain reilut 200 henkeä. Kartat: Senaatinkartta 1872, KA.

5.6.1 Hikiän asema, 08640400010501

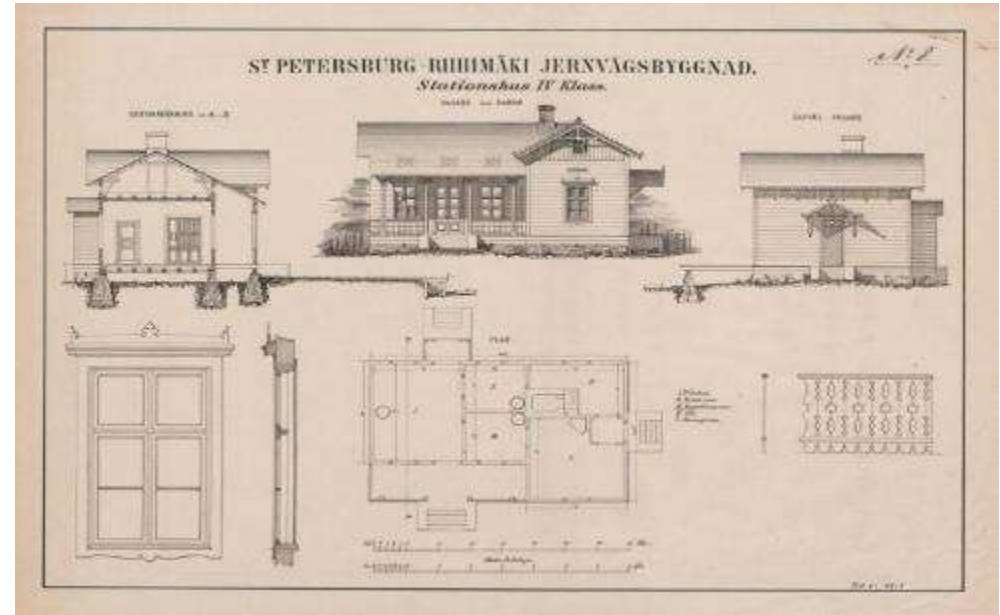
Hikiän rautatieasema. Valokuvakortti. Kulkenut postissa 1915. Kokoelma Aki Ranta.

Kuvaus ja arvo: Asemalle on palautettu rakennushistoriallinen luonne ja pihapiirin rakennuksia on säilynyt hyvin. Puistoa ei ole enää havaittavissa ja talusrakennuksia on muutettu. Pihapiirissä on makasiini, sauna- ja ulkorakennuksia sekä kaivokoppi ja maakellari. Maakunnallisesti merkittävä kohde, johon liittyy maisemallisia, historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Hikiän rautatieasema on maakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö ja ennallistettu rakennushistoriaa kunnioittaen 2000-luvulla yksityisasunnoksi. Asemarakennus ja aseman pihapiiri edustavat tyyppillistä rautatiearkkitehtuuria, jonka muoto ja ulkoasu on säilytetty edustavasti. Perusteet tyyppillisyyden ja säilyneisyyden muodostaa maisemallisen kokonaisuuden eteläpuolen asemanseudun kanssa. Arvo R, H, M. **Suositus sr-1.**

Itäpuolella punatiilinen uusi huoltorakennus.

Historia: Hikiän asema valmistui 1869 rautateiden arkkitehdin Knut Nylanderin IV-luokan tyyppiirustuksin. Laajennuksia on tehty 1873 ja Bruno Granholmin suunnitelmin 1904. Asema muutettiin miehittämättömäksi liikennepaikaksi vuonna 1976 ja tavaraliikenne lopetettiin vuonna 1991. Asemalaitureita siirrettiin kesällä 2005 Lahden suuntaan seututien 290 ylikulkusillan yhteyteen, mikä mahdollisti vanhalla asema-alueella olleen laituripolun poistamisen käytöstä. Samalla suljettiin myös Asemantien ja Sepäntien välinen kevyen liikenteen tasoristeys, joka sijaitsi nykyisten laiturien länsipäässä. Asemarakennus, tavarasuoja ja asema-alueen muut rakennukset siirtyivät Senaatti-kiinteistöille vuonna 2007.

Ympäristö: Radan vastakkaisella puolella on rautatiehenkilökunnan asuinrakennus. Tyyppillisistä asema-alueista poiketen rautatievirkamiesten asuinrakennukset ja varasto sijoittuvat radan vastakkaiselle puolelle. Asema ei enää hahmotu Asemantien osaksi vaan rajautuu erilliseksi radan varren pihapiiriksi. Itäpuolella aseman pihapiiriä punatiilinen uusi huoltorakennus.

IV-luokan asema, Riihimäki-Pietari-rata, suunnitelma Knut Nylander, KA. Peruskartta 2021, MML.

Kuvat: Hikiän asema etelästä 2021 ja 1915 postikortissa, jossa näkyy 1904 tehty länsipään laajennus ja kaivokoppi. Oikealla saunarakennus hirrestä.

Kuvat: Pihapiirissä on säilynyt maakellari. Rakennuksia on kunnostettu ja uudisosat on sovitettu osaksi kokonaisuutta. Radan eteläpuolella sijaitsee aseman varastomakasiini ja vanhojen lastauslaitureiden kivirakenteita. Itäpäässä asema-alueen rakennukset ovat hävinneet.

5.6.2 Hikiän Asemantie, Hikiän vanha keskusta

Hikiän rautatieasemalle kulkeva Vanhan Hämeen tien osuus, nykyinen Asemantie, oli koko Hausjärven kaupan ja liikenteen keskus, joka kukoisti 1930–1940-luvuilla. Vedensaanti Riiakanlähteestä ja vientiyhteys rautateitse olivat palveluille keskeisiä. Ennen 1970-luvun maantiesilltaa ja sähköistä rataa asemaseutu muodosti yhden kokonaisuuden, jossa pohjoispuolelle kuuluivat asema, kaupat, kahvilat sekä meijeri ja virvoitusjuomatehdas ja eteläpuolella sijaitsivat virkamiesten asunnot, Hikiän muuntoasema, kauppa ja lastenkoti sekä saha. Rata- ja linja-autoliikenne olivat vilkasta, rautateitse kuljetettiin paljon puutavaraa.

Nykytila: Asemantie on asuinkatu, joka päättyy rataan ja teollisuusrakennuksiin. Päätteessä sijaitsee Hikiän seisake. Aseman vanhan keskustan rakennukset meijeri ja vanhat pankkitaloa 1800- ja 1950-luvuilta ovat asuinkäytössä, Osuuskaupan funkkitalo on tyhjillään. Pub Pala uudessa teollisuusrakennuksessa ovat Hikiän palveluita koulun ja nuorisotilan lisäksi. Pakantiellä asumista ja pienteollisuuden varastoja. Lemmenpolku on vanha väylä Riiakanlähteelle ja sen varressa on edustava punatiilinen navettarakennus. Kartta: Peruskartta 2021 MML. Kuva: Asemaseutu maantiesillalta.

Kuvat: Asemantien alitse kulkee Hikiänojan uoma, joka on kunnostettu itäpuolella ja länsipuolella on vanhoja kivirakenteita. Näkymä pohjoiseen Asemantietä. Tie on osin menetännyt alkuperäisen luonteensa, punatiilinen entinen meijeri ja keltainen entinen Säästöpankki ovat asuinkäytössä.

Kuvaus ja arvo: Vanha Hämeen tie Hikiän asemalla on menettänyt alkuperäisen arvonsa, rakennuksilla on paikallishistoriallista arvoa. Lemmenpolku, vanha kulkureitti. Vanha Hämeen tie kulki ennen nykyisiä Asemantien ja Sepäntien kautta maantiesillan rakentamiseen asti. Asemantie on Hikiän ja koko Hausjärven kaupan tärkeimpiä keskuksia, sen kukoistusaika oli 1930–1940-luvulla. **Suositus: s/ historiallinen tielinja,** kadun kehittäminen palveluita ja asumista varten. Katutilan tiivistäminen aikaisempia rakennuspaikkoja suosien.

Kuvavertailu näyttää miten Asemantien rakennuksia on säilynyt, mutta kulkuyhteys radan eteläpuolelle on siirtynyt. Kuva Pakantienristeyksestä, josta tiilinen varastorakennus on purettu nurmetetulta alueelta. Kuvat: Vanhaa Hikiää Aki Ranta ja seuraavalla sivulla ote Suomen talouselämän hakemistosta 1939 Suomen Sinisestä kirjasta. Suuri osa Hausjärven palveluista sijaitsi Hikiässä, mm. Hausjärven säästöpankki, Maidontuottajainosuuskunta kuvassa näkyvissä taloissa tien oikealla puolella ja vasemmalla Hausjärven Osuuskaupan pääliike.

5.6.3 Hausjärven Säästöpankki, 08640400010084, Asemantie 11

Kuvaus ja arvo: Entinen pankkitalo on säilyttänyt perusmuotonsa, mutta ikkunoita on muutettu. Rakennus on asuinkäytössä. Rakennus on vuodelta 1936 ja muotokieleltään tyyppillistä maalaistaajamien kauppatalojen arkkitehtuuria, jossa sekä klassismin että puutalofunktionalismin piirteitä.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia arvoja. Rakennus on kauppataloarkkitehtuurin edustaja, osa Asemantien palvelukeskustan vanhaa kokonaisuutta. Arvo H. Perusteet paikallishistoria, runsaasti aukotusmuutoksia. **Suositus: sr-2 tai sk-alue**

Historia: Pankkitoiminta oli alkanut ensin ilman omaa tilaa, sitten kirkonkylällä kunnantalossa. Hikiään säästöpankille vuokrattiin ensin tila Berggrenin huvilasta 1933 ja 1938 ostettiin pankille oma toimitalo, Paanasen kauppatalo Hikiästä. Paanasen kauppa oli aloittanut 1935. Kuva: Hausjärven Säästöpankki. Kuvat: Hausjärven Säästöpankin pääty ELKA, ajoittamaton, kuvassa liiketilan suurennetut ikkunat. Kartat: Peruskartat 2021 ja 1960, MML.

Ympäristö: Hausjärven entinen Säästöpankki muodostaa rivin meijerin ja viereisen asuintalon kanssa. Pihapiirissä ei ole jäljellä ulkorakennuksia. Viereinen talo Asemantie 9, on rakennustietorekisterin mukaan rakennettu 1930. Vanhojen valokuvien ja piirteiden perusteella talo on 1800-luvun lopulta. Pihan puolella kaksi lasikuistia ja Lemmenpolun varressa tiilinavetta. Lemmenpolun varrella on myös hirsirakennus erillisellä tontilla.

Kuvat: Entinen Hausjärven Säästöpankki Asemantielle ja näkymä Lemmenpolulta.

5.6.4 Hikiän meijeri, 08640400010043, Asemantie 13

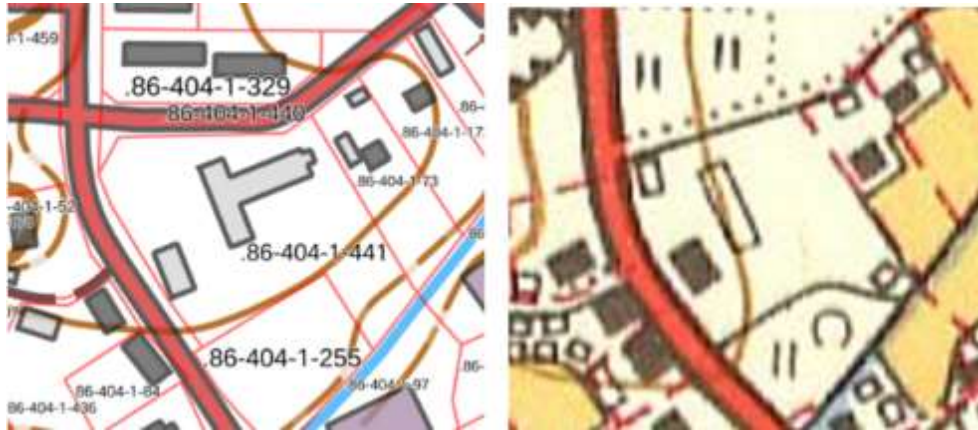
Kuvaus ja historia: Asemantien päässä sijaitsee punatiilinen klassismia edustava lähes alkuperäisessä asussa säilynyt entinen meijeri 1921. Rakennuttaja oli Hausjärven Maidonmyyntiosuuskunta. Meijerin toiminta päättyi 1956. Yksityisomistuksessa asuntona. Pihapiirissä puiset uudet ulkorakennukset.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Rakennuksella on paikallista arvoa osana varhaisen teollisuuden historiaa ja Asemantien palvelukeskustan vanhaa kokonaisuutta. Arvo R, H. Perusteet paikallishistoria. **Suositus: sr-2 tai laajennus/ sk-alue**

Kuvat: Aiemmin meijeri sijaitsi Hikiän aseman ja Riiakan lähteen tuntumassa. Vasemmalla tontti Hikiänojan laidalta läheltä rataa. Oikealla säilyneen meijerin julkisivu Asemantielle 2021.

5.6.5 Hausjärven osuuskauppa, 08640400010441, Asemantie 10

Kuvaus ja arvo: Vanhan Hikiän kaupan historian tyyppirakennus 1935. Funktionalistinen osuuskauppa ja asuinrakennus on säilyttänyt ominaiset piirteensä, mutta tyhjillään ja mahdollisesti huonokuntoinen. Pihasivu muutettu. Tontilla on jäljellä suuret lautarakenteiset varasto- ja tuotantorakennukset. Asemantien varresta purettu tiilirakenteinen varistorakennus, jossa lastauslaituri.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Rakennuksella on paikallista arvoa osana kaupan historiaa ja Asemantien palvelukeskustan vanhaa kokonaisuutta. Arvo R, H. Rakennus edustaa paikallisesti harvinaista funktionalismia, osuuskaupparakennuksille tyypillinen rakennus. **Suositus: sr-2 tai laajennus/ sk-alue, kehitettävä palveluiden- ja asumisen alueena. Ennallistaminen/ rakennuspaikan osoittaminen katutilan luonteen mukaan.**

Historia: Osuuskauppatoiminta alkoi 1919 ja liiketilaksi ostettiin kauppias Siivolalta 11 ha lohkotila ja kauppaliike varastoineen. Uusi rakennus 1935 tiilestä, yläkerrassa asunto, alakerrassa elintarvike- ja sekatavarapuolet. Kuva: Keskitalo, O. Hausjärven historia 1964: 773.

Ympäristö: Varastorakennukset ovat arkkitehtuuriltaan tavanomaista aikakauden rakentamista. Itäosa laajennettu 1960-luvun jälkeen. Laajaa tonttia rajaa puuaita, purettu tiilirakennuksen kohta nurmetettu. Etelässä tonttia rajaa uusi teollisuusrakennus ja sen pysäköintialue. Kuvat: Varasto-osan vanhin osa, takana laajennus. Tienäkymä Pakantieltä.

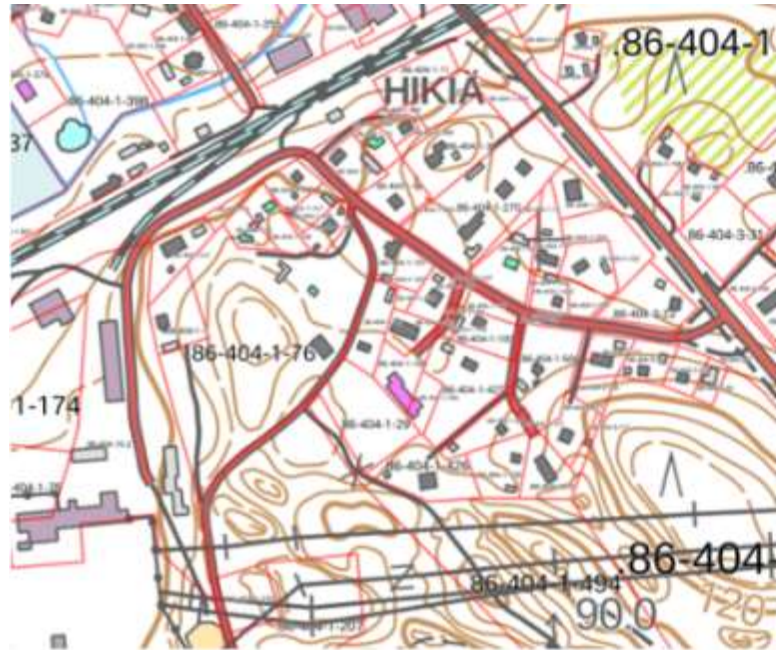

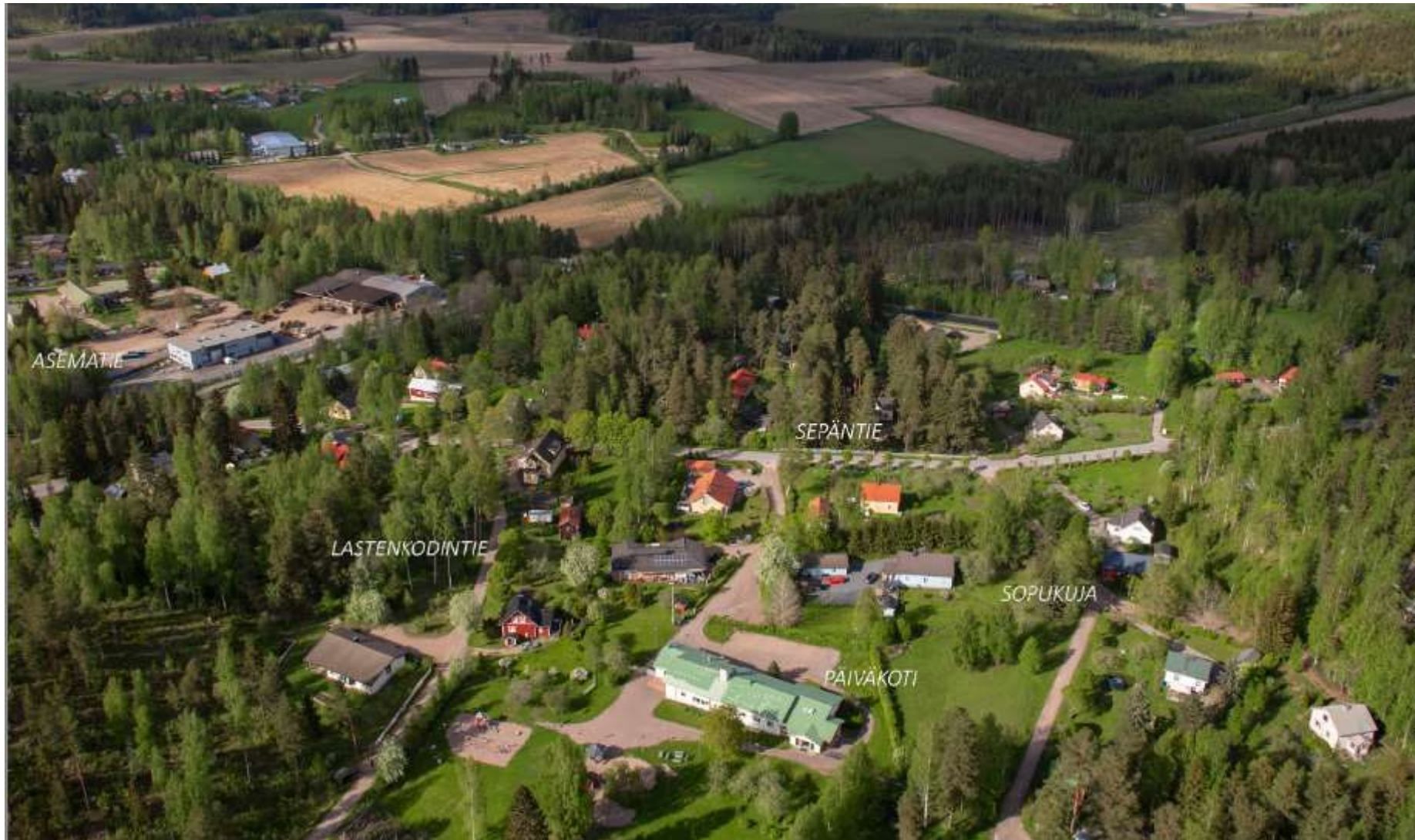
5.6.6 Hikiän asemaseutu eteläinen

Radan eteläpuoli muodostaa eheän kokonaisuuden nykyisen Sepäntien ja Lastenkodintien varsille. 1900-luvun vaihteen rautatien ja IVO:n 1920-luvun virkamiestalot ja muut ajan asuinrakennukset puutarhoineen muodostavat arvokkaan kokonaisuuden kumpareisen selänteen pohjoiskärkeen. Länsipuolella aluetta rajaa muuntoasemavoimala kenttä ja etelässä selänteen korkeimpien kohtien poikkikulkeva voimalinja.

Kartat: peruskartat 2021 ja 1960, MML.

Kuvat: Sepäntie kohti asemaa ja kaakkoa.

Kuva: Eteläinen asemanseutu. Röni-Kuva Oy 2021.

5.6.7 Eteläisen asemaseudun rakennuskanta

Kuvaus ja arvo: Hikiän asemanmäellä on rakennuskantaa 1900-luvun vaihteesta. Vastapäätä asemaa rinteessä sijaitsee rautatien asuinrakennus. Rakennus rinteessä (Sepäntie 24) on nikkarityylinen alun perin kolmen perheen asuinrakennus asemamiehille ja sähköttäjälle. Asuntokasarmiin kuului yhteinen sauna ja pakaritupa.

Kuvat: Esimerkkejä rakennuskannasta. Vasemmalla 1925 mansardikattoinen asuintalo ja alla Välitie 5 vuodelta 1920. Oikealla Sepänkatu 24 virkamies-talo ja alla Asematien-pääte, Sepänkatu 20, vuodelta 1915.

Sepäntie 24 ja 26, rakennukset 1909 ja 1912 kuuluvat VR:n kokonaisuuteen. Vasemmalla Sepäntien 26 edustava kokonaisuus ja alla autioitunut mansardikattoinen rakennus Tyynelänkujalla vuodelta 1925. Oikealla asuinrakennukset Ojalankuja 3 ja Sepäntie 16. Vanhan päärainin varressa on sijainnut myös Ojalan kahvila- ja matkustajakoti sekä Ahjon myymälä, radan varressa maantiesillan kohdalla Heinon saha ja laaja lastausalue.

Kuvat: Esimerkkejä alueen edustavista pihapiireistä ovat mm. Sepäntie 5, 7 ja 8. Sepäntie 7 rakennukset ovat vuodelta 1909 ja 1912. Tiedot vuosista kiinteistörekisteristä. Sepäntie 9 kaksi taloa ovat Imatran Voima Oy:n IVO:n asuntoja vuodelta 1929. Alueen pihapiirit ovat osa aidoin rajattuja, usein erillinen piharakennus. Puistomaiset puutarhat tekevät alueesta yhtenäisen ja edustavan, jossa vanhat ja uudemmat kerrokset sulautuvat eheäksi kerrokselliseksi kokonaisuudeksi.

Puistomaisen ympäristön yhdistämät kerrokset nivELYVÄT yhteen, alueella on myös uutta rakentamista. 1930–1950-luvun kerrokseen kuuluvat mm. Tyynelänkuja 1, Veikkola on vuodelta 1952. Sepäntien tuntumassa sijaitsevat Metsärinne 1930 ja Alppila 1950, josta kuvat oikealla.

Omenakummunttiellä on sijainnut lastenkoti. Omenakummuntien päiväkoti on toiminut 1959 rakennetussa talossa vuodesta 1976. Saman arkkitehtonisen ilmeen rakentamista edustaa myös asuin- ja liikerakennus 1963, alueen itälaidalla, Hikiäntie 339.

Eteläinen asemanseutu on paikallisesti merkittävä kohdealue, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja. Alue on säilyttänyt hyvin puutarhakaupunkimaisen luonteensa. Historiallisesti tärkeät palvelut ovat kuitenkin päiväkotiä lukuun ottamatta hävinneet. Mahdollisessa korjaus- ja täydennysrakentamisessa suositeltavaa säilyttää pienipiirteinen arkkitehtuuri ja puutarhamaisuus. Palveluiden palauttaminen alueelle suositeltavaa.

Suositus: sk, alueen rakentamisessa huomioidaan jo olemassa oleva rakennuskanta, sen periaatteet ja kerroksellisuus. Rakentamista voidaan ohjata mm. rakennustapaohjein, korjaamista mm. asemarakennusten korjauskortein. Suositeltavaa laajentaa sk-alue koko Vanhan Hämeen tien alueelle. 1920–1950-luvun kerrosten sisällyttäminen mukaan alue-rajaukseen (mm. Alppila 1959, Metsärinne 1930 ja Metsäpirtti 1920 sekä Hikiän päiväkoti 1959).

Kuvat: Omenakummuntien päiväkoti yllä ja alin Hikiäntie 339, alla Sopukujalla Metsäpirtti 1920-luvulta.

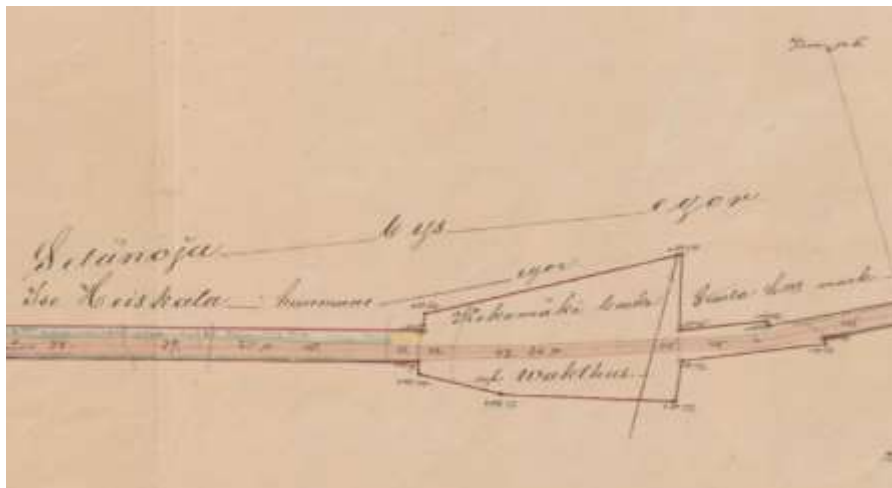
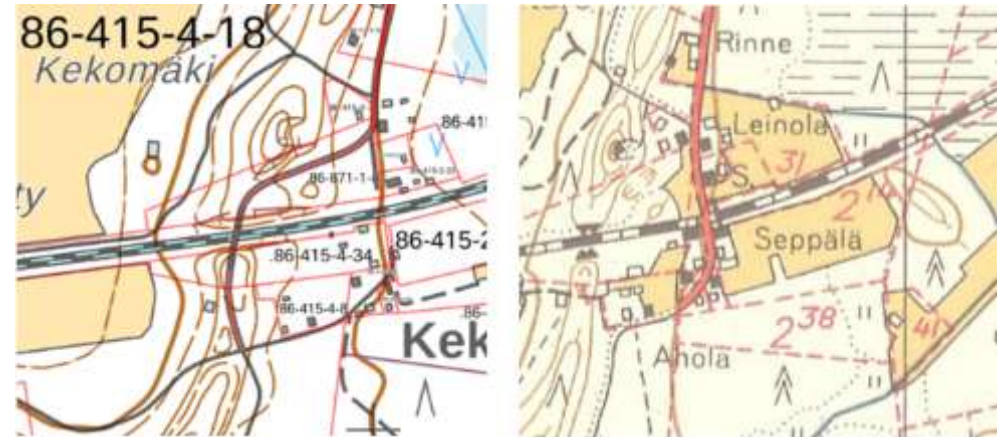

5.6.8 Kekomäen vahtitupa, 08641500040034, Kekomäentie

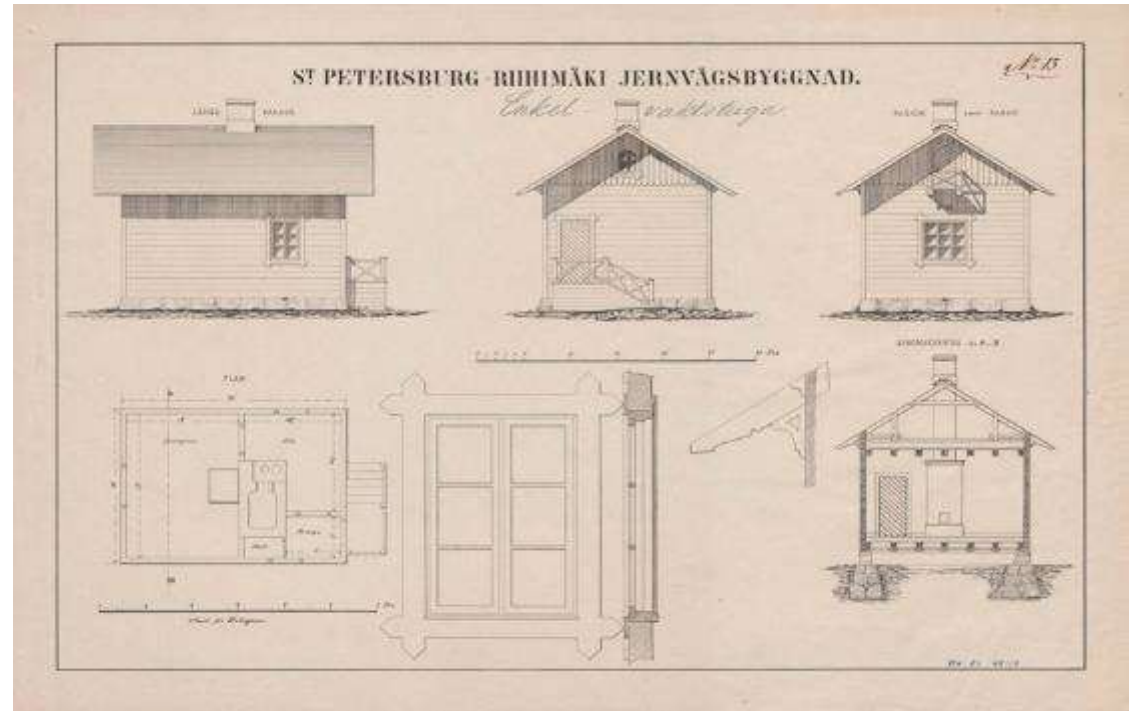
Kuvaus ja arvo: Kekomäen vahtitupa on 1890 valmistunut tyyppi-piirrosten mukaan rakennettu. Muutoksia, laajennus, asuin/vapaa-ajan käytössä. Tyyppirakennus, paikallishistoria, vanha tasoristeyksen tielinjaus näkyvissä edelleen. Ympäröivää asutusta 1920 luvulta. **Suositus:** ei suosituksia, ei erityisiä rakennushistorian, maiseman tai historian arvoja. Pieni vahtituvan ympärille syntynyt muuttunut kokonaisuus.

Historia: Riihimäki-Pietariradan vahtitupa Hikiän asemalta länteen. Vanha Kekomäen tielinjaus on kulkenut suoraan vahtituvalle tasoristeyksensä.

Ympäristö: Vahtituvan länsipuolella sijaitsee rautatien ylittävä Kekomäen ylikulkusilta. Siljan rakennuttaja ratahallintokeskus ja toteuttaja Seinäjoen Kiintorakenne Oy. Ylikulkusilta on toteutettu 1992 jälkeen. Radan pohjoispuolella auto radan ajan rakennus sekä nuorempaa jälleenkennuskauden asutusta. Kuvat: Ote rataprofiilista 1870, KA ja näkymä kekomäen vahtituvalle ylikulkusillalta.

Kuvat: Piirros Riihimäki-Pietarin yksinkertainen vahtitupa, KA. Riihimäki-Pietari-rata 150 v. sivusto, Väylä. Alla Kekomäentien tasoristeyksen vanha linja ja 1940-luvulta Leinola sekä mutkassa sijaitseva autio Kulmala, rekisteriin 1920.

5.6.9 Muut rautatien rakennukset; Haukan seisake ja vahtitupa, 0864030045000

Kaava-alueen itäosassa sijaitsee Hikiän itäpuolella vahtituparakennus Lieslammen lähellä ja kirjallisuus mainitsee Haukan seisakkeen. Kohdetta ei inventoitu. Ilmakuva, MML.

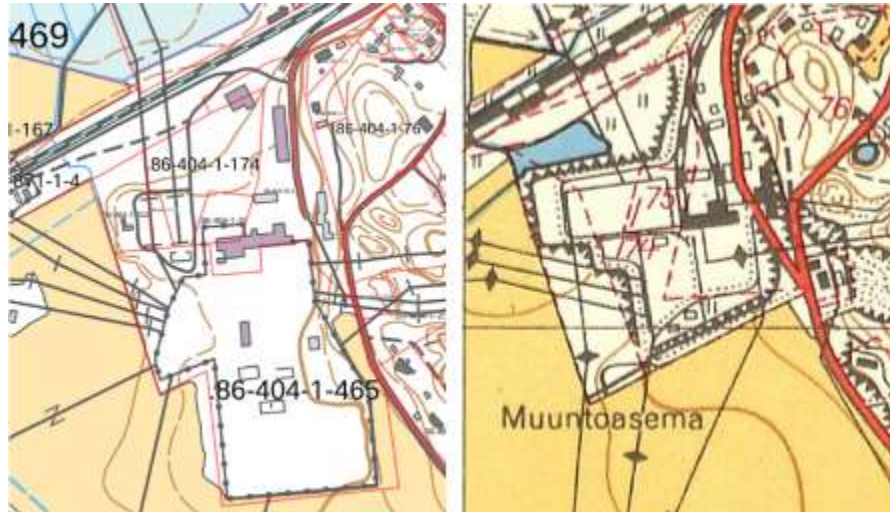
5.6.10 Hikiän muuntoasema (Omexom), 08640400150002, Sepäntie 21.

Kuvaus ja arvo: Laaja käytössä oleva sähkömuuntamo alue, jossa kerroksellinen rakennuskanta. Hikiän muuntoaseman vanhin punatiilinen osa on 1920-luvun klassismia seuraten selkeät perusmuodot, symmetria, ikkunarivit ja muuratut lista-aiheet toistuvat muuntamorakennuksessa. Nykyisin muuntamo on kansainvälisen suuryhtiön Omexom, Infratek Finland Oy:n Hikiän sähköasema. Kuva: Röni-Kuva Oy, 2021.

Maakunnallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Arvo R, H ja M. Voimalinjojen risteysasemalla on merkittävä teollisen historian arvo, vanhin osa Imatran Voima OY:n IVO:n Imatra-Helsinki-Turku muuntamoiden tyyppiarkkitehtuuria. Peruste edustava aikakauden teollinen arkkitehtuuri, säilyneisyys, tyyppillisuus.

Suositus: Muuntamon 1920-luvun rakennus, sk-alue, jos rakennuksen suunnitellaan korjausrakentamista tai käyttömuutoksia olisi tarkempi rakennushistoriaselvitys rakennuksen ominaispiirteiden ja kulttuurihistoriallisten arvojen säilymisen kannalta tarpeellinen.

Historia: Imatran Voiman Hikiän muuntoasema rakennettiin 1926–27 Imatra-Hikiä 110 Kv:n linjan päähän Imatralta Turkuun menevän linjan haaroittumispaikaksi Helsinkiä varten. Muuntoasemat suunniteltiin Imatran voima Oy IVO:n koskitoimistossa. Muuntoasemia Imatran voimalle suunnitelti rakennusmestari Emil Ekegren. Samankaltaisia 1920-luvun klassismia edustavia tyyppirakennuksia rakennettiin mm. Helsinkiin, Lohjan Virkkalaan ja Turun Koroisille. Helsingissä rakennuksessa toimii Helsingin kaupunginmuseo.

Kartta: Peruskartat 2021 ja 1960, MML. Muuntoaseman 1920-luvun osa Riiakantieltä.

Kuvat: Hikiän muuntoasemaa esitteli 1929 Folk Kalender no 18, KaK. Muuntamon alue on kerroksellinen, uudemmat rakennukset ovat arkkitehtuuriltaan tavanomaista rakentamista, vanhin 1926 osa edustava tyyppirakennus. Muuntoaseman alue Lastenodintieltä ja Sepäntieltä.

5.6.11 Hikiän palveluista asumiseen: paloasema ja osuuskassa

1950-luvun rakennuskantaa kohdealueella on suhteellisen vähän. Kohteet on huomioitu selvityksessä esimerkkeinä 1950-luvun kerroksesta. Rakennukset ovat ajan tyyppillisiä rakennuksia, joiden arvo paikallishistoriallinen.

Hikiän paloasema 1950-luvulta sijaitsee Hikiän koulun tuntumassa Paloasemantie 34, sivutoimisille palomiehille. Kaksikerroksinen asuintalo on vuokra-asuntoina. **Arvo:** aikakauden kerrostuma, tyyppillinen, ei erityisiä rakennushistoriallisia, maisemallisia tai historiallisia arvoja. **Suositus:** Suositus: ei kaava-suosituksia, dokumentointi osana paikallishistoriallista kerrostumaa.

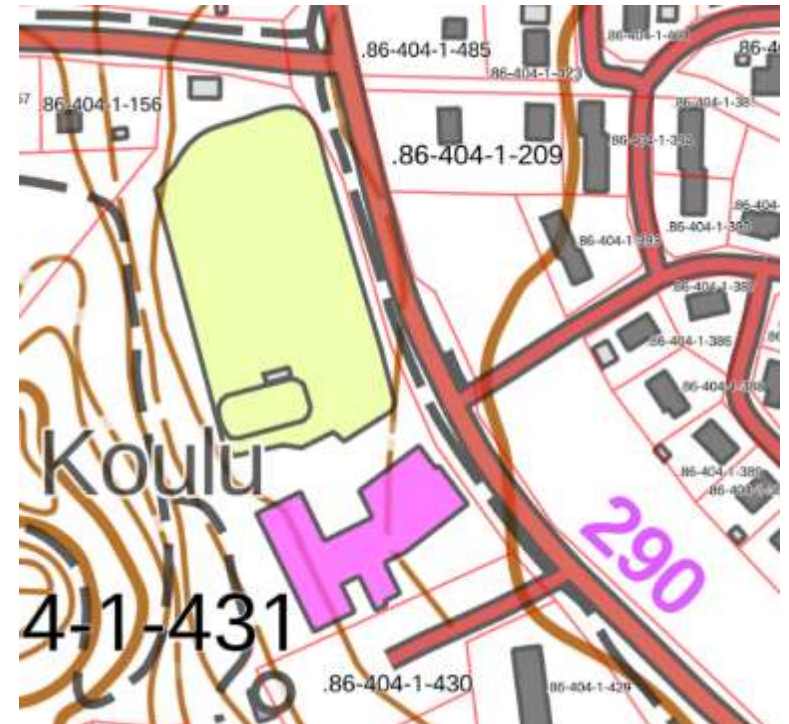
Hikiän entinen osuuskassa Asemantie 3 (Ara) on nykyisin asuintalo, aiemmin Hausjärven Osuuskassan talo 1952, suunnittelija arkkitehti Tuomas Väyrynen. **Arvo:** Aikakauden tyyppillinen edustava rakennus, asuin- ja pankkitalo, osin muuttunut, R ja H. **Suositus:** Suositus: ei kaavasuosituksia, rakennushistoriallinen selvitys suositeltavaa muutettaessa.

5.7 Hikiän koulut

Uusinta rakennuskantaa Hikiässä on Arkkitehtitoimisto Kekkonen & Vuorento Oy:n suunnittelema Eskon koulukeskus vuodelta 2010. Hikiän kylän rakennetun kulttuuriympäristöön ovat kuuluneet W. F. Palanderin koulu ja 1950-luvun kansakoulu sekä Järvelän tilalla toiminut kotitalouskoulu. Väliaikaisesti koulu toimi myös kouluksi kunnostetussa Kalkeen kanalassa 1946–1950, joka otettiin sen jälkeen käyttöön terveystalona. Vuonna 1949 Hikiän Simolan tilan päärakennukseen sijoittui kotitalouskoulu, talossa toimi myös VR:n matkalipputehdas ja myöhemmin neuvola, ja terveystalo. Rakennus on purettu huonokuntoisena 2016. Kartta: Peruskartta 2021, MML.

Kuvat: Eskon koulukeskus.

Kartat 2021 ja 1960, jossa Hikiäntien ja Selänojantien risteyksessä W. F. Palanderin koulu ja Selänojantien varressa lounaassa 1950-luvun kansakoulu. Molemmat yksityiskäytössä.

5.7.1 Palanderin koulu, Mäkelä, 08640400030004, Selänojentien risteys

Kuvaus ja arvo: Selänojentien risteyksessä nikkarityylinen harjakattoinen rakennus, tontilla myös 1960-luvun lopun autotalli. Päärakennus on harjakattoinen lyhytnurkkahirsirakennus poikkipäädellä ja lohkokiviperustuksella. Talo on lautavuorattu pysty ja vaakapaneelin, valkoiset jakolistat, ikkunat T-karmilla, päätykolmioissa kärkikolmiollinen ikkuna, länsipuolella laajennettu pulpettikattoinen kuistiosa, jossa parveke. Eteläpäädyssä suljettu ikkuna.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Rakennuksella on paikallista arvoa osana Kalkeen kokonaisuutta. Arvo R ja H. Rakennuksen asu ja käyttö on muuttunut, mutta palautettavissa alkuperäiseen asuun. **Suositus:** Dokumentointi, ennallistaminen.

Historia: Vanha koulurakennus on vuodelta 1889 ja se toimi kouluna vuoteen 1952, jolloin valmistui uusi koulu. Argronomi W.F. Palander (1857–1889) teki aloitteen koulusta ja laati sen suunnitelmat. Koulun toteutti edellisen isä Vilhelm Palander, Kalkeen omistaja, lahjoittamalla koululle Kalkeesta lohkaistun Mäkelän palstatilan. Koulurakennuksessa oli luokkahuoneen lisäksi opettajan asunto.

Ympäristö: Vehreällä tontilla sijaitseva talo on jäänyt tielinjauksen muuttuessa irralleen risteyksestä ja autotalli rakennus on hallitseva.

Kuvat: Päädyt ja autotallirakennus. Tontti on aidattu puuaidalla.

5.7.2 Hikiän koulu, 08640400020027, Selänojentie 31.

Kuvaus ja arvo: Rinteessä sijaitsevassa koulurakennuksessa on 3. kerrosta. Harjakattoinen rapattutiili, ikkunat i-karmilla. Osa Hikiän julkisen rakentamisen kerrosta ja länteen avautuvan peltomaiseman kiintopiste.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Arvo R, H ja M. Peruste sodanjälkeisen julkisen rakentamisen edustava tyyppirakennus, paikallishistoria ja maisemakuva.

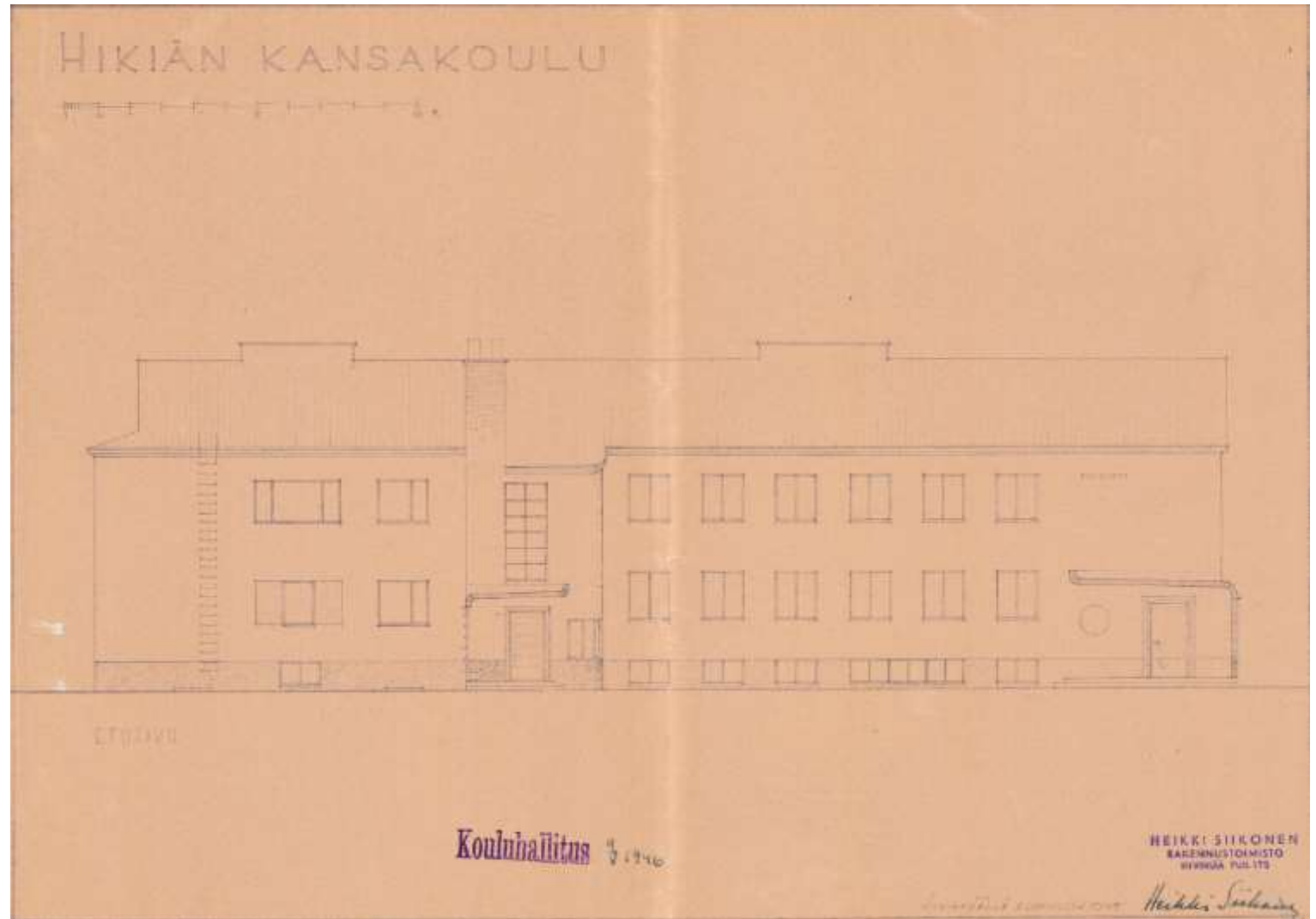
Suositus: dokumentointi, julkisivujen säilyttäminen, sk/ sr-2.

Historia: 1948 Rakennustoimisto Heikki Siikosen suunnittelema kansakoulu on rakennettu 1950. Urakoitsijana Loimaan rakennustoimisto Oy. Koulutilojen lisäksi rakennukseen tehtiin kaksi asuntoa. Koulutoiminta päättyi 2010 ja 2012 koulu siirtyi kuvanveistäjä Radoslaw Grytan kodiksi ja ateljeeksi.

Ympäristö: Rinteessä koulurakennus rajautuu tiehen. Puustoinen tontti on osin aidattu omaksi kokonaisuudekseen.

Piirros: Heikki Siikosen julkisivusuunnitelma 1945. Hausjärven rakennusvalvonta.

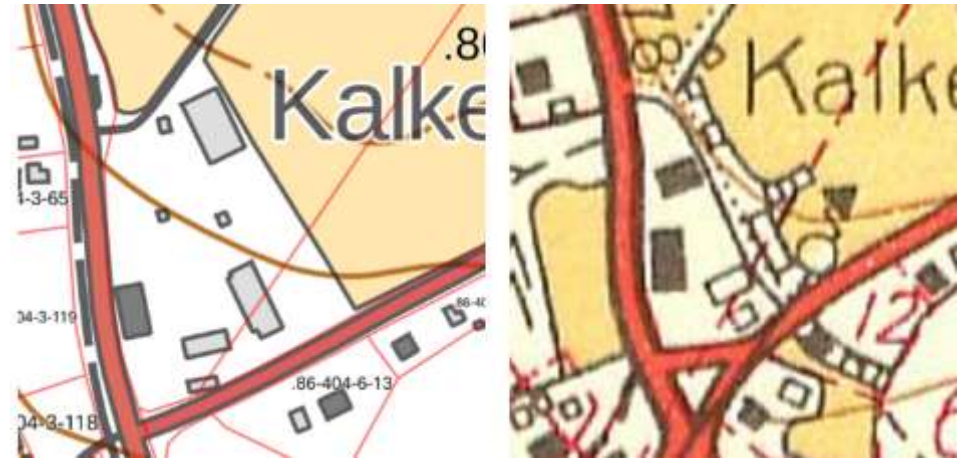
5.8 Kalkee, 08640400030087, Hikiäntien ja Kalliontien risteys

Kuvaus ja arvo: Kalkeen tilakeskus on Kalkeen kylän ydin. Nikkarityylinen kookas päärakennus merkitsee Hikiäntien ja kallion tien risteystä, pihapiirissä kaksikerroksinen luhtiaitta, talli- ja navettarakennus ja talousrakennuksia, puistomaisen puutarhan jäänteet.

Maankunnallisesti merkittävä kohde, johon liittyy maisemallisia, historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Maisemallisesti keskeinen ja rakennushistoriallisesti eheä hyvin säilynyt kokonaisuus. Kalkee on osa maakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa, päärakennus ja luhtiaitta ovat talonpoikaiskulttuuria edustavia arvokasrakennuksia, joiden muoto ja ulkoasu on säilytetty edustavasti. Arvo R, H, M.

Suositus sr-1.

Historia: Kalkee on lohkottu Kartanon tilasta vuonna 1766. Vanhan Hämeentien varrella muinaisen Hikiän kestikievarin paikalla. Kalkeen omistajaksi tuli vuonna 1855 Vilhelm Palander, joka perusti tien toiselle puolelle koulun. Kalkeen uusrenessanssityylinen päärakennus on vuodelta 1889, ja se on peruskorjattu vuosina 1976–1980. Kalkeen pihapiirissä on vanha luhtiaitta ja vilja-aitta. 1900-luvun alkupuolella ennen Tuusulaan muuttoaan Kalkeessa asui mm. kirjailija Juhani Aho. Kartat: Peruskartta 2021 ja 1960, MML.

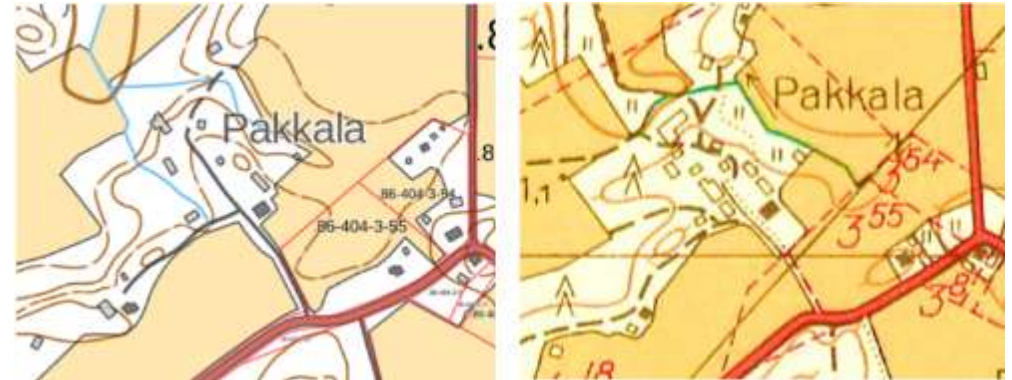
Ympäristö: Hikiäntien nostettu linjaus jättää päärakennuksen ja pihan sille alisteiseksi. Pihapiirin laidalla kehänä uudemmat maatalousrakennukset. Viljelyssä olevat pellot. Tien toisella puolella Palanderin koulu-rakennus. Tilakeskuksen peltojen läpi kulkee vanha Metsärannan tie, jonka varressa metsäiset saarekkeet, joissa tilan rakennuksia ja rakenteita. Voimalinja halkoo peltomaisemaa.

Kuvat: Päärakennus Hikiäntieltä ja pihapiiriä Kalliontieltä. Ilmakuva Röni-Kuva Oy, 2021.

5.9 Pakkala, 086404 00040039, Selänojantie 121

Kuvaus ja arvo: Autioitunut Pakkala sijaitsee Selänojantien pohjoispuolella peltojen laidalla. Vanha tila sijaitsee Selänojalta risteävän pihatien varressa ja uudempi tila siitä länteen erkanevan tien päässä. Päärakennus on harjakattoinen lyhytnurkkainen vaakalaudoituksella verhottu hirsirakennus luonnonkiviperustalla. Ikkunat 6-ruutiset I-karmilla, pohjoiseen umpikuisti parioivin. Pihaa rajaa pitkä lahonnut ulkorakennusrivi, jossa kaksikerroksinen luhti. Pihapiiri on kasvassa umpeen. Tien varressa vanhoja ulkorakennuksia ja uudempi viljasiilo. Kartat: Peruskartta 2021 ja 1960, MML.

Kohteeseen liittyy maisemallisia, historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Pakkala osa maakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa. Rakennukset ovat vaarassa tuhoutua. Arvo R, H, M. tyypillinen talonpoikainen rakennusperintö, säilyneisyys uhattuna/osin ennallistettavissa, **Suositus: ma-alue.**

Historia: Pakkalan alkuperäisenä kantatalona mainitaan Hengetöin, joka tunnetaan jo 1539 Hikiän veroluettelosta. Talon historiaan kuuluvat autioitumiset ja useat omistajat sekä jakaminen. Ylitaloksi ja kantatilaksi 1771 jaettu tila yhdistettiin 1862 ja 1897 talon nimeksi tuli Pakkala. Päärakennus on rakennettu 1870. Suomen maatilat II mainitsee vuonna 1932 tilan rakennuksista 7 hevosen tallin ja 31 lehmän navetan, jossa on vesijohto ja automaattiset juottolaitteet.

Ympäristö: Kokonaisuuteen kuuluu 1950-luvun uudempi tilakeskus idässä ja ympäröivät pellot. Kuvat: Pakkalan päärakennus, talusrakennukset sijaitsevat metsittyneen tien varressa, osa huonokuntoisia, uusi siilorakennus.

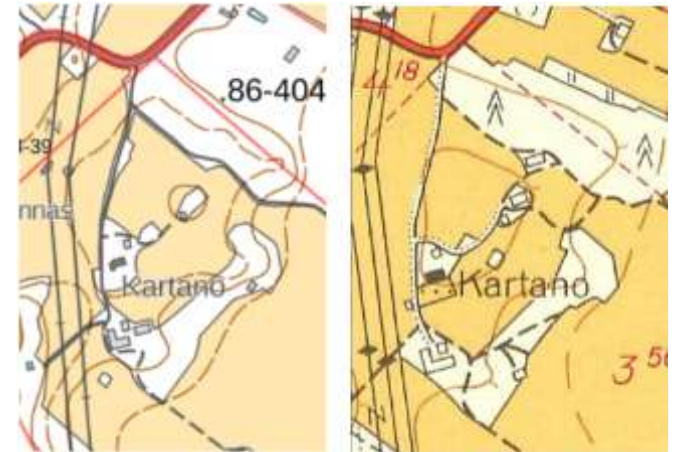
5.10 Kartano, 0864040003134, Selänojentie 178

Kuvaus ja arvo: Selänojentieltä etelään johtavan kuusikujan päässä vanha pihapiiri ja sen eteläpuolella talouspiha, jossa vanha navetta ja uudempi rakennuksia. Nikkarityylinen harjakattoinen kuistillinen päärakennus ja luhtiaitan ja lautarakenteisen piharakennuksen rivi muodostavat puistomaisen pihapiirin. Päärakennusta on laajennettu itäpäästä pulpettikattoisella siivellä. Päärakennuksessa vaaka- ja pystyaukkoitus, peltikate, 6-ruutiset ikkunat t-karmilla ja osassa pieniruutiset yläikkunat, räystäällä alla haukkaikkunat. 1800-lopun kerrostumaa, toimiva tila. Luhtiaitta ja päärakennuksen perusmuoto ja alkuperäinen kuisti ovat säilyneet, muutososa on selkeästi erillinen (ennallistettavissa).

Kohteeseen liittyy paikallisia maisemallisia, historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Arvo R, H, M. Tyypillinen talonpoikainen rakennusperintö, muuttunut/ ennallistettavissa.

Suositus: ennallistaminen, maisemallisen kokonaisuuden huomioiminen muutoksissa.

Historia: Kartano tunnetaan kantatalona jo 1539 veroluettelosta, yhtenä vanhan kylän taloista. Talo autioitui 1575, tuli uudelleen viljelyyn 1668, mutta autioitui uudelleen 1600-luvun lopulla. Kantatila jaettiin 1766 Kalkeen ja Kartanon kesken. Nykyiselle paikalle tila perustettiin 1889, jolloin Kartanon päärakennus siirrettiin paikalle. Luhtiaitta 1847, siirretty 1800-l lopulla. Päärakennus siirretty paikalle 1889, uusittu 1912 ja 1948 sekä 1986. Navetta- ja tallirakennus on vuodelta 1926. Kuvat: Päärakennuksen länsipäädyn laajennus ja eheänä säilynyt pohjoissivu, joka muodostaa luhtiaitan kanssa puistomaisen pihapiirin, jota lännessä rajaavat tie ja kuusiaita.

Ympäristö: Kuusikuja, piha- maatalouspiha muodostavat melko eheän kokonaisuuden, jota rajaavat edelleen viljelyssä olevat pellot ja voimalinja. Kartat: 2021 ja 1960 peruskartta. Kuvat: Kartanon luhtiaitta, päärakennus ja navetta- ja tallirakennus ja näkymä Selänojantieltä.

6 Selänojan kylä ja Selänojantie

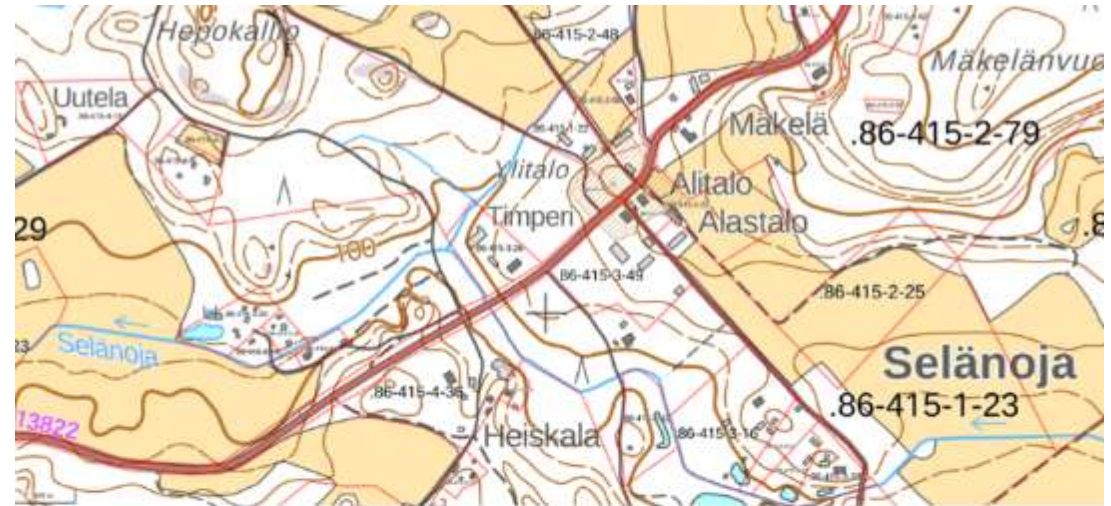
Kuvaus ja arvo: Selänojantien varressa kumpareella sijaitsee vanha kylätontti, jossa on säilynyt ryhmäkylän piirteitä. Kylä muodostaa oman kokonaisuutensa kaava-alueen laidalla. Kylä on maakuntakaavassa arvokas rakennettu kulttuuriympäristö, jonka rajaus ulottuu lännessä osayleiskaavan ulkopuolelle Heiskalan tilalle. Selänojantie on säilyttänyt vanhan linjauksensa. Selänoja laskee pienenä uomana tien ali pohjoiseen, josta päähaara laskee länteen.

Selänojan kylän ydinosasta on purettu useita sekä pää- että talousrakennuksia vuosituhannen vaihteessa. Nykyiset rakennukset ovat pääosin peräisin 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta. Kylä on rakennuskannaltaan omaleimainen ja sen rakennuksissa maaseudun klassismin ja kansallisromantiikan piirteitä. Tielinja ja rakennusryhmä muodostaa arvokkaan rakennetun ympäristön kokonaisuuden ja maiseman.

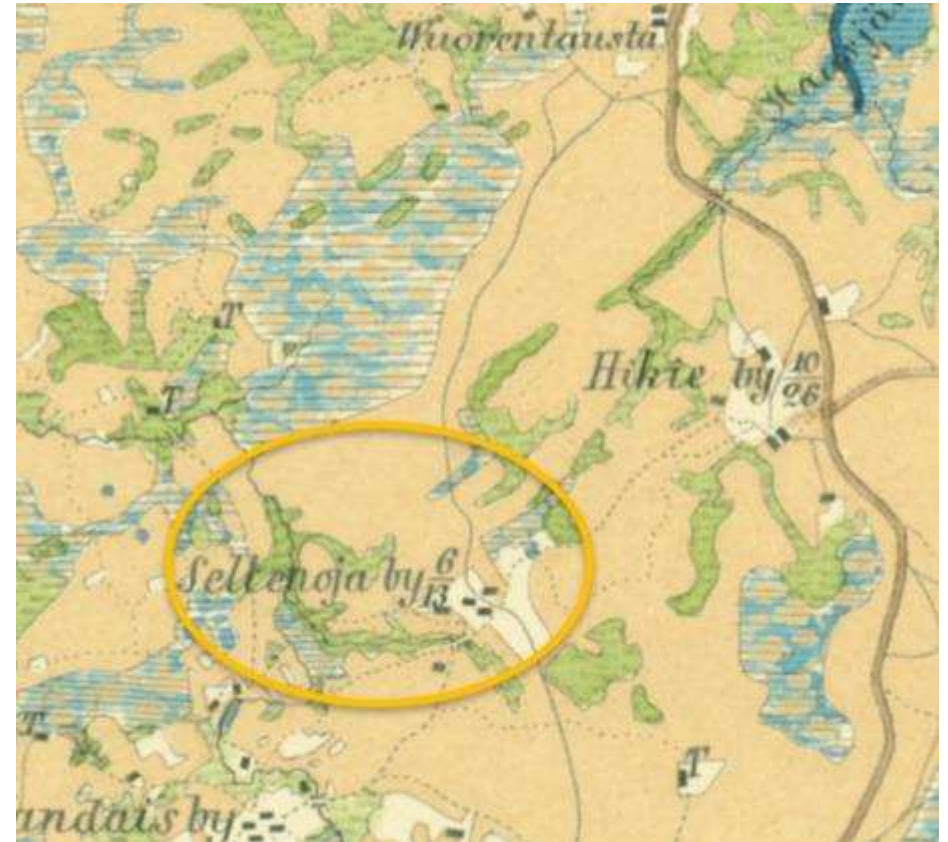
Historia: 1539 veroluettelon mukaan Selänojan kylän taloja olivat Heiskala, Nokkala, Savula ja Timperi. Kylä autioitui useaan otteeseen 1500- ja 1600-luvuilla ja sai pysyvän asutuksen 1700-luvulla.

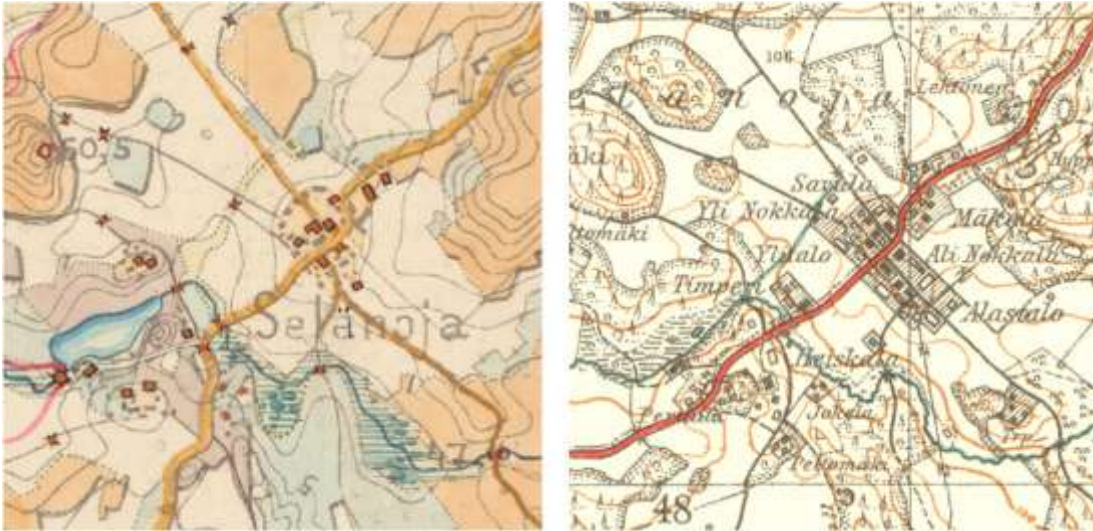
1758 Timperi jaettiin Timperiksi ja Alastaloksi, 1773 Nokkala Yli- ja Ali-Nokkalaan. 1793 jaettiin Savulan talo, jolloin toisesta puolikkaasta syntyi Mäkelä. Isojaossa 1783–84 kylästä erilleen muodostettiin uudistalot Jussila ja Mattila, jotka olivat hiukan aiemmin perustettuja torppia. Muita torppia olivat Myllyntausta, Kutinoja, Sillantausta ja Mäkelä.

Kartat: Peruskartta 2021 ja 1964, MML. Kylätontti ruskealla viivoituksella. Selänojan kylä kuuluu Vantaan ja Erkylän kylien vaikutuspiiriin. Yhteys Selänojalle on kulkenut kartan mukaan Wuorentaustasta Kekomäentietä harjuselännettä pitkin läpi kylän pohjoiseteläsuunnassa.

Selänojantie kulkee vanhaa linjaa alueen lounaiskulmalla Kalkeesta Vantaan kylään. Kuva: Selänojantieltä länteen, vasemmalla Alitalon (Alinokkala) ja oikealla Savula. Kylään saapuu pohjoisesta Kekomäentie, joka jatkuu Vanhuhdantienä. Kuva alla: Alitalon peltotieltä pohjoiseen. Kuva alaoikealla: Lehtosen vanha talonpoikainen päärakennus 1919. Selänojan tiemaiseman kerrokseen kuuluu myös Lehtosen sekä uudemmat jälleenrakennuskauden pientilat. Kartta: 1855–1856, Kalmbergin kartasto, JY.

Senaatinkartan XII lehti 29, 1872/1884, KA. Tiivis kylärakenne näkyy myös topografiakartassa 1945, MML.

Karttavertailu näyttää Selänojantien linjan 1880-luvun vaihteessa sekä kylän kasvun keskeiseen risteykseen. Yli-Nokkala ja Ylitälo on purettu. Pääreitti kääntyy ojan yli kulkevalta silta Heiskalan läpi etelään nykyisenä Vastamäentienä. Nykyinen Timperi (Koivurinne) ei vielä näy Senaatin kartalla.

Kuva: Alastalo ja takana Alitalo ja kuva Vanhuhdantieltä, tienpäässä tyhjä tontti, entinen talon paikka.

6.1 Mäkelä, 08641500020079, Selänojentie 332

Kuvaus ja arvo: Harjakattoinen päärakennus sijaitsee kumpareella itäpuolella vanhaa kylätonttia. Lounaispuolella avokuisti ja kaakkoiskulmassa umpikuisti. Pihaa rajaa tieltä luhtiaitta ja vaja, tiilinavetta ja ulkorakennukset ovat tien toisella puolella. Peruste eheä kokonaisuus, säilyneisyys. Laajennuksista huolimatta tila muodostaa eheän kokonaisuuden. Rakennukseen on palautettu keltainen väri, 2005 rakennus oli vielä vaalea ruskein koristelistoin. Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa. Osa Selänojan kylämaisemaa ja raittia. Arvo R, H, M. Kartat: Peruskartta 2021 ja 1964, MML.

Suositus: Suositus: sr-2, ma-alue

Kuva: Mäkelän pihapiiri lännestä, näkymän päässä Lehtonen.

Historia: Mäkelä on 1793 jaettu puolikas Savulan kantatalosta. Päärakennus on vuodelta 1880. Rakennusta on laajennettu 1900-luvun alussa ja lopulla. Pihaa rajaa tieltä luhtiaitta.

Ympäristö: Tilaan kuuluvat Mäkelän vuori kaakossa ja tien pohjoispuolella olevat pellot. Osa kylää ja tiemaisemaa.

Kuvat: Näkymä tieltä länteen, pihapiiri ja luhti, ja pääty ja luhti tielle.

6.2 Alitalo, ent. Alinokkala, 08641500010018, Selänojentie 346

Kuvaus ja arvo: Alitalon tilakeskus sijoittuu kylän keskelle Kalkeen suunnasta saapuessa Mäkelän jälkeen. Päärakennus sijaitsee vierekkäin Alastalon päärakennuksen kanssa ja niiden välistä kulkee Vanhuhdantie etelään. Pihapiiriä sivuaa pieni tieura, joka lienee vanha tielinja, joka jatkuu tien yli pohjoiseen Kekomäentienä. Sen varressa on autiotalo, joka on ollut yhteisestä kantatilasta jaetun Ylitalon eli Yli-Nokkalan asuinrakennus. Pihassa on yksiosainen luhtiaitta ja pihapiiriä rajaa viljelyaukealta kaakossa tiilinaetta aumakatolla ja ullakon pyöröikkunoilla. Alitalon päärakennus on edustavaa klassismia. Aumakatto, kattolyhdyt, avokuisti pilarein, mutterikuisti talon pihapäädystä. Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa. Harvinaisuus, säilyneisyys. Arvo R, H, M. **Suositus: sr-2, ma-alue**

Kartat: Peruskartta 2021 ja 1964, MML, kylätontti raidoitettu ruskealla.

Historia:

Alitalo on jaettu Nokkalan tilasta 1773. Päärakennus 1921.

Kuvat: Alitalon pääty ja sivu Vanhuhdantielle, kokonaisuus Selänojantieltä.

6.3 Alastalo eli Isotimperi, 08641500030049, Selänojentie 350

Kuvaus ja arvo: Päärakennus on kylän rakennusryhmän kookkain talo, se edustaa maaseudun 1900-luvun alun tyyliä, jossa kansallisromanttikan piirteitä pieniruutuisin ikkunoin, mutta suosien symmetriaa. Pihapiirissä kookas säterikattoinen navetta. Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa. Harvinaisuus, säilyneisyys. Arvo R, H, M. **Suositus: sr-2, ma-alue**

Kartat: Peruskartta 2021 ja 1964, MML, kylätontti raidoitettu ruskealla.

Historia: Alastalo jaettu Timperin kantatalosta 1758 ja sijaitsee vanhan kylätontin vaiheilla. Asuinrakennus on rakennettu 1913.

Ympäristö: Alastalo kuuluu kyläkokonaisuuteen ja tiemaisemaan. Toiminnassa oleva tila. Pihapiiri laskee länteen, jossa naapurina ojan takana Heiskala.

Kuvat: Pääty Selänojantielle ja pihapiiri Heiskalan suunnasta.

6.4 Timperi eli Koivurinne, 0864150030026, Selänojentie 371

Kuvaus ja arvo: Tienlaidassa sijaitseva päärakennus, ulkorakennusrivi ja suuri tilli- ja puurakenteinen navetta muodostavat rinteeseen pihapiirin. Päärakennuksessa on keskellä pihanpuolella poikkipääty, jossa yläkerrassa avokuisti kaariaukolla. Päädyn molemmin puolin kuistit, pihan puolella myös käynti kellariin.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa. Edustavia yksityiskohtia, ei aktiivisessa käytössä, ennallistettavissa. Arvo R, H, M. **Suositus: sr-2, ma-alue**

Kartat: Peruskartta 2021 ja 1964, MML, kylätontti raidoitettu ruskealla.

Historia: Timperi on yksi kylän kantataloista, jaettu 1758 Timperiksi ja Alastaloksi. Päärakennus on vuodelta 1900, talli ja ulkorakennus 1923 ja 1936.

Ympäristö: Puutarhamainen tontti kasvaa umpeen tien puolella. Ojassa on sillan jäänteet.

Kuvat: Päärakennus pihalta ja tieltä, piharakennus ja talli ojan verressä, jossa sillan jäänteet.

6.5 Heiskala 08641500040036, Vastamäentie

Kuvaus ja arvo: Kylän länsipuolella rinteessä Syvänojan erottamana Vastamäentien varressa Heiskalan tilakeskus, joka ei kuulu osayleiskaavan alueelle, mutta on osa samaa maisema-aluetta ja kyläkokonaisuutta.

Mansardikattoinen päärakennus 1920, navetta 1950-l. Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa. Eheä toimiva kokonaisuus. Arvo R, H, M. (Ei kaava-alueella, Suositus: mahdollinen sr-2, ma-alue)

Kartat: Peruskartta 2021 ja 1964, MML.

Historia: Kylän 1539 kantataloja. Päärakennus 1920-luvulta, rakennuskanta 1900-luvun alusta ja navetta 1950-luvulta. Heiskala on jaettu iso-jaossa 1783, ja yhdistetty 1870-luvulla. 1800-luvulla Heiskalaan perustettu Sillantaustan torppa.

Ympäristö: Tilakeskus jää tiestä sivuun muodostaen oman kokonaisuutensa rinteeseen. Kuva: Heiskalan päärakennus ja talli.

7 Kaavaa rajaava Karhin kylä

Kuvaus: Maakunnallisesti arvokas kulttuurimaisema Karhin kylä sijaitsee pääosin osayleiskaavarajan ulkopuolella luoteessa. Kaava-alueelle kuuluvat Karhin eteläosassa Mattila ja entinen Karhin koulu. Alueen vanhalla kylätontilla on hyvin säilynyt edustava rakennuskanta Vanhan Hämeentien toisen linjan varressa. Talonpoikaista rakennuskantaa sisältäviä tilakeskuksia on myös alueen laidoilla. Uudempaa kerrosta on asuin käyttöön siirtynyt Karhin koulu, joka on säilyttänyt hyvin klassistiset tyylipiirteensä. Näyttää tiestä ja rakennukset ovat säilyneet pääpiirteissään. Yhteys kirkonkylälle on kulkenut pohjoisempaa kylän läpi. Karhiin kuuluu kaava-alueelle sijoittuva Mattila ja lisäalueeseen kuuluva Mustila. Kaava-alueen ulkopuoliset kohteet on kuvattu pääpiirteissään, kaava-alueella olevat tarkemmin.

Karttavertailu: Peruskartta 2021 ja Senaatinkartta XII 29 1872. MML ja KA. Kaavaraja violetilla katkoviivalla. Kuva: Karhinraitti Kylä-Hinkkalasta etelään. Vanhat Kuumolan, Rekolasta jaetut Ali- ja Yli-Rekolan eli nykyisen Jaakkolan ja Uusi-Pekkalän tilat muodostavat vanhan ryhmäkylän rinteelle. Alueella sijaitsee myös näyttävä 1910-luvun kaksikerroksinen päärakennus tiilestä.

Suositus: Karhinraitti ja kylä ovat paikallishistoriallisesti ja maisemallisesti erityinen selvityskohde.

Historia: Karhin asutuksen alku on arvioitu 1300-luvulle. Vanhan Hämeentien toinen haara kulkee kylän läpi Karhinraittina. Kylätontti sijoittui maantien varteen kumpareelle. Alkuperäiset talot olivat Hinkkala, Kuumola, Rekola, Pekkala ja Pirjola (Tiiveli). Näistä Kuumola ja Hinkkala olivat lampuotien viljelemiä rälssitaloja, jotka siirtyivät talonpoikien omistukseen 1800-luvun alussa. Vanhalla kylätontilla on säilynyt harvinaisen runsaasti tilakeskuksia.

Kuva: Karhinraitti Kylä-Hinkkalasta etelään. Vanhat Kuumolan, Rekolasta jaetut Ali- ja Yli-Rekolan eli nykyisen Jaakkolan ja Uusi-Pekalan tilat muodostavat vanhan ryhmäkylän rinteelle. Alueella sijaitsee myös nähtävä 1910-luvun kaksikerroksinen päärakennus tiilestä.

Kartta: Peruskartta 2021, MML. Kuvia Karhinraitilta Kuumolan ja Jaakkolan tilakeskusryhmästä.

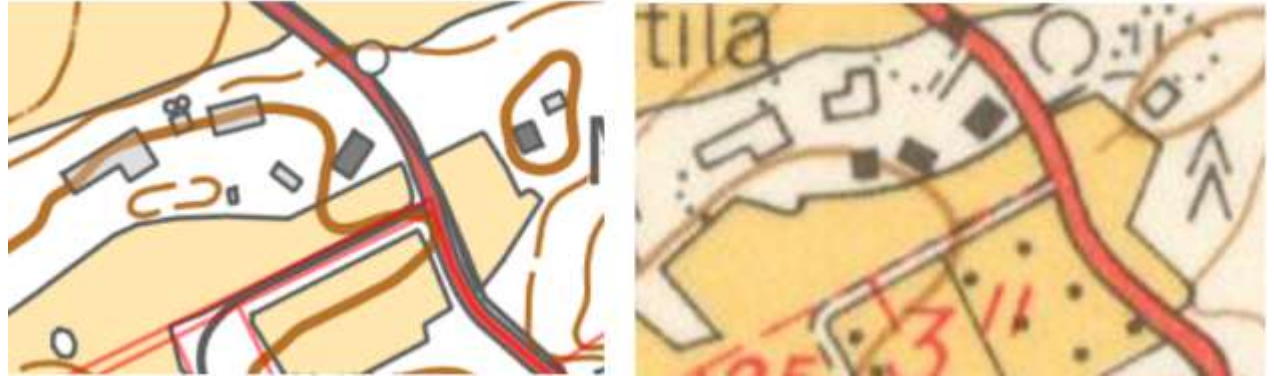

Kuvat: Karhinraittia Jaakkolan alueella ja oikealla Karhinraitin pohjoispäässä sijaitsee edustava kokonaisuus, jonka muodostavat Hinkkalasta jaetut Nummi-Hinkkala ja Kylä-Hinkkala. Nummi-Hinkkala, lohkottu Hinkkalasta 1802. Päärakennus 1927. Luhtiaitassa merkintä 1846, riihi 1818. Eheä pihapiiri. Toimiva tilakeskus. Kylä-Hinkkala päärakennus kirkonkylästä 1896 siirretty kappalaisen pappila. Näyttävä kuisti, päärakennusta jatkettu 1947, pihapiirissä luhtiaitta ja tiilinavetta sekä talousrakennuksia. Kylä-Hinkkalan yhteyteen kuuluu Toimela 1800-luvun lopusta.

7.1 Mattila, 08640600030067, Karhinkulma

Kuvaus ja arvo: Mattilan tilakeskuksen päärakennuksessa 1904 kaksi kuistia, lounaispäätty jatkettu ja muutettu. Pihapiirissä vanha mansardikattoinen päärakennus 1800-luvulta ja asuinpajari sekä uudempiä maatalousrakennuksia. Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuuri- maisemassa, paikallishistoria, eheä kokonaisuus, osin muutettu. Arvo R, H, M. **Suositus: ma-alue**

Kartat: Peruskartta 2021 ja 1964, MML.

Historia: Mattila on lohkottu Tiivelin kantatalosta 1758. Tilasta erotettu Mäkelä 1814. Päärakennuksen lounaispäätty on muutettu. Vanhassa päärakennuksessa toiminut Karhin koulu ennen kansakoulun valmistumista.

Ympäristö: Osa vanhan Hämeentien raittia, ent. kansakoulu naapuristossa. Pohjoislaidalla uusia maatalousrakennuksia. Rakennukset muodostavat eheän kerroksellisen kokonaisuuden.

Kuvat: Päärakennus etelästä ja pihapiiri koululle menevältä teiltä.

7.2 Entinen Karhin koulu, 08640600030065

Kuvaus ja arvo: Entinen kansakoulurakennus ja ulkorakennus edustavat julkista rakentamista ja tyyppiirroksia hyödyntänyttä kansakoulurakentamista. Rinteeseen sijoitettu koulurakennus on maamerkki peltomaisemassa etelään. Rakennusta on muutettu useaan otteeseen. Ulkoasu kerroksellinen.

Rakennuksessa on peiterimalaudoitus ja sileät pilasterimaiset nurkat. Matalan vanhimman osan päädyssä on umpikuisti, yllä parveke. Pitkällä sivulla on säilynyt alkuperäinen klassismin päätykolmiollinen avokuisti. Vanhan osan ikkunat ovat 6-ruutuiset I-karmilla, ullakolle lunetti-ikkunat. Korotetussa laajennusosassa on jättömät ikkunat I-karmilla ja ulos työntyvä pulpettikattoinen porashuone. Länsisivulla tonttia sijaitsee punamullattu peiterimalaudoitettu harjakattoinen talousrakennus, jossa 1920-luvun koristeaiheita.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa, paikallishistoria, muutettu. Arvo R, H, M. **Suositus: ma-alue**

Kartat: Peruskartta 2021 ja 1964, MML. Kuva: Toivola, L. Ja Mäkelä, H. 2010.

Historia: Koulurakennus 1926 Piirustukset Heikki Siikonen. Laajennettu kaksikerroksisella osalla 1955–1956, peruskorjaus 1983–1984 sekä 1990. Korkeaan osaan tehty asunto 1950-luvulla. Karhin koulutoiminta päättyi 2010 ja rakennus siirtyi yksityiskäyttöön.

Ympäristö: Klassismin tyyliä edustava ulkorakennus ja puistomainen pihapiiri sijaitsevat raitista erillään Mattilan tilakeskuksen länsipuolella.

Kuvat: Entinen Karhin koulu ja talousrakennus ovat yksityiskäytössä.

7.3 Karhinkulma

Karhinkulman lisäselvitysalueella sijaitsevat Mustila, Kotirinne, Kuusela ja Mäntylä, jotka muodostavat vanhaan viljelymaisemaan 1900-luvun alkupuolen tyyppillisen kerroksen. Aluetta halkoo voimalinja. Kokonaisuuden pohjoisimmalla tontilla uudistalo. Ei kaavallisia suosituksia.

8 Syvänojan kylä

Syvänojan kylä sijaitsee osayleiskaava-alueen ulkopuolella idässä. Maisemallisesti Oittiin kuuluva Syvänojan Yli-Hakuni on arvokasta rakennettua ympäristöä. Arvo M, R ja H. (Suositus: Ei suosituksia, kaavan ulkopuolella. Tutkimuskohde, mahdollinen sr-2)

Kuvat: Yli-Hakuni kallioisella kumpareella peltovainioiden keskellä tilakeskus, jossa säilyneet nikkarityylinen päärakennus 1900 (rakennusmestari Ingberg), tiilirakenteinen navetta, erityinen suuri luhtiaitta 1800-luvulta ja pellon päädyssä 1800-luvun alussa ruutumökiksi siirretty savupirtti.

9 Seppälä 08640400050024, Hikiäntie 557

Kuvaus ja arvo: Hikiän etelälaidalla osayleiskaava-alueen kaava-alueen ulkopuolella, 1979 osayleiskaavan alueella, sijaitsee Seppälän tilakeskus ja Hikiäntien ja Kuruntien risteysalue. Seppälä muodostaa erillisen kokonaisuuden, jonka Hikiäntie yhdistää osaksi tiloista muodostuvaa väljää nauhamaista kylärakennetta. Loivassa rinteessä sijaitseva tilakeskus, jossa päärakennus, luhtiaitta ja talli. päärakennuksessa runsaasti muutoksia, laajennus, ikkunamuutoksia, talousrakennuksissa muutoksia. Metsittynyt tontti.

Paikallisesti merkittävä kohde, johon liittyy historiallisia ja maisemallisia arvoja maakunnallisesti merkittävässä kulttuurimaisemassa. Merkittävästi muuttunut. Arvo H, M.
Suositus: ma-alue

Historia: Seppälä yksi Hikiän kantatiloista, jaettu 1787. Merkitty rekisteriin 1920, vanhimmat piirteet nikkarityyliä 1800-luvun lopulta. Seppälä näkyy talona 1800-luvun lopussa ja Vanhan Hämeentien haara Kuruun Seppäläntienhaarana 1940 topografiakartassa. Kartta: 1872 Senaatin-kartta ja 1940 topografiakartta, MML.

Kuvat: Seppälän tilakeskuksen päärakennus, pihapiiri ja luhtiaitta.

10 Yhteenveto

Hausjärven kirkonkylän ja Hikiän kulttuuriympäristöstä hahmottuu useita kerrostumia. Yhteistä niille on melko säilynyt eheys ja maaseudun elinkeinojen jatkumo.

10.1 Kylätonteille ja niiden tuntumaan sijoittuvat elävät maatilat

Hausjärven kirkonkylän ja Hikiän osayleiskaavan alueella suojeltaviksi suositellut kohteet ovat maakunnallisesti merkittäviä maakuntakaavan ja maakunnallisten inventointien kohteita (sr-1), ja paikallisesti merkittäviä kohteita (sr-2 kohteet), joista useimmat sijaitsevat maakuntakaavassa rajatuilla arvokkailla maisema-alueilla. Monet kohteista ovat toiminnassa olevia maatiloja tai käytössä olevia asuin- ja palvelurakennuksia, joille on tyypillistä rakennushistoriallinen kerroksellisuus.

Muutoskestävyyden kannalta on huomion arvoista, että kohdealueella uusia rakennuksia on tehty täydentäen vanhaa rakennuskantaa joko kehämäisesti pihapiirin ympärille tai vanhoja rakennuksia on korvattu uusilla, täydennetty tai laajettu aikaisempi rakennustapa huomioiden. Kohteiden muutoskestävyys on yleisesti hyvä ja tiloja voidaan edelleen kehittää vanha rakennuskanta huomioiden. Useilla tiloilla ja myös muissa alueen kohteissa pihapiireissä on säilynyt arvokkaita yksityiskohtia, kuten Hausjärvelle tyypillisiä kaksikerroksisia luhtiaittoja. Niiden säilyttäminen ja siirtäminen tarvittaessa on suositeltavaa. Autioituneiksi tulkittuja, häviämistä vaarassa olevia vanhoja rakennuksia havaittiin vain muutamia.

Elävä maaseutu vaalii itsessään rakennettua kulttuuriympäristöä. Kerroksellisuus on aina rakentunut sekä maanviljelyn että asumisen muutoksien myötä, karjan sijaan Hausjärvellä kasvatetaan hevosia. Useimmiten parhaimmat ja toimivimmat ratkaisut, materiaalit ja arvostetuimmat tyylit ovat säilyneet parhaiten. Perinteiset talonpaikat on valittu harkiten ja uusi asuinrakennus on tehty vanhan paikalle tai sen pariin. Pihapiirejä jaettu käyttötarkoituksen mukaan asuin- ja talouspihoihin. Täysin suljetut pihapiirit ovat muuttaneet puoliavoimiksi. Työkoneiden koko, eläinten ja viljelyalan määrät ja toisaalta entistä pienempi asukasmäärä tiloilla ovat muuttaneet rakennusten kokosuhteita. Päärakennuksen sijoittaminen tontin edullisimmalle kohdalle kumpareelle, harjakatto, kuistit, suhteellisen korkea perustus ja sisäänkäynti asuinpihalle sekä vaalea värytys, lautavuoraus ja ikkunarivit ovat säilyneet osana rakennusperintöä pitkään. Samoin asuinrakennusten ja aittarivien kokoaminen suorakaiteen muotoiseksi asuinpihaksi ja sekä talousrakennusten vapaampi muoto ja tiili-, ja punamullattu hirs- tai lautapinnat kokoavat eri aikakausien rakennuskantaa ehyeksi kokonaisuudeksi. Palovaaran, vedenoton tai kulkureittien takia kauemmaksi pihasta sijoitetut riihet, saunat, liiterit, ladot ovat usein maiseman kiintopisteitä. Hausjärvellä ja Hikiässä on säilynyt runsaasti luonnonkivistä hakattuja portinpylväitä kertomassa vanhojen pihojen kerroksista.

10.2 Tiestö

Hausjärven verkkomainen kylärakenne perustuu vanhoihin tielinjoihin, joita on säilynyt merkittävä määrä. Tiestön perusrakenne on säilynyt kauttaaltaan lukuun ottamatta radan ylikulkevaa maantiesiltaa, joka ei seuraa Vanhan Hämeentien alkuperäistä linjaa. Tiestön korkotasoa tulee tarkkailla, koska rakennettu maisemakuva muuttuu tielinjoja pengerrettäessä ja säilyneillä maastoa seuraavilla hiekkapintaisilla teillä on maaseutumaisemalle erityistä arvoa. Erityisen tärkeää raittimaisuus on kylien ydinkohdissa risteysalueilla.

10.3 Kirkolliset tilat ja koulut

Kirkko on säilyttänyt asemansa kylän ja maiseman ytimenä. Siihen kuuluvat olennaisena osana muu rakennuskanta: kirkkoherran pappila, pitäjän makasiini, siunauskappeli ja hautausmaat, erityinen pieni läpikäytävä rakennus ja sankarihautausmaa. Huomioitava alueen muutoksissa. Koulujen kerros on muuttunut merkittävästi: kyläkoulujen merkitys yhteisöllisinä tiloina on jo dokumentoitu melko kattavasti, 2010 Eskon koulukeskuksen dokumentointi ja seuraaminen on suositeltavaa.

10.4 Teollisen historian kerros, asemanseutu ja muuntoasema

Pietarinradan historia on erityinen osa alueen kehityskaarta. Hikiän vanhan keskustan rakennusten turvaaminen, huonokuntoisten rakennusten dokumentointi jälkipolville sekä alueen kehittäminen palveluille on tärkeää. Eteläinen asemanseutu on kokonaisuutena arvokas, sen puutarhamaisen luonteen säilyttäminen sk-alueena on suositeltavaa. Hikiän muuntoaseman vanhin osa on arvokasta teollista tyyppirakentamista, vaalittava kohde sk-alueella ja mahdollisten muutosten yhteydessä tutkimuskohde.

11 Lähteet

11.1 Kirjallisuus

Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus -ohje 2020. Museovirasto, 2020.

https://www.museovirasto.fi/uploads/Kulttuuriymparisto/arkeologinen_kulttuuriperinto_kaavoitus_2020.pdf

Auer, J. & Teerimäki, N. *Puoli vuosisataa Imatran Voimaa*, Imatran voima, 1982: 43, 66.

Hausjärvi Hikiä - kirkonkylä osayleiskaavan arkeologinen inventointi 2020, Mikroliitti Oy, Hausjärven kunta.

https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=100308&ttyyppi=pdf&kansio_id=86

Hausjärven rakennetun kulttuuriympäristön selvitys. Kuntien ympäristöselvitys, KUKUSE 2005 ja kohdekortit.

Hartola, Hausjärvi, Heinola, Orimattila ja Sysmä. Könönen, N. Hämeen ympäristökeskus moniste 95/ Hausjärven kunta, arkisto.

Hausjärven puukirkko pesi kasvonsa. 26.9.2011 Hämeen Sanomat.

Historialliset tiet ohje. Museovirasto, 2017. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/historialliset-tiet-ohje-2017.pdf>

Kajander, Kalle. Kuka kukin oli, Otava: Helsinki, 1961.

Kanta-Hämeen keskiaikaisten kylätonttien sijainti taajama-alueilla. Hämeen liitto, Hämeenlinna, 2017, Hausjärvi s. 12–14.

Koski, K. & Hirvonen, A. *Kanta-Hämeen maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi 2016.* Hämeen liitto.

Keskitalo, O. *Hausjärven historia.* Hausjärven kunta ja Hausjärven seurakunta, 1964.

Kulttuuriympäristö vaikutusten arvioinnissa. Suomen ympäristö 14 | 2013, Ympäristöministeriö, Rakennetun ympäristön osasto, 2013.

Linnoista lähiöihin. Rakennetut kulttuuriympäristöt Suomessa. Toim. Metsäranta, P. SKS: Helsinki, 2010.

Lyytinen, H. & Lehtimäki, T. *Siunauskappeli rakennustyyppinä, Evankelis-luterilaisten seurakuntien siunauskappelit 1917–2000.*

Museovirasto, Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy, 2015.

Maaseudun historiallisten asuinpaikkojen inventointi ohje 2015 (5.5.2015), Museovirasto. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/maaseudun-hist-asuinpaikkojen-inventointi-ohje.pdf>

Missä on maat mainioimmat. Uudenmaan kulttuuriympäristöt. Uudenmaan liiton julkaisuja E 114–2012, 2012.

Niukkanen, Marianna. *Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset tunnistaminen ja suojele*, Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3, 2009.

<https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/hist-ajan-muinaisjaannokset.pdf>

Opas Dive-menetelmän käyttöön. Kulttuuriympäristön analyysi.

<https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/opas-dive-menetelman-kayttoon.pdf>

Palander, W. F. *Kertomus Hausjärven pitäjästä, sen kunnallisista ja maalaisoloista*. 1 vihko / W. F. Palander.

Rakennettu Häme – Maakunnallisesti arvokas rakennusperintö. Toim. Putkonen, L. & Kaunisharju, K. ja Seppänen, M. Hämeen liitto ja Rakennustieto Oy. Hämeenlinna, 2003.

Rakennusperintömme; Kulttuuriympäristön lukukirja. Toim. Lounatvuori, I. & Putkonen, L. Ympäristöministeriö, Museovirasto ja Rakennustieto Oy, 2001.

Rantatupa, H. & al. *Hausjärvi vanhoissa kartoissa*. Hausjärvi-Seura ry, Saarijärvi 2014.

Reittiopas rakennuksen kulttuurihistoriallisen arvon, käytön ja kunnan selvittämiseen, Etelä-Savon maakuntaliitto, 2019. http://strategia.esavo.fi/resources/public/Maakuntaliitto/taajamahanke/Reittiopas_A4_28042019.pdf

RKY kaavoituksessa ja lupamenettelyssä. Ympäristöministeriö, 2009. http://www.rky.fi/read/asp/r_RKY_kaavoituksessa_ja_lupamenettelyssa.pdf *Sata vuotta Hausjärveä kuvin ja sanoin: pitäjän kuva-albumi* (1990). Toivola, L.

Suomen kartanot ja suurtilat, Toim. Jutikkala, E. & Nikander, G. Helsinki, 1939.

Suomen Maatilat II Hämeen lääni, Jonasson, F., Kivialho, A. & Kivialho, K.: WSOY Porvoo, 1931. <http://sukutilat.sarka.fi/>

Suomen Sininen kirja: Suomen talouselämän hakemisto 1939. 1.12.1939 no II 1939-40, 282.

Suuri Maatilakirja V Hämeen lääni, Kustannustuote Oy, Helsinki, Kirjapaino Oy Savo, Kuopio, 1964.

Talvitie, P. *Kyläosuudesta yksityiseen maanomistukseen, Isojako Länsi-Uudellamaalla 1700-luvulla*. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/38949/talvitie_vaitoskirja.pdf?sequence=

Toivola, L. *Eskon koulusta Hikiän Eskoon, Hausjärvelle rakennetut koulut 1856–2010*. Hausjärvi-Seura ry ja Hausjärven kunta, Hausjärvi, 2010.

Toivola, L. & Laitila, J. *Hausjärveläistä rakennusperinnettä vuosisatojen takaa*. Hausjärvi-Seura ry, Hausjärvi, 1996.

Toivola, L. *Vaivaistaloista Lehtimajoihin. Kertomus Hausjärven Vanhainkodin vaiheista 1905–1995*. Moniste, 1995.

Toivola, L. *Hausjärven maanteitä ja teiden varsia*. Oma kustanne, Hausjärvi, 2005.

Toivola, L. *Hausjärvi-kirja*, Hämeenlinna, 2001.

Tulonen, A. *Rakennusinventointi Hämeessä. Inventointitilanne Kanta- ja Päijät-Hämeen kunnissa 1999*. Hämeen taidetoimikunta, Hämeen ympäristökeskus, Hämeen ympäristökeskuksen moniste 13/1999.

Valanto, S. *Suomen rautatieasemat vuosina 1857–1920*. Rakennushistorian osaston julkaisu 11 1/1982. Museovirasto, Helsinki 1982.

Väyrynen, Tuomas 1960. Osuuskassojen toimitalojen suunnittelusta. Osuuskassalehti 1960/ 32, 37–42, 62.

11.2 Sähköiset lähteet

Arkeologisen kulttuuriperinnön opas, asuminen ja oleskelu. Museovirasto. Verkkoportaali. http://akp.nba.fi/wiki/luokka;asuminen_ja_oleskelu luettu 12.7.2021

Blomstedt, Rafael. Suomen Arkkitehtuurimuseon arkisto. <https://www.mfa.fi/kokoelmat/arkkitehdit/rafael-blomstedt/> luettu 22.7.2021

Hausjärven esihistoriallisten muinaisjäännösten inventointi. Lopen kunta, Riihimäen kaupungin museo, 2000. <https://mikroliitti.fi/Arkisto/Loppi/Lopen%20inventointi%202000.pdf>

Hausjärven kirkko, Museovirasto, https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/rapea/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=200552 luettu 16.4.2021
Hausjärven seurakunnan tasekirja 2014. <https://docplayer.fi/5484182-Hausjarven-seurakunta.html>, luettu 22.7.2021

Hämeen liitto, *maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt.* <https://www.hameenliitto.fi/ennakointi-ja-tietopalvelut/julkaisut-selvitykset-ja-raportit/maakunnallisesti-arvokkaat-rakennetut-kulttuuriymparistot/> luettu 14.5.2021

Hausjärven kirkko, Museovirasto, https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/rapea/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=200552

Hausjärven kirkonkylän ja Hikiän kyläsuunnitelma, 2003, <https://docplayer.fi/2565143-Hausjarven-kunnassa-sijaitsevan-hausjarven-kk-n-ja-hikian-kylasuunnitelma-2003.html>

Hausjärven muistopatsaat, Hausjärven kunta, 2019. <https://hausjarvi.fi/wp-content/uploads/sites/14/2019/05/Hausjarven-muistomerkit-ja-patsaat-osa-kartalla.pdf>

Hausjärven kunta. <https://hausjarvi.fi/hausjarvi-info/historiaa-ja-vaakuna/> luettu 10.5.2021

Hausjärven kunta, Kaavaluonnos 16.2.2021 ja kaavaluonnos 2. <https://hausjarvi.fi/palvelut/asuminen-ja-rakentaminen/kaavoitus/yleiskaavat/hikian-ja-kirkonkylan-osayleiskaava/>

Hausjärven seurakunnan kirkot ja toimitilat, <https://www.hausjarvenseurakunta.fi/00010003-kirkot-ja-muut-toimitilat>, <https://www.hausjarvenseurakunta.fi/00010118-kuvia-hausjarven-kirkosta> viitattu 17.4.2021

Hausjärven seurakunta, <https://www.hausjarvenseurakunta.fi/83-hautausmaat>, luettu 14.5.2021

Hausjärven seurakunta, kuvia pappilan remontista, <https://www.hausjarvenseurakunta.fi/122-kuvia-vanhan-pappilan-remontista>, luettu 7.6.2021

Hausjärven seurakunta, <https://www.hausjarvenseurakunta.fi/140-kuvia-vanhan-pappilan-remontista-2>, luettu 7.6.2021

Hausjärven seurakunta, <https://www.hausjarvenseurakunta.fi/165-kuvia-vanhan-pappilan-remontista-3>, luettu 7.6.2021

Hausjärven seurakunnan kirkkovaltuuston pöytäkirja 3/2019. luettu 7.6.2021

Helsinki-Pietari 150 v. Tyyppipiirroksia ja pitsikoristeita: Pietarin radan arkkitehtuuri, Väylävirasto, <https://helsinki Pietari 150.vayla.fi/tyyppipiirroksia-ja-pitsikoristeita-pietarin-radan-arkkitehtuuri/> luettu 21.7.2021

Hikiän koulu siirtyi Grytalle, 2012, Hämeen sanomat, <https://www.hameensanomat.fi/uutiset/hikian-koulu-siirtyi-grytalle-2-120477/>

Jetsonen, S. *Kyläkouluista lähiökouluihin, Suuret ikäluokat tulevat kouluikään – koulurakentamisen taustoja*, Museovirasto, <http://www.koulurakennus.fi/1950-luvun-koulu/arkkitehtuuri> luettu 22.6.2021

Hikiän terveystalon kohtaloa voidaan Hausjärvellä, YLE, 20.10. 2014, Leponiemi, T. <https://yle.fi/uutiset/3-7537744> luettu 22.6.2021

Lepolan talo, <https://lepolantalo.fi/historiaa/> luettu 25.5.2021

Lindgren-Nordenswan Martha, https://fi.wikipedia.org/wiki/Martha_Nordenswan-Lindgren luettu 15.6.2021

Museovirasto, kirkolliset kulttuuriympäristöt. <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennettu-kulttuuriymparisto/kirkolliset-kulttuuriymparistot>

Museovirasto, koulurakennus. <http://www.koulurakennus.fi/index> luettu 21.6.2021

Museovirasto, *Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt, Rakennettu kulttuuriympäristö 1993*, sisältää maakunnittain alasivut, <http://www.nba.fi/rky1993/>

Museovirasto, Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY (2009), http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx
Valtakunnalliset alueiden käyttöavoitteet. luettu 1.6.2021

Omexom. Hikiän sähköasema. <https://www.omexom.fi/> luettu 26.7.2021

Kanta-Hämeen maakuntakaava 2040 liitteinen (2020):

2020, Kanta-Hämeen maakuntakaava-kartta. https://www.hameenliitto.fi/wp-content/uploads/2020/02/maakuntakaava_2040_kartta_voimaan_tullut_1.pdf

Maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö. Kohdeluettelo. Kaavaselostuksen oikeusvaikutteinen liite. https://www.hameenliitto.fi/wp-content/uploads/2020/02/oikeusvaikutteinen_liite_maakunnallisesti_merkittava_rakennettu_kulttuuriymparisto_kohteet_luettelo.pdf

Kanta-Hämeen Maakuntakaava 2040, maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö. Kohdekartta. Kaavaselostuksen oikeusvaikutteinen liite. [oikeusvaikutteinen liite maakunnallisesti merkittava rakennettu kulttuuriymparisto kohteet kartta.pdf \(hameenliitto.fi\)](#)

Kanta-Hämeen maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt, 2020. Kristian Tuomainen, Hämeen liitto.

Hämeen liitto, kulttuuriympäristöt-verkkosivu <https://www.hameenliitto.fi/ennakointi-ja-tietopalvelut/julkaisut-selvitykset-ja-raportit/maakunnallisesti-arvokkaat-rakennetut-kulttuuriymparistot/> luettu 14.5.2021

Hämeen maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt, <https://hame.maps.arcgis.com/apps/Shortlist/index.html?appid=739394ff5fc741fb9afd2e571a8e99f0> luettu 14.5.2021

Kanta-Hämeen maakuntakaava historialliset kylätontit. https://www.hameenliitto.fi/wp-content/uploads/2020/02/historialliset_kylatontit_luettelo.pdf ja https://www.hameenliitto.fi/wp-content/uploads/2020/02/rakentamattomat_ei_mjr_kylatontit_ja_mk2040.pdf

Kanta-Hämeen Maakuntakaava 2040, maakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö. Kohdeluettelo. Kaavaselostuksen oikeusvaikutteinen liite. https://www.hameenliitto.fi/wp-content/uploads/2020/02/oikeusvaikutteinen_liite_maakunnallisesti_merkittava_rakennettu_kulttuuriymparisto_kohteet_luettelo.pdf

Riihimäki-Pietari-rata sai kylmäävän lempinimen: 150 vuotta sitten valmistuneen junaradan töissä kuoli yhden vuoden aikana työväestä joka viides. Maaseudun tulevaisuus, Mäkelä, J. 11.9.2020, <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/ihmiset-kulttuuri/artikkeli-1.1188567>

Hämeen maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt, <https://hame.maps.arcgis.com/apps/Shortlist/index.html?appid=739394ff5fc741fb9afd2e571a8e99f0> luettu 14.5.2021

Paalanen, Martti. Suomen arkkitehtuurimuseo, arkkitehtiesittelyt. <https://www.mfa.fi/kokoelmat/arkkitehdit/martti-paalanen/> luettu 21.6.2021

Valtakunnallisesti arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat. Suomen ympäristö 32/2011, Kohdekuvaus: TUU-03-005: Nummenlukot (Hausjärvi). Liite.

Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen huomioon ottaminen kaavoituksessa ja lupamenettelyssä, 2020, Valtioneuvosto.

Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista 14.12.2017 luettu 13.5.2021, https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ja_kaavoitus/Maankayton_suunnittelujarjestelma/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet

Ympäristö nyt, kulttuuriympäristö. Varsinais-Suomen ELY: n ylläpitämä verkkosivu ympäristöön liittyvistä tietoaineistoista. <https://ymparistonyt.fi/teemat/kulttuuriymparisto-3/lait-ja-sopimukset/> luettu 7.6.2021.

11.3 Kartat

1560 Suomen asutus 1560-luvulla: kartasto = Bebyggelsen i Finland på 1560-talet: Atlas = Atlas of the settlement in Finland in the 1560s.

Suomen Historiallinen Seura, 1973, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-0002321653> Hämeen lääninkartta. Schröder, Lars <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/22223?show=full>, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200910284283>, www.vanhakartta.fi, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto.

1700-luku, Charta öfwer en del af Tawastland samt Heinola capell i Savolax och Itis sockn i Kymmenegårds lähner). Kansalliskirjasto, Helsingin yliopisto. Doria. C by Public domain. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201010112581>

1742 Théâtre de la Guerre en Finlande: pour l'Intelligence des mouvements des troupes suédoises et moscovites Le Rouge, Georges-Louis (1742). Kansalliskirjasto, Helsingin yliopisto. Doria. C by Public domain.

1749 Hämeen ja Mikkelin läänin länsiosien suuret tiet ja vesistöt, Nordencreutz, Kansalliskirjasto, Helsingin yliopisto. Doria. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200908203670>

1798 Charta öfver Nylands och Tavastehus samt Kymmenegårds höfdingedömen utgifven af friherre S. G. Hermelin och författad af C. P. Hällström auscultant i Kl. Bergs Coll. Hällström, Carl Petter; Hermelin, Samuel Gustaf (1798) Hällström, Carl Petter Hermelin, Samuel Gustaf [Stockholm] : S. G. Hermelin, 1798. Kansalliskirjasto, Helsingin Yliopisto, Doria. C by Public domain.

1808 Hämeen lääninkartta. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200908203672>, www.vanhakartta.fi, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto. C by Public domain.

1808 Etelä-Suomen tiet, kokoelma Suomen sodan 1808-1809 kartat , <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200908173586>, www.vanhakartta.fi, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto. <https://expo.oscapps.jyu.fi/s/vanhakartta/item/41814>

1846–48, Suomen posti- ja tiekartta, Lindeman, Berndt Adolf, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto. C Public domain. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201005071704>

1855, Kalmbergin kartasto: Hausjärvi, Janakkala, Hollola, Nurmijärvi, Loppi, Kärkölä, Koski HI. Kansalliskirjasto, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209188105> <https://www.doria.fi/handle/10024/117457#&gid=1&pid=1>

Kartta. 1855–56, Kalmbergin kartasto R V: list 7. Hausjärvi. Kalmberg, G.A. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto. C by Public domain. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2007826>

1857 Rautatien yleissuunnitelma Helsinki-Hämeenlinna. Rautatiehallitus / F. Liewendahlin kirjapaino. <http://timomeriluoto.kapsi.fi/KARTAT/Rautatiekartat/Rautatien%20yleissuunnitelmakartta%20Helsinki-H%C3%A4meenlinna%201857.jpg>

1861 Hämeen lääninkartta. A. W. Lindeman. <https://expo.oscapps.jyu.fi/s/vanhakartta/item/41754>, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200908183599>

1864 Karta öfver Finland: Sektionen F3: Nylands län med tillstötande delar af Åbo, Tavastehus och St. Michels län, 1864. Gylden. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto. C Public domain. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200806175494>

Kuninkaan kartasto, 1776_1805, <https://timomeriluoto.kapsi.fi/KARTAT/%C2%B4%C2%B4Kuninkaan%20Kartasto%C2%B4%C2%B4%201776-1805/Etel%C3%A4-H%C3%A4me%20%2833+0%29.jpg>

1870 H17:4/15–26 Hausjärvi; Kartta ja asiakirjoja Riihimäen-Pietarin (Leningradin) rautatiealueesta Hausjärven kunnassa ja Riihimäen kauppalakunnassa (1868–1870), Jernström, G. A. Maanmittaushallitus, Kansallisarkisto, digitaaliarkisto.

1876 H17:4/27–30 Hausjärven vesijättöalueen jako 1876. Maanmittaushallitus, Hausjärvi, Hausjärvi; N:ot 1-11, kartta, jakokirja ja pyykkiselitys Hausjärven järven vesijättömaan jaosta 1876-1876. KA: digitaaliarkisto.

1872 Senaatinkartta lehdet XII 29, Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto kokoelma, Kansallisarkisto.

1876 Hausjärven vesijättöalueen jako 1876. Maanmittaushallitus > Maanmittaushallituksen uudistusarkisto > Hausjärvi > Hausjärvi; N:ot 1-11, kartta, jakokirja ja pyykkiselitys Hausjärven järven vesijättömaan jaosta 1876-1876 (H17:4/27-30). KA: digitaaliarkisto.

1928 Valtioneuvost ad 2284/368 1928 1. Kartta Hausjärven seurakunnalle erotetusta, Hautausmaan lisämaaksi nimitetystä tilasta Hausjärven kylässä Hausjärven kunnassa Hämeen lääniä. (1918–1929)1928

1940 Suomen tiekartta Vägkarta över Finland / upprättad å lantmäteristyrelsen (5 /), Kansalliskirjasto, HY. Doria. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209138049> Public Domain

Peruskartat 1960–1964 1:20 000, 204406; 20443; 213301; 213304, Topografikartat 1940, 1945; 1: 20 000, 204406; 20443; 213301; 213304 Maanmittauslaitoksen kartta-aineistot cc by 4.0. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

11.4 Kuvalähteet

Hausjärven kirkko, pohjapiirustus [Grahn, K. G. 1887] Museovirasto, Historian kuvakokoelma, 1887 Suomen Muinaismuistoyhdistyksen IV taidehistoriallinen retkikunta. CC by 4.0

Hausjärven vuonna 1789 valmistunut puukirkko, piirros, Reinholm, Agathon, tekijä 1887 Museovirasto, Historian kuvakokoelma, CC by 4.0

Hausjärven kunta: rakennusvalvonnan arkisto ja ilmakuvat, Röni-Kuva Oy 2021

Ranta, Aki, yksityiskokoelma

Suomen elinkeinoelämän keskusarkisto, ELKA

12 LIITTEET:

Kanta-Hämeen maakuntakaavan arvottamiskriteerit, 2019: 25, taulukko 3.

Arvottamisen perusteet

Kohteiden arvioinnin apuna on käytetty arvottamiskriteereitä (taulukko 3).

Taulukko 3. Kanta-Hämeen maakunnallisten rakennettujen kulttuuriympäristöjen arvottamiskriteerit.

ARVOTTAMIS-KRITEERIT	0	1	2	3
Historialliset perusteet (H)				
Kohde liittyy esimerkiksi koko maan tai kyseisen alueen väheisiin, johonkin keskeiseen historialliseen ilmiöön, prosessiin tai tapahtumaan. Perusteet voivat olla hyvin monimuotaisia ja ominaisuuksia voi liittyä esimerkiksi henkilö-, stivisyys-, sosiaal-, liikenne- tai teollisuushistoriaan.				
Harvinaisuus	Kohde on yleinen		Kohde on maakunnallisesti harvinaisen esimerkki rakennusperinnöstä	Kohde on valtakunnallisesti harvinaisen esimerkki rakennusperinnöstä
Edustavuus ja tyyppillisuus	Kohde ei ole aikakaudelleen tai alueelleen tyyppinen	Kohde edustaa osin alueensa tai aikakautensa tuottamaa rakennusperintää	Kohde edustaa hyvin alueensa tai aikakautensa tuottamaa rakennusperintää	Kohde edustaa erityisen hyvin alueensa tai aikakautensa tuottamaa rakennusperintää
Historia ja todistusvoima	Kohde on tuhoutunut tai ei kerro alueellisesta historiasta	Kohteen merkitys on paikallinen tai merkitys historian kannalta on vähäinen	Kohde on maakunnallisesti hyvä todiste historiasta tai on siitä kertova tai tietoa lisäävä esimerkki	Kohde on valtakunnallisesti hyvä todiste historiasta tai on siitä kertova tai tietoa lisäävä esimerkki
Rakennushistorialliset perusteet (R)				
Kohde voi olla arvokas rakennushistoriallisesti, rakennusteknisesti ja /tai rakennustieteellisesti. Kohde ilmentää aikakautensa, alueen tai yhteiskuntaryhmän rakennustapoja ja -harjoitusta sekä teknistä osaamista ja materiaalin käyttöä.				
Aikuperäisyys	Rakennus on menetännyt rakennusajan-kohtansa fyysiset erityispiirteet ja se ei ole aikuperäisessä käytössä	Rakennuksessa on osin nähtävissä aikuperäispiirteiden mukainen asu tai se on säilyttänyt osin rakentamisajan-kohtansa rakentamistavan, arkkitehtuurin, tyylin tai käytön	Rakennus on säilyttänyt hyvin aikuperäispiirteiden mukaisen asun tai rakentamisajan-kohtansa rakentamistavan, arkkitehtuurin, tyylin tai aikuperäisen tai sitä vastaavan käytön	Rakennus on säilynyt erityisen hyvin aikuperäispiirteiden mukaisessa asussaan tai se on säilyttänyt ajankohdiansa rakentamistavan, arkkitehtuurin, tyylin tai aikuperäisen tai sitä vastaavan käytön
Historiallinen kerroksellisuus	Rakennus on menetännyt kerroksellisuutensa tai kerroksellisuus ei ole luotettavasti toteutettu	Rakennuksessa on osin nähtävissä eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet	Rakennuksessa on hyvin nähtävissä eri aikakausien rakenteet ja materiaalit, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta	Rakennuksessa on erittäin hyvin nähtävissä eri aikakausien rakenteet ja materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta
Maisemalliset ja kaupunkikuvalliset perusteet (M)				
Maisemallisesti arvokas kulttuurimaisema, kaupunkitaajamakuva, katunäkymä, rakennettu kokonaisuus tai näiden osa.				
Maisemallinen kokonaisuus	Kohde ei kuulu merkittävään maisemalliseen tai rakennettuun kokonaisuuteen	Kohde on merkittävän kulttuurimaiseman, kaupunkitaajamakuvan tai rakennetun kokonaisuuden osa	Kohde on maakunnallisesti merkittävä kulttuurimaisema, kaupunkitaajamakuva,	Kohde on valtakunnallisesti merkittävä kulttuurimaisema, kaupunkitaajamakuva,